

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Δ. ΜΑΣΤΑΓΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΛΙΤΟΧΩΡΟ 2014

Υπεύθυνος Έκδοσης

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Δ. ΜΑΣΤΑΓΚΑΣ

Κωνσταντινουπόλεως 26

602 00 Λιτόχωρο

Τηλ.: 23520-82606

69777-69050

E-mail: mastagas@yahoo.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Πρόλογος 5

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

2. Το ταξίδι του Άγγλου William Martin Leake
στο Λιτόχωρο το 1806 9
3. Ο Άγγλος γιατρός Henry Holland στα 1812..... 15
4. Στρατιωτικό ταξίδι του Felix de Beaujour
στην παραολύμπια περιοχή το 1828 23
5. Μέσα από τη χωρογραφία του Ιωάννου
Λεονάρδου στα 1836 29
6. Το οδοιπορικό του Ami Bouè στην παραολύμπια
περιοχή το 1854 35
7. Ο Γάλλος αρχαιολόγος Leon Heuzey στα 1855..... 38
8. Εντυπώσεις και εικόνες από το ταξίδι
του B. Nicolaidy το 1859 50
9. Περιήγηση στο μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου
του εν Ολύμπω και το Λιτόχωρο
από τον Porf. Uspenskij το 1859..... 56
10. Η περιήγηση του Νικολάου Μάγνητος
στο Λιτόχωρο το 1860 64
11. Οι εντυπώσεις του Henry Tozer στα 1869..... 67
12. Ο Emile Isambert και τα οδοιπορικά του 1873 72
13. Ο Γάλλος διπλωμάτης Eugene Melchior
de Vogue και το ταξίδι του το 1875..... 78
14. Μια γεωγραφική περιγραφή και υπό στρατιωτική
άποψη μελέτη της παραολύμπιας περιοχής το 1887... 84
15. Το Λιτόχωρο και το μοναστήρι του Αγίου
Διονυσίου κατά το 1891 μέσα από έναν
ξενόγλωσσο τουριστικό οδηγό 90

16. Το περιηγητικό κείμενο της Marie Anne De Bovet για τον Όλυμπο το 1897..... 99
17. Περιηγητικές σελίδες μιας άλλης εποχής. Η Πιερία το 1905.....106
18. Το Λιτόχωρο κατά την Τουρκοκρατία μέσα από τα βιβλία Γεωγραφίας..... 116

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

19. Parva in minima et ultima. Μια διαθήκη του 1895 στο Λιτόχωρο135
20. Γράμματα-σπουδάματα. Η μαθητική σκέψη στα 1897-98 μέσα από ένα τετράδιο εκθέσεων 141
21. Το Λιτόχωρο μέσα από το Αρχείο Αλή Πασά της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.....150
22. Παρουσίαση αρχείου 1ου Δημοτικού Σχολείου Λιτοχώρου κατά την περίοδο 1885-1912159
23. Το Αρχείο Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και το Λιτόχωρο 1874-1912..... 176
24. Τα τοπωνύμια του Λιτοχώρου.....183
25. Λιτοχωρινά --- «Γραμματικά»!.....192
26. Με ετυμολογικά κριτήρια. Συμβολή στη μελέτη και κατανόηση της γλώσσας μας198
27. Προσθήκες στην κατάσταση των σπουδών για το λιτοχωρίτικο γλωσσικό ιδίωμα201
28. Λόγος πανηγυρικός από τον Αθανάσιο Καναβούρα. «Προεπαναστατικά κινήματα στον Όλυμπο και τα Πιέρια».....209
29. Φιλόμουσος Αδελφότης Προόδου Λιτοχώρου «Ο Όλυμπος», 1906223
30. Συνεργασία Αμπελουργών Δραγασιάς Πιτσιάβα Λιτοχώρου, 1910231

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τα ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ δηλώνουν «παρών» στο ευγενικό προσκλητήριο να καταγραφεί η προκλητική ζωντάνια του παρελθόντος, η παράδοση και η πολιτιστική μας ταυτότητα. Διότι η γνωριμία με τα στοιχεία του παρελθόντος είναι λίαν απαραίτητη για να εκτιμήσουμε ορθά το σήμερα και το μέλλον.

Το Λιτόχωρο με τον μύθο του, την παράδοση, τα κατορθώματά του, τη λαογραφία, τον Όλυμπο, το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου, τον Θερμαϊκό Κόλπο, μα πάνω απ' όλα τους ανθρώπους του, πέρασε στην ιστορία. Συνεπώς, η γραπτή εξιστόρηση της διαχρονικής πορείας του τόπου συνιστά πράξη σημαντικά αξιόλογη και βαθειά προοδευτική.

Η μελέτη των θεμάτων των χρόνων της Τουρκοκρατίας δεν εξαντλείται εύκολα. Στο πρώτο μέρος του παρόντος Εβδομού Τόμου εξετάζεται η περιηγητική κίνηση κάτω από μια πλήρη οπτική γωνία, όμως για τον ενδιαφερόμενο ερευνητή ανοίγονται συνεχώς νέοι δρόμοι που μπορεί να οδηγήσουν αργότερα σε νέα δεδομένα και σε μια πιο ολοκληρωμένη άποψη για τους περιηγητές που πέρασαν από το Λιτόχωρο. Στο δεύτερο μέρος υπάρχουν αξιοσημείωτα ερεθίσματα από τις πλούσιες ιστορικές σελίδες της Τουρκοκρατίας.

Πιστεύω και φιλοδοξώ όπως τα ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ αποτυπώσουν την πολιτιστική μας κληρονομιά και θέσουν τη δική τους σφραγίδα στην καταγραφή της ιστορικής πορείας της κωμόπολης, με τρόπο αληθινό

και αντικειμενικό. Απαιτείται κόπος, θυσίες και κυρίως ενθουσιασμός να αναζητηθεί, συλλεγεί και εκδοθεί το διάσπαρτο και πλούσιο παραδοσιακό, λαογραφικό, πολιτιστικό, πολιτικό και ιστορικό υλικό που αναφέρεται στη λιτοχωρίτικη ταυτότητα.

Το βασικό ζητούμενο είναι η προώθηση και η διευκόλυνση της έρευνας, με τους απαραίτητους βεβαίως κανόνες της επιστήμης. Απαιτείται η σαφής ιεράρχηση των στόχων και η θεματολογική εξέλιξη της όλης προσπάθειας (αρχειακή έρευνα, βιβλιογραφική υποδομή, επιτόπια παρατήρηση), που να βασίζεται σε αλληλοσυνδεόμενα βήματα, πάνω στα οποία θα μπορέσει να στηριχθεί η ερευνητική εργασία.

Τα ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ απευθύνονται στο πλατύ κοινό, γι' αυτό και προσπαθώ η γλώσσα του βιβλίου να είναι κατανοητή. Με αυτό το σκεπτικό, εξάλλου, δεν χρησιμοποιώ υποσημειώσεις, γνωρίζοντας πως κάτι τέτοιο θα κούραζε τον μέσο αναγνώστη.

Λιτόχωρο, Αύγουστος 2014

Σωτήριος Δ. Μασταγκάς

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ WILLIAM MARTIN LEAKE ΣΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ ΤΟ 1806

Ο Άγγλος λοχαγός William Martin Leake (1777-1860), αρχαιολόγος, τοπογράφος και στρατιωτικός γεννήθηκε στο Λονδίνο. Εισήχθη στη Στρατιωτική Βασιλική Ακαδημία του Woolwich και μετά την αποφοίτησή του (1794), εστάλη στις Δυτικές Ινδίες, όπου και παρέμεινε επί τέσσερα έτη. Προσέφερε τις υπηρεσίες του στον αγγλικό στρατό στην Κωνσταντινούπολη, την Μικρά Ασία, την Κύπρο και την Αίγυπτο και διετέλεσε μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας του Λονδίνου, της Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας, της Ακαδημίας Επισημών του Βερολίνου και της Ακαδημίας της Γαλλίας.

Το 1806, με εντολή της αγγλικής κυβέρνησης, εστάλη επικεφαλής μυστικής στρατιωτικής και διπλωματικής αποστολής στην Ελλάδα, όπου και περιηγήθηκε επί ολόκληρη πενταετία. Από το 1808 μέχρι το 1810 τον συναντούμε στα Ιωάννινα του Αλή Πασά, ως διπλωματικό ακόλουθο του Άγγλου προξένου. Παράλληλα με τα στρατιωτικά του καθήκοντα, ειδικεύθηκε στη συλλογή επιγραφών, αγαλμάτων και νομισμάτων και συνέγραψε σημαντικές αρχαιολογικές και τοπογραφικές μελέτες ελληνικού ενδιαφέροντος, που εκδόθηκαν μετά την αποστράτευσή του το 1823. Ερευνητικό και ανήσυχο πνεύμα ο Leake (Ληκ) συνδύασε την αποστολή με την έρευνα, τον μυστικό πράκτορα με τον περιηγητή,

αξιοποιώντας μακροπρόθεσμα το τεράστιο υλικό που συγκέντρωσε κατά τα ταξίδια του στον ελληνικό χώρο. Οι δέκα πολύτομες επιβλητικές εκδόσεις πολλών χιλιάδων σελίδων για την Ελλάδα, ξεπερνούν τα πλαίσια του περιηγητισμού.

Στα τέλη του 1806 βρίσκουμε τον Leake στη Θεσσαλία. Κατά τον Δεκέμβριο περνά από τον Τύρναβο, τη Λάρισα, την κοιλάδα των Τεμπών, τα Αμπελάκια και από τον Πλαταμώνα. Ο Leake συνέχισε το ταξίδι του και στις 20 Δεκεμβρίου 1806 έφτασε στο Λιτόχωρο. Οι εντυπώσεις του από την επίσκεψη στο Λιτόχωρο και οι αρχαιολογικές του παρατηρήσεις καταγράφηκαν στο βιβλίο του «Travels in Northern Greece, London 1835», μεταφρασμένα αποσπάσματα από το οποίο παραθέτουμε παρακάτω.

Επιλογή κειμένου:

(---) Οι τελευταίες δέκα μέρες ήταν ζεστές ακόμα και τα απογεύματα και ο ουρανός χωρίς σύννεφα. Μία απαλή βορειοανατολική αύρα αρχίζει να φυσά στο τελείωμα, γενικά, της ημέρας, δημιουργώντας έναν παγετό τη νύχτα, ο οποίος διαρκεί όλη την επόμενη μέρα στα μέρη όπου το έδαφος σκιάζεται από ψηλά βουνά ή από δάση, αλλά σε άλλες περιοχές παραδίνεται στη δύναμη του ηλίου από νωρίς το πρωί.

Στις 15:12' είδαμε την Λεπτοκαρυά, ένα ελληνικό χωριό, τρία μίλια αριστερά μας, στα χαμηλότερα εδάφη του Ολύμπου. Στις 15:45' αφήσαμε τον ευθύ δρόμο, που είναι παράλληλος με την ακτή, και ανεβήκαμε, μέσω μιας μακριάς και άγονης πλαγιάς, προς το Λιτόχωρο όπου φθάσαμε στις 16:45', ανηφορίζοντας πολύ αρ-

γά επειδή τα άλογά μας ήταν πολύ κουρασμένα και ο δρόμος πολύ κακός. Το Λιτόχωρο βρίσκεται στην κορυφή της πλαγιάς, ακριβώς στους πρόποδες των μεγάλων δασωμένων γκρεμών του Ολύμπου, στη δεξιά όχθη ενός χειμάρρου ο οποίος κατέρχεται από το ψηλότερο τμήμα του βουνού και στο σημείο αυτό εδώ διέρχεται μέσα από κατακόρυφους βράχους ύψους 500-600 ποδιών. Το άνοιγμα αυτό προσφέρει μεγαλοπρεπή θέα της κορυφής του Ολύμπου, του οποίου οι χιονισμένες κορυφές και οι γυμνοί γκρεμοί κάνουν μία όμορφη αντίθεση με τους πλούσιους δασωμένους λόφους και στις δύο πλευρές του μεγάλου χάσματος πάνω από το Λιτόχωρο. Από τον οικισμό και το άνοιγμα, το έδαφος πέφτει πάνω και στις δύο πλευρές του χειμάρρου σε μία μεγάλη επίπεδη πλαγιά, μέχρι την άκρη της θάλασσας, η οποία καταλήγει, στα νότια, στο ποτάμι του Πλαταμώνα και στα βόρεια εκτείνεται μέχρι την πεδιάδα της Κατερίνης.

Μετά το Λιτόχωρο, ο χειμάρρος ρέει σε μία φαρδιά κοίτη, ανάμεσα σε απότομες όχθες, οι οποίες μειώνονται σταδιακά, ως προς το ύψος, μέχρι την θάλασσα. Στην απέναντι πλευρά του [Θερμαϊκού] Κόλπου φαίνονται η Θεσσαλονίκη, το ακρωτήριο Καραμπουρνού, το βουνό Χορτιάτης και μία λοφοσειρά η οποία φαίνεται να σχηματίζει μία συνεχόμενη σειρά, από τον Χορτιάτη μέχρι το τελευταίο ακρωτήριο της Παλλήνης. Από το Λιτόχωρο μέχρι την Μονή του Οσίου Διονυσίου η απόσταση υπολογίζεται σε τέσσερες ώρες. Η μονή αυτή βρίσκεται κάτω από την κορυφή του Ολύμπου, όχι μακριά από την αρχή του μεγάλου φαραγγιού του Λιτοχώρου. Οι Λιτοχωρίτες κατασκευάζουν σκουτιά, δη-

λαδή ύφασμα για κάπες, και έχουν πολλούς μύλους μέσα στο φαράγγι πάνω από τον οικισμό.

21.12.1806

Σήμερα το πρωί ο ουρανός εξακολουθεί να είναι καθαρός και η ατμόσφαιρα πολύ καθαρή, κάτι που χαρακτηρίζει την Ελλάδα κατά τις ωραίες μέρες του χειμώνα. Η κορυφή του εκτεταμένου Ολύμπου, όπως τόσο σωστά την περιγράφει ο Όμηρος, προβάλλει ανάμεσα στις απότομες πλευρές του φαράγγιού του Λιτοχώρου με πιο θαυμαστή και επιβλητική μεγαλοπρέπεια από ό,τι χθες το βράδυ, όταν ο ευρισκόμενος πίσω από το βουνό ήλιος άφηνε την ανατολική πλευρά στο σκοτάδι, αλλά παρείχε πεντακάθαρη θέα των ακτών της Χαλκιδικής και των λόφων της. Ο ήλιος που ανατέλλει τώρα φωτίζει τις χιονισμένες κορυφές του Ολύμπου καθώς επίσης και όλους τους βράχους, τα δάση, τους χειμάρρους και τους γκρεμούς κάτω από αυτές, ενώ το ξεχωρίζει μεταξύ τους με την πιο δυνατή σκιά και φαίνεται να μικραίνει την απόστασή τους στο μισό της πραγματικής τους απόστασης.

Στις 3:10', τουρκική ώρα, ξεκινήσαμε να κατεβαίνουμε την πλαγιά με λοξή πορεία προς την πεδιάδα της Κατερίνης. Το έδαφος είναι πετρώδες, άγονο και εντελώς ακαλλιέργητο. Στον κάμπο κοντά υπάρχει μια παλαιά εκκλησία που περιέχει μερικά αρχαία τετράγωνα κομμάτια από πέτρες, μερικά κιονόκρανα και κολόνες(στήλες). Είναι κτισμένη μέσα σε μια μικρή συστάδα δένδρων, σε κοντινή απόσταση από την αριστερή πλευρά του δρόμου.(---)

Τα Λείβηθρα βρίσκονταν, όπως προκύπτει από τις αναφορές που σχετίζονται με αυτά κατά τον Λίβιο,

μεταξύ Δίου και Ηράκλειας. Ο Πausανίας αναφέρει μια παράδοση, βάσει της οποίας η πόλη κάποτε είχε καταστραφεί μαζί με όλους τους κατοίκους της, από την πλημμύρα ενός χειμάρρου που ονομαζόταν Συς. Και ότι την προηγούμενη μέρα ο τάφος του Ορφέα, που βρισκόταν κοντά στα Λείβηθρα, είχε πληγεί από ένα άλλο ατύχημα, το οποίο εξέθεσε τα οστά του ποιητή στο φως του ήλιου, αναγκάζοντας τους κατοίκους του Δίου να τα μεταφέρουν σε ένα σημείο 20 στάδια μακριά από την πόλη τους και προς τον Όλυμπο, όπου και ανήγειραν μνημείο προς τιμή του, το οποίο αποτελείτο από ένα σκεύος μαρμάρινο πάνω σε μια στήλη. Οι μόνοι δύο χείμαρροι που θα μπορούσαν να έχουν ως αποτέλεσμα τον όλεθρο που ο Πausανίας περιγράφει, είναι τα ποτάμια του Πλαταμώνα και του Λιτοχώρου. Το προηγούμενο, ωστόσο, ήταν κοντά στην Ηράκλεια και πιθανά στην περιοχή της πόλης αυτής, έτσι είναι δύσκολο να μην συμπεράνουμε ότι ο Συς ήταν ο ίδιος ποταμός με τον Ενιπέα, και ότι τα Λείβηθρα δεν βρίσκονταν μακριά από τη συμβολή του με τη θάλασσα, μιας και τα ανώτερα τμήματα της πλαγιάς προς το Λιτόχωρο είναι προστατευμένα από καταστροφές που μπορεί να προκαλέσει ένας χείμαρρος όταν ξεχειλίζει η στάθμη του. Το Λιτόχωρο θεωρώ πως είναι η περιοχή της Πιμπλείας, μιας και η γενέτειρα του Ορφέα φαίνεται να είναι κοντά στα Λείβηθρα, και ο Βαφύρας και η σκοπή ή σκοπίη Πιμπλεία του ποιητή αντιστοιχούν εκπληκτικά με την υπερυψωμένη τοποθεσία του Λιτοχώρου και της επιβλητικής του θέας.(---)

..... κεκλαυσμένος
Νύμφαισιν αι φίλαντο Βηφύρου γάνος
Λιβηθρίην θ' ύπερθε Πιμπλείας σκοπήν.

Lycorhron. ν. 273

Πρώτά νυν Ορφήος μνησώμεθα τον ρά ποτ' αυτή
Καλλιόπη Θρήϊκι φατίζεται ευνηθείσα
Οιάγρω σκοπιής Πιμπληίδος άγχι τεκέσθαι.

Apollon. 1.1, ν.23.

Ο ΑΓΓΛΟΣ ΓΙΑΤΡΟΣ HENRY HOLLAND ΣΤΑ 1812

Τα περιηγητικά κείμενα έχουν μακρά παράδοση και ιστορία στον ελληνικό χώρο. Οι περιγραφές των ξένων επισκεπτών - φορέων του δικού τους πολιτισμού και παιδείας - ποικίλουν και διαφοροποιούνται καθώς αποτυπώνουν τις μορφές αποδοχής ή απόρριψης του νεώτερου ελληνισμού, ιδωμένου κάτω από το βάρος του αρχαίου παρελθόντος. Για το Λιτόχωρο και την περίοδο της Τουρκοκρατίας περιηγητικό θεωρείται κάθε κείμενο που κληροδότησε ο ταξιδιώτης που πέρασε και κατέθεσε με γραπτά την εμπειρία, τη γνώση του ή ακόμα και το όραμά του για τον τόπο μας.

Ο νεαρός Άγγλος γιατρός Henry Holland (1788-1873), μετά το πέρας των σπουδών του στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου της Σκωτίας, αποφάσισε το 1812 σε ηλικία μόλις 24 ετών να περιηγηθεί την επικράτεια του Αλή Πασά. Η ιδιαίτερη και ηγετική φυσιογνωμία του Αλή Πασά καθώς και οι μαρτυρίες ότι στην περιοχή του υπήρχε μια έντονα διαφοροποιημένη κατάσταση από την Οθωμανική αυτοκρατορία, υπήρξε για τον Holland το κίνητρο να αρχίσει την έρευνά του από εδώ. Η περιοχή είχε ήδη γίνει γνωστή στην Ευρώπη και είχε ελκύσει το ρομαντικό ενδιαφέρον των Ευρωπαίων από τις προηγηθείσες περιηγήσεις του ποιητή λόρδου Μπάιρον και του φίλου του Χόμπχαουζ.

Από τα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα έφτασε στα Γιάννενα αρχές Νοεμβρίου του 1812. Πρόσφερε τις υπηρεσίες του στον Αλή και κέρδισε έτσι την εμπιστοσύνη του. Τον Νοέμβριο του 1812 ξεκινά από τα Γιάννενα να επισκεφθεί τη Θεσσαλία, περνά από όλα τα σημαντικά μέρη της Θεσσαλίας και συνεχίζει το ταξίδι του φθάνοντας στη Θεσσαλονίκη. Από εκεί επιστρέφει στη Λάρισα. Το χρονικό του κυκλοφόρησε το 1815 στο Λονδίνο με τίτλο «Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, 1812-1813, by Henry Holland». Στην Αγγλία κατά τη διάρκεια της ζωής του έφτασε σε πολύ ψηλά αξιώματα. Οξυδερκής και παρατηρητικός ως γιατρός, νηφάλιος και διεισδυτικός παρά την ηλικία του, ο Holland είχε μεγάλη παρατηρητικότητα, περιγραφική δύναμη και κριτικό πνεύμα. Τα γραπτά του έχουν περιγραφικό ενδιαφέρον και κριτική διάθεση, αλλά οι πολλές αοριστίες και γενικεύσεις του αποτελούν το μειονέκτημά του.

Για το Λιτόχωρο το έργο του έχει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Περιγράφει με διάθεση την πορεία του προς το Λιτόχωρο, αναφέρεται σε στοιχεία για το χωριό και τα σπίτια του, για το φαράγγι του Ενιπέα και είναι αναλυτικός όσον αφορά τον Όλυμπο. Οι σελίδες του έργου που αναφέρονται στο Λιτόχωρο, σε μετάφραση του Γ.Καραβίτη, έχουν ως εξής:

«Από τον Πλαταμώνα ως το Λιτόχωρο η χώρα είναι ανοιχτή και κατεβαίνει από τη βάση του Ολύμπου μέχρι τη θάλασσα και κόβεται από αρκετές κοιλάδες που κατεβάζουν τα νερά από την ανατολική πλαγιά αυτού του βουνού. Η σημαντικότερη από τις κοιλά-

δες αυτές που ανοίγεται από ένα βαθύ και βραχώδες ρέμα είναι ίσως αυτή του Ενιπέα, ένα σημαντικό σημείο στον πόλεμο των Ρωμαίων με τους Μακεδόνες, που έληξε με την ολοκληρωτική ήττα των τελευταίων στην Πύδνα. Ο Μακεδόνας Βασιλιάς Περσέας είχε οχυρώσει καλά τις όχθες αυτού του ποταμού την προηγούμενη χρονιά, αλλά ο διάσημος Παύλος Αιμίλιος τον ανάγκασε να υποχωρήσει από τη θέση αυτή στέλνοντας τον Σκιπίωνα Νασικά με πέντε χιλιάδες άνδρες μέσα από τα βουνά του Ολύμπου, να απειλήσει τα μετόπισθεν του στρατού του. Για δύο-τρεις μέρες πριν την υποχώρηση του Περσέα, μια ασυνήθιστη μάχη έλαβε χώρα μεταξύ των δύο στρατών στην κοιλάδα και η οποία ήταν κυρίως μια παραπλανητική κίνηση από την πλευρά του Π. Αιμιλίου, αλλά με σημαντικές απώλειες για τους Ρωμαίους, λόγω των βελών και των δοράτων, που έριξαν εναντίον τους από το φρούριο οι Μακεδόνες. Η σημερινή όψη της κοιλάδας συμφωνεί απόλυτα με την περιγραφή του Λίβυου και εικονογραφεί σωστά τη διήγηση του ιστορικού.

Στο υπόλοιπο του δρόμου μας προς το **Λιτόχωρο** ήμασταν τυλιγμένοι από τόσο πυκνή ομίχλη, που δεν μπορούσαμε να δούμε καθόλου το τοπίο και, όταν φθάσαμε στην πόλη αυτή, που βρίσκεται στους πρόποδες του Ολύμπου, το βουνό είχε πια εξαφανιστεί εντελώς από τα μάτια μας. Βρήκαμε μια μικρή και ερειπωμένη πόλη, τα σπίτια της οποίας είναι διασκορπισμένα σε μια βραχώδη έκταση τόσο κατακερματισμένη και ανώμαλη, που με δυσκολία προχωρήσαμε προς την κατοικία του Αγά που διοικεί την πό-

λη. Μας όρισε για κατάλυμα ένα ελληνικό σπίτι που περιβαλλόταν από μεγάλα θραύσματα και κορυφογραμμές βράχων, που έδειχνε ετοιμόρροπο. Η οικογένεια αναστατώθηκε πολύ από την άφιξή μας και κλείστηκε σε ένα εξωτερικό διαμέρισμα και δεν βγήκε παρά ελάχιστες φορές μέχρι την αναχώρησή μας. Έστειλαν, για να μας περιποιηθεί, μια υπέργρηρη γυναίκα, από την οποία δεν μπορέσαμε να αποσπάσουμε περισσότερο από τις φράσεις «δεν εξεύρω» ή «δεν καταλαβαίνω» σε όλες τις ερωτήσεις που της κάναμε. Ο καιρός, σε συνδυασμό με τα χιόνια του γειτονικού Ολύμπου, μας επιφύλαξε μια κρύα νύχτα και οι κάτοικοι του Λιτοχώρου έχουν πολλούς λόγους να αποκαλούν Ολυμπιάδα τον άνεμο που κατεβαίνει από το βουνό αυτό. Το καλοκαίρι, ωστόσο, τόσο το κλίμα όσο και η όψη της πόλης θα είναι ιδιαίτερα ευχάριστα, λόγω της θέσης της κάτω από τα υψώματα αυτά.

Τα βράχια στην ακτή γύρω από τον Πλαταμώνα είναι από πέτρες πολύ καλής ποιότητας, όπως γίνεται φανερό σε διάφορα σημεία κοντά στο ακρωτήριο του κάστρου. Από εδώ ως το Λιτόχωρο η κατάβαση ανάμεσα στον Όλυμπο και τη θάλασσα καλύπτεται με θραύσματα από κροκάλες, που αποτελούνται από διάφορους πρωτογενείς βράχους και πέτρα σε μεγάλη αναλογία. Τα σπίτια και οι τοίχοι του Λιτοχώρου είναι χτισμένα σε μεγάλο βαθμό με αυτές τις κροκάλες, τις οποίες συνάντησα και πάλι σκορπισμένες σ' όλη την επιφάνεια πηγαίνοντας για την Κατερίνη. Ανάμεσα στα πρωτογενή θραύσματα παρατήρησα και μερικά που φαίνονται να είναι οφίτης (σερπεντί-

νης). Οι γενικές αυτές παρατηρήσεις, σε συνδυασμό με όσα προαναφέρθηκαν για την πρωτογενή σχιστολιθική περιοχή γύρω από το Ζάрко, μπορούν να οδηγήσουν στην υπόθεση πως ολόκληρος ο Όλυμπος αποτελείται από πρωτογενείς βράχους, μια υπόθεση που δεν μπόρεσα να επαληθεύσω, λόγω της εποχής του χρόνου κι εν μέρει λόγω των πυκνών ομίχλων, που μας κάλυπταν επί τρεις συνεχείς ημέρες, ενώ διασχίζαμε τη χώρα αυτή. Οι ομίχλες ήταν τόσο πυκνές, ώστε έκρυβαν ολόκληρο το βουνό, και, με εξαίρεση ένα ημίωρο το πρωί, που φύγαμε από το Λιτόχωρο, ταξιδεύαμε κατά μήκος των υπωρειών του και μόνο η φαντασία μας έδειχνε το περίγραμμα και το ύψος του. Ωστόσο, η πρόσκαιρη αυτή θέα ήταν εξαιρετικά μεγαλόπρεπη και την τόνιζε περισσότερο η εναλλαγή τοπίου και η ελαφριά έλλειψη ορατότητας. Δεν είχαμε αντιληφθεί πριν, πόσο πολύ κοντά στη βάση του Ολύμπου βρισκόταν το Λιτόχωρο και, όταν στις 27 το αφήσαμε και κατά τύχη κοιτάξαμε πίσω, είδαμε μέσα από ένα άνοιγμα στην ομίχλη το αχνό περίγραμμα τεράστιων πλαγιών, που έμοιαζαν να κρέμονται σχεδόν πάνω από την πόλη και τόσο αιθέριες, που για λίγα λεπτά νομίσαμε ότι πρόκειται για οφθαλμαπάτη. Η ομίχλη, ωστόσο, άρχισε να διαλύεται σ' αυτή την πλευρά και να δημιουργούνται τοπικά ανοίγματα, μέσα από τα οποία βλέπαμε σαν μέσα από αφίδες τις ακτίνες του ήλιου να πέφτουν πάνω στις χιονισμένες κορυφές του Ολύμπου, που υψώνονταν σ' έναν σκούρο μπλε ουρανό πολύ πέρα από τη ζώνη των σύννεφων και της ομίχλης που κάλυπτε τις βουνοπλαγιές.

Υπήρξε κάτι το παράδοξο στον τρόπο που βλέπαμε το σημείο αυτό, το οποίο ανταποκρίνεται καλά στη μυθολογία που το ήθελε κατοικία των θεών και, εξετάζοντας τη σχέση του αυτή με τις αρχαιότερες εποχές, το σαφές περίγραμμα του Ολύμπου κάτω από έναν καλοκαιρινό ουρανό θα ήταν λιγότερο εντυπωσιακό από την κομμένη και μερική αυτή εικόνα του, που τον έδειχνε σχεδόν ξεκομμένο από τον κόσμο κάτω.

Η προσωρινή θέα του βουνού από το σημείο αυτό μας έδειχνε μια γραμμή από γκρεμούς τεράστιου ύψους, οι οποίοι αποτελούν το ανατολικό μέτωπο προς τη θάλασσα και οι οποίοι κόβονται κατά διαστήματα από βαθιά κοιλώματα και ρέματα, σκεπασμένα με πυκνά δέντρα του δάσους. Η βαλανιδιά, η καστανιά, η οξιά, ο πλάτανος και άλλα φυτρώνουν σε μεγάλη αφθονία στη βάση και τους πρόποδες του βουνού και μέχρι την κορυφή της πρώτης ράχης. Μεγάλα δάση με πεύκα απλώνονται στις πλαγιές και δίνουν στην όψη του βουνού τον χαρακτήρα εκείνο, τον οποίο τόσο συχνά υπαινίσσονται οι αρχαίοι ποιητές. Πίσω από την πρώτη αυτή ράχη υψώνονται άλλες και κατευθύνονται προς τους ψηλότερους κεντρικούς όγκους του Ολύμπου, που τώρα σκεπάζονται, όπως ήδη περιγράψαμε, με τα χιόνια του χειμώνα. Σχεδόν απέναντι από την πόλη του Λιτοχώρου, μια τεράστια ρεματιά προχωράει στο εσωτερικό του βουνού, μέσα από το άνοιγμα της οποίας είδαμε, αν και μόνο για λίγα λεπτά, αυτό που πιστεύω πως είναι η κορυφή – από το σημείο αυτό ένας αμβλύς κώνος με μια κάπως κοίλη ανιούσα γραμμή σε κάθε πλευρά.

Οι πλευρές της ρεματιάς αυτής παρουσιάζουν απόκρημνα μέτωπα σαν τοίχους εξαιρετικού ύψους και αραιά φαίνονται στρωματικές οι διατάξεις από το χιόνι, που επικάθονταν στις άκρες των στρωμάτων. Η ορατότητά μας, όμως, ήταν πολύ περιορισμένη για παρατηρήσεις αυτού του είδους.

Λέγεται πως το χιόνι συχνά καλύπτει ορισμένα μέρη του Ολύμπου σε όλη τη διάρκεια του χρόνου. Η ανάβαση στο βουνό είναι ωστόσο απόλυτα δυνατή το καλοκαίρι κι ένα μικρό ελληνικό εκκλησάκι έχει κτιστεί κοντά στην κορυφή, όπου τελείται λειτουργία μια φορά το χρόνο, σε έντονη αντίθεση προς την αρχαία μυθολογία του σημείου. Το ψηλότερο κατοικημένο σημείο στο βουνό είναι το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου στην ανατολική πλαγιά και στη διαδρομή που οδηγεί στην κορυφή. Το ύψος του Ολύμπου μπορεί να θεωρηθεί ότι υπερβαίνει κατά τι τα 6.000 πόδια (2.000 μ.). Ο Πλούταρχος μας λέει ότι ο φιλόσοφος Ξεναγόρας διαπίστωσε ότι το ύψος είναι δέκα στάδια και σχεδόν ένα πλέθρο, που βρίσκεται λίγο κάτω από τη δική μας εκτίμηση. Όμως ο Μπερνούλλι (Συλλογή Επιστημονικών Άρθρων της Ακαδημίας Επιστημών, 1699), υπολογίζει το ύψος σε 1.017 Tois-ses ή κάτι περισσότερο. Δεν γνωρίζω το υψόμετρο αυτό να έχει επιβεβαιωθεί ποτέ με βαρομετρική μέτρηση.

Από το Λιτόχωρο προχωρήσαμε προς την πόλη της Κατερίνης, σε απόσταση δώδεκα μόλις μιλίων, η οποία, όμως, ήταν δυσάρεστη λόγω των ομιχλών και της ισχυρής βροχής, κάτω από την πίεση των οποίων ακόμη κι ο δερβίσης μας έχασε τη μελωδικότητα και την ευθυμία του.

Τα σύννεφα ξανάκλεισαν πάνω από τον Όλυμπο σαν να ήταν πολύ ιερό μέρος για να το βλέπουμε για πολλή ώρα και το ξανάδαμε μόνο μια φορά ακόμη κατά τη διάρκεια της τετράωρης πορείας μας κατά μήκος της πεδιάδας που βρίσκεται στους πρόποδες τους. Βγήκαμε για λίγο από το δρόμο σε μια μικρή “Σκάλα” ή λιμάνι στην ακτή, με τον σκοπό να αναζητήσουμε δια θαλάσσης διαπεραίωση στη Θεσσαλονίκη, αλλά παρά το ότι εδώ υπήρχαν αρκετά μπάρακα ήδη φορτωμένα για την πόλη αυτή, ο άνεμος ήταν τόσο αντίθετος, που κανένα δεν αποτολμούσε το πέραςμα. Το φορτίο των πλοίων αυτών ήταν κυρίως μαλλί, η παραγωγή των μεγάλων κοπαδιών προβάτων, που εκτρέφονται στα βουνά της οροσειράς του Ολύμπου και στο βόρειο τμήμα της Θεσσαλίας».

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΟΥ FELIX DE BEAUJOUR ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΟΛΥΜΠΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟ 1828

Το κύρος του οδοιπορικού του Γάλλου Felix de Beaujour (Φέλιξ Μπωζούρ) στην Ελλάδα το 1828 έχει σχέση, κοντά στα άλλα, και με το μορφωτικό και πνευματικό του επίπεδο. Ανεξάρτητα από τον σκοπό του ταξιδιού του, εντυπωσιάστηκε από τα μέρη που πέρασε, κράτησε τις παρατηρήσεις του σε σημειώσεις και ημερολόγια και γυρίζοντας στη Γαλλία τις δημοσίευσε σε βιβλίο. Πρόκειται για το πολύ αξιόλογο έργο «Voyage militaire dans l'empire Othoman, Paris 1829», στην ελληνική «Στρατιωτικό ταξίδι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ή Περιγραφή των συνόρων και των κυριοτέρων αμυντικών της έργων, φυσικών και τεχνητών, Παρίσι 1829», σε δύο τόμους. Ένα απόσπασμα από το κείμενο που παρατίθεται πιο κάτω είναι δημοσιευμένο στην περιοδική έκδοση Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τόμος 48, του έτους 2005, σε μετάφραση της Γεωργίας Κ. Σαμαρά.

Ο Felix de Beaujour (1765-1836) γεννήθηκε στην Προβηγκία και πέθανε στο Παρίσι. Μετά την αποφοίτησή του από το πανεπιστήμιο του Aix-en-Provence, εντάχθηκε στο διπλωματικό σώμα και υπηρέτησε πρόξενος στην Ελλάδα (1794-1799), στη Σουηδία, στη Σμύρνη και γενικός επιθεωρητής των προξενικών υπηρεσιών της δημοκρατικής Γαλλίας. Ο Μπωζούρ προσχώρησε με πίστη και ειλικρίνεια στη Γαλλική Επανά-

σταση και υπήρξε βουλευτής και μετά την παλινόρθωση των Βουρβώνων. Στα 1818 ο Λουδοβίκος 18^{ος} του απένειμε τον τίτλο του Βαρώνου, ενώ υπήρξε και μέλος της Βουλής των Ομοτίμων (1835). Ήταν ικανός διπλωμάτης, πολιτικός, ιστορικός ερευνητής και ευσυνείδητος συγγραφέας. Ως πρόξενος της πατρίδας του στη Θεσσαλονίκη, μελέτησε όλα τα προβλήματα του ελληνικού χώρου και έγινε γνωστός από τις πολύ εμπειριστωμένες εκθέσεις του γύρω από τα εμπορικά, στρατιωτικά και πολιτικά πράγματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Είναι ο συγγραφέας του πολύ γνωστού έργου «Tableau de commerce de la Grece 1787-1797, Paris 1800», στην ελληνική «Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος 1787-1797, Παρίσι 1800», σε δύο τόμους.

Στα 1828 για στρατιωτικούς και διπλωματικούς λόγους ο Felix de Beaujour περιοδεύει την Ελλάδα. Μετά τα Τέμπη, τον Πυργετό και τη Ραψάνη περνάει στην Πιερία. Οι περιηγήσεις του είναι εντυπωσιακές. Ο οικισμός Σταντία, που αναφέρει, είναι η παλαιά τοποθεσία Σταδιά ή Στάδια όπου κείται το αρχαίο Δίον.

Επιλογή κειμένου:

(---) Εξερχόμενοι από την Κοιλιάδα των Τεμπών, ακολουθήσαμε την δεξιά όχθη του Πηνειού σε απόσταση μισής λεύγας. Στη συνέχεια περάσαμε από μία πέτρινη γέφυρα με 12 τόξα και αφού ακολουθήσαμε το ποτάμι, για μία ώρα ακόμα, στρίψαμε προς τον Βορρά. Τότε αφήσαμε στα αριστερά μας το χωριό Πυργετός και την κωμόπολη Ραψάνη, στις πλαγιές του Ολύμπου. Στη συνέχεια συναντήσαμε τον Θερμαϊκό Κόλπο και ανεβήκαμε από μία βαθιά χαράδρα, με ομαλές πλα-

γιές, σε ένα αντέρεισμα του Ολύμπου το οποίο κατέρχεται έως τη θάλασσα. Στην κορυφή αυτού του αντερείσματος είναι κτισμένο το κάστρο του Πλαταμώνα, απλό, τετράγωνο και προφυλασσόμενο από πύργους σε κάθε γωνία του, έχοντας στο κέντρο έναν μεγαλύτερο πύργο, προοριζόμενο για καταφύγιο. Το κάστρο αυτό, θεωρούμενο ως κλειδί της Μακεδονίας, είναι μισοερειπωμένο και θα ήταν ανώφελο να το αποκαταστήσουν σε νέα βάση, διότι τριγύρω του δεσπόζουν υψώματα απ' όπου μπορούν εύκολα να το εκπορθήσουν. Το εσωτερικό του κάστρου είναι κατελημμένο τώρα από καμιά δεκαριά ξύλινα σπίτια, τα οποία, σε μία πολιορκία θα εμπόδιζαν την άμυνά του.

Η θέση στην οποία είναι κτισμένο το κάστρο είναι απόκρημνη και οι πλαγιές του λόφου είναι αρκετά βατές, αλλά ο δρόμος είναι τόσο στενός και περιορισμένος που μερικοί μόνο άνδρες μπορούν να εμποδίσουν τη διέλευση εάν οχυρωθούν εκεί. Δεν μπορεί κάποιος να τους εκτοπίσει παρά μόνο κυριεύοντας τα γειτονικά υψώματα, τα οποία καλύπτονται από πολύ πυκνή βλάστηση που δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την πρόσβαση.

Από το σημείο αυτό μπορείς να ανεβείς, σε λίγες ώρες, στις κορυφές του Ολύμπου, ο οποίος συγκροτείται από τρεις κορυφές διαφορετικού ύψους. Η μεσαία κορυφή, πάντα σχεδόν χιονοσκεπής, έχει ύψος 1.000 οργυιών πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Οι δύο άλλες φαίνονται χαμηλότερες. Η βόρεια κατοικείται από Έλληνες μοναχούς της Μονής του Οσίου Διονυσίου. Στη θέση του άλλοτε βωμού, του αφιερωμένου στον Δία, βλέπουμε σήμερα ένα εξωκκλήσι αφιερωμένο στον προφήτη Ηλία, όπου, κάθε χρόνο, οι μοναχοί πη-

γαίνουν για προσκύνημα.

Ο Όλυμπος εμφανίζεται γυμνός στην κορυφή καθώς και στη νότια πλευρά του, αλλά στις άλλες πλευρές του καλύπτεται από πυκνά δάση και αυλακώνεται από ορμητικούς χειμάρρους που σκορπίζουν δροσιά και ζωή στη γύρω περιοχή.

Οι δρόμοι της Μακεδονίας περνούν κάτω από το φρούριο του Πλαταμώνα, σε σημείο όπου τέμνονται κάθετα και κατεβαίνουν από μια βαθιά χαράδρα στα παράλια του Θερμαϊκού Κόλπου, δημιουργώντας έναν μεγάλο κάμπο ο οποίος απλώνεται σιγά-σιγά προς το βορρά, όπως και οι διάφοροι πρόποδες του Ολύμπου φεύγουν προς τα δυτικά. Με τον κάμπο της Πιερίας ξεκινά η Μακεδονία, ο οποίος σχηματίζει ένα ημικύκλιο, του οποίου η διάμετρος που βρέχεται από τον Θερμαϊκό Κόλπο μπορεί να έχει έξι με επτά μίλια μήκος σε ακτίνα δύο-τριών. Είναι αρχικά διάσπαρτος και άνισος, αλλά στη συνέχεια μεγαλώνει προς τον οικισμό Σταντία, όπου διασχίζεται από ένα μικρό ποτάμι, το οποίο κατεβαίνει από τον Όλυμπο και το οποίο διακλαδώνεται σε τμήματα πριν να εισχωρήσει σε μια λίμνη, κατά την έξοδο της οποίας θα εισέλθει στη θάλασσα. Φαίνεται ότι είναι ο ποταμός Ελικώνας των αρχαίων, ο οποίος ενώ για λίγο διάστημα κυλούσε στον κάμπο, ξαφνικά εξαφανίστηκε για να επανεμφανιστεί αργότερα με το όνομα Βαφύρας, πριν την εκβολή του στο Θερμαϊκό Κόλπο. Ο οικισμός της Σταντίας, που περιβάλλεται από χαλίκια, βρίσκεται πάνω σε μια αρχαία πόλη, η οποία θεωρούνταν για πολύ καιρό ότι ήταν εκείνη του Δίου, όμως θα μπορούσε κάλλιστα να είναι το λιμάνι, καθώς η πόλη, κατόπιν μαρτυρίας του

Θουκυδίδη, ήταν πιο απομακρυσμένη στην ενδοχώρα. Πράγμα που θα είκαζε ότι τα ερείπια του Δίου είναι αυτά που βρίσκουμε δύο μίλια δυτικότερα, ακόμη και στους πρόποδες του Ολύμπου, σε ένα απομονωμένο μέρος που ονομάζεται Παλαιο-Μαλαθριά, όπου βλέπουμε ένα πλήθος κτιρίων που έχουν αφανιστεί, σπασμένες στήλες, ακρωτηριασμένα κιονόκρανα και πολλά άλλα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τα οποία θα μπορούσαν να ανήκουν μόνο σε μια μεγάλη πόλη. Ανάμεσα σε αυτά τα χαλάσματα διακρίνονται ακόμη αυτά μιας στήλης, η οποία, από το μήκος της διαμέτρου της, φαίνεται ότι ήταν πολύ μεγάλου ύψους και ότι ίσως να ήταν αυτή που αναφέρεται από τον Πausανία ότι περιείχε τις στάχτες του Ορφέα, όπως κρατώντας μια μαρμάρινη τεφροδόχο. Διασχίζοντας αυτά τα ερείπια που μου υπέδειξαν οι ντόπιοι της περιοχής, ήλπιζα να βρω πολλές επιγραφές. Όμως βρήκα μόνο μια αναγνωσιμη, χαραγμένη σε επιτύμβια πλάκα, η οποία είχε γίνει προς τιμή μιας νεαρής κοπέλας, ονόματι Θερίνης. Γύρω από τα κύρια ερείπια κυλά ένα ρυάκι που φαίνεται είναι μια από τις πηγές του ποταμού Βαφύρα, και που, μετά το γύρο ενός μύλου ένα μίλι πιο κάτω, ποτίζει ένα όμορφο λιβάδι στη μέση του οποίου βλέπουμε τα ερείπια ενός αρχαίου υδραγωγείου. Αυτό το υδραγωγείο, αυτά τα όμορφα νερά, αυτό το μέρος που περιβάλλεται από τόσα πολλά ερείπια, όλα αυτά, αφήνουν να εννοηθεί ότι εδώ ήταν το αρχαίο Δίον, από όπου ο Αλέξανδρος έφυγε για την εκστρατεία του στην Ασία και όπου έχτισε είκοσι τέσσερα αγάλματα για όλους τους αξιωματικούς του που σκοτώθηκαν στο πέραςμα του Γρανικού. Όμως, κάποιος θέλει καλύτερα

να πιστεύει ότι ήταν μια πιο σύγχρονη πόλη, χτισμένη από τα ερείπια των αρχαιοτήτων. Οπωσδήποτε, αυτή η πόλη βρισκόταν σε ένα χαμηλό και ανθυγιεινό χώρο και η παράδοση της χώρας λέει ότι οι άνθρωποι κατέφευγαν κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού σε ένα μέρος δυτικότερα, σε ένα φρούριο, του οποίου βλέπουμε ακόμη τα τείχη σε έναν από τους πρόποδες του Ολύμπου. Το φρούριο της Μαλαθριάς ήταν στο βάθος του αμφιθεάτρου που σχηματίζεται από τον Όλυμπο, το οποίο φαίνεται από τον Θερμαϊκό Κόλπο, και κυριαρχούσε σε όλη την πεδιάδα, μεταξύ του Κόλπου και των πρόποδων των βουνών. Πράγμα που το έκανε ένα αξιοθαύμαστο μέρος για προοπτικά σχέδια, αλλά μικρής σημασίας από στρατιωτική άποψη, επειδή, όντας πολύ μακριά από τον κεντρικό δρόμο, μπορεί κανείς να μη το δει και να το παρακάμψει.

Διασχίζοντας τον ποταμό Βαφύρα, ο δρόμος ανεβαίνει σταδιακά και διανύει μια μεγάλη απόσταση που εκτείνεται στον Θερμαϊκό Κόλπο και που στο τέλος του οποίου βρίσκεται η Κατέρη ή Κατερίνη, όπως συνήθως λέγεται. Η Κατερίνη, παλιά Άθηρα, είναι μια απλωμένη πόλη που κατοικείται από τέσσερις έως πέντε χιλιάδες κατοίκους, ως επί το πλείστον από Έλληνες, που κυβερνάται από ένα Μπέη, ο οποίος δίνει εντολές σε όλη την Πιερία και βασιλεύει σήμερα στον Όλυμπο, στη θέση του Δία. Διατηρεί συνήθως αρκετούς Αλβανούς στρατιώτες στην υπηρεσία του και κρατά όλα τα περάσματα του δυτικού τμήματος της Μακεδονίας.

ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ ΣΤΑ 1836

Την ιδέα να συνθέσει και εκδόσει ένα γεωγραφικό βιβλίο, ο Λεονάρδος τη συνέλαβε από πολύ νωρίς και η Νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία υπήρξε το έργο της ζωής του. Αισθάνθηκε την ανάγκη να προσφέρει κάτι στην πατρίδα του, καθώς έβλεπε τους ξένους, οι οποίοι, αφηφούσαν τους κινδύνους και με πολλές δυσκολίες και δαπάνες, επισκέπτονταν την Ελλάδα για να θαυμάσουν τη χώρα που γέννησε τις επιστήμες και τις ωραίες τέχνες. Το έργο τυπώθηκε το 1836 στην Πέστη της Ουγγαρίας «εκ του ελληνικού τυπογραφείου του ευγενούς Τράττνερ και Καρολίου», ο τίτλος του είναι: «Νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία, συνταχθείσα υπό Ιωάννου Αναστασίου Λεονάρδου», αποτελείται από 224 σελίδες και είναι γραμμένο σε μια απλή γλώσσα, χωρίς να αποφεύγονται οι μακρόσυρτες, αρκετές φορές, προτάσεις.

Για τη συγγραφή της Χωρογραφίας χρησιμοποίησε ως βοηθήματα τις παλαιές και νέες Γεωγραφίες που είχαν εκδοθεί μέχρι τότε, τις περιηγήσεις των ξένων και για να πετύχει τον σκοπό του συμβουλευτήκε τα γνωστά στην εποχή του οδοιπορικά των ταξιδιωτών και τους αρχαίους συγγραφείς. Ταξίδευε, όπου του ήταν δυνατόν, και έτσι σχημάτισε την εικόνα της εποχής του. Δεν γνωρίζουμε ποια μέρη επισκέφθηκε και

πόσο καιρό έμεινε στο καθένα, σίγουρα όμως επισκέφθηκε όλα τα χωριά πάνω στις οδικές αρτηρίες της εποχής και σύμφωνα με τις σελίδες του έργου του πέρασε από το Λιτόχωρο. Προσπαθεί, μάλλον ανεπιτυχώς, να ετυμολογήσει κάποια τοπωνύμια, όπως τον Όλυμπο και το Λιτόχωρο το γράφει με ει (Λειτόχωρον).

Ο Ιωάννης Λεονάρδος γεννήθηκε στα Αμπελάκια, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Μετά τις σπουδές στο σχολείο των Αμπελακίων, αποφεύγοντας τις διώξεις των Τούρκων, πήγε στην Αυστρία και σπούδασε γιατρός, όμως το έτος 1821 γύρισε στην πατρίδα του. Στα 1822 βρισκόταν στον Τύρναβο ως γραμματέας ενός προεστού, στα 1823 στη Λάρισα και στα 1824 στην Ελασσόνα. Στα 1830 έφυγε για δεύτερη φορά για την Αυστρία και εγκαταστάθηκε στην πόλη Ζέμουν (γνωστή και ως Σεμλίνο), όπου υπήρχε μια σημαντική ελληνική κοινότητα. Εκεί δίδαξε ως «απλοελληνοδιδάσκαλος». Στα 1836 τύπωσε τη Χωρογραφία του. Φεύγοντας από την Αυστρία επέστρεψε στην πατρίδα, εγκαταστάθηκε στη Λάρισα και εδώ άσκησε το επάγγελμα του γιατρού, μέχρι τον θάνατό του.

Όσον αφορά την εικόνα του Λιτοχώρου (1800-1830) και της περιοχής του, τα στοιχεία που παραθέτει ο Λεονάρδος αποτελούν μια σοβαρή πηγή για τη λιτοχωρική ιστορία. Στις σελίδες 83-108 περιγράφει την Περραιβία, την οποία εκτείνει έως την περιοχή του Λιτοχώρου, με δυο εικόνες: της Ελασσόνας και του Ολύμπου, με αναφορές στους οικισμούς του Θεσσαλικού Ολύμπου. Παρακάτω παρατίθενται οι περιγραφές για τον Όλυμπο (όχι όλες οι σελίδες), για το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου και το Λιτόχωρο.

Ο Όλυμπος

Εισερχόμεθα ήδη εις την ορεινήν περιήγησιν του Ολύμπου, διά να αναπνεύσωμεν τον γλυκύν αέρα, να πίνωμεν νόστιμον κρύον νερόν και να αναβλέψωμεν τον μακεδονικόν ουρανόν.

Εδώ κείται ο υπερύψηλος Όλυμπος εις τον οποίον ευρίσκεται η αρχή της ιστορίας, της θρησκείας των Ελλήνων και της δημοσίου ζωής όλου του προγενεστέρου και μεταγενεστέρου εξευγενισμένου κόσμου. Ωνομάσθη Όλυμπος από της λάμψεως, ωσάν να ειπή τις όρος ολόλαμπον. Τούτου το ύψος αναβαίνει περί τα 1000 βήματα (Toise) και μ' όλον ότι δεν φθάνει τας με χιόνια αιεσκεπάστους κορυφάς του Πίνδου. Είναι όμως ευσηματίστον όρος αναδύον από τα πεδινά της Θεσσαλίας και ανακορυφούμενον με τας κωνικάς μορφάς του μέχρι του επισήμου ύψους 6000 ποδών, φαίνεται τω όντι αξιοπρεπές κατοικητήριο των θεών. Ο Πίνδος είναι ψυχρός, παγωτός, πλην ο Όλυμπος ήτον φανερά έν σημαντικόν μέλος της μεγάλης σειράς των ηφαιστειών, εις την οποίαν το Πήλιον, η Όσσα, η Οίτη και πολλά άλλα ανήκουν. Με έκπληξίν των θεωρούντες οι τότε άνθρωποι τον σφοδρόν σεισμόν της γης αλληλοεπισωρεύοντα όρη έν επάνω εις το άλλο και την μεν Όσσαν σχιζομένην ούτω, ώστε να σχηματίζη την εκροήν της λιμνώδους λεκάνης· έτι δε βλέποντες (καθώς και ημείς την σήμερα συχνάκις εις την Αμερικήν βλέπομεν) την γην ως απολυομένην από τας άγκυράς της να φεύγη, και τον δε Όλυμπον πυρφλέγοντα και σφενδονίζοντα τους πυρίνους κεραυνούς του, διά των οποίων ησύχαζε τας μάχας της γης, πως ημπορούσαν να τον δοξάζωσιν αλλέως τον Όλυμπον,

παρά ως το παλάτιον του Διός, του οποίου αι αστραπαί ανεστόμωναν τους φθοροποιούς Γίγαντας; Χιόνια παντοτεινά εις τας κορυφάς του Ολύμπου δεν ευρίσκονται ὅθεν λανθάνει, ὅστις τον παραβάλλει με τα Ἄλπεα Ὀρη. Εἰς μεν της Ευρώπης την ορογραφίαν ἐπέχει την θέσιν των βουνών της τρίτης τάξεως, εἰς δε της Τουρκίας εκείνην της δευτέρας τάξεως. Αυτός εἶναι κυρίως συνέχεια του Πίνδου, ἤτοι ἀπό μεσημβρίαν συνέχεια του Παρνασσού, και περί τούτου βεβαιούται τις προσεγγίζων εκ μέρους της Λαρίσσης. Εἰς τον φάραγκα τον ποτιζόμενον ἀπό τον Σαραντάπορον δεν χαρακτηρίζεται ως υψόρωφον ὄρος, ἀλλά μάλλον ἀξιεράστως εὐσχημος. Με κωνικά σχήματα ἀνυψούμενος ἀπό τας ωραιोटόξους οροράχας εἰς γαληνάς περιφερείας, σχηματίζει την κορυφήν του ἀντί ως ξηροπετρώδεις τόπους εἰς χαριτωμένα λειβάδια. Ὅθεν, και το καλοκαίρι επισκεπτόμενοι αὐτόν με τα κοπάδια των οἰβοσκοί, διασπείρουσιν εἰς τους ἀπογόνους των διηγῆσεις, αι οποίαι ἐμπνεύουσι και ἐμφυτεύουσιν εἰς τας φυχάς του ἀπλού λαού τα λαμπρά και γενναία των προγόνων των φρονήματα· ἀλλά και οι βοσκοί αὐτοί πεπεισμένοι εἰς την ἀγίαν υπεράσπησην των ἐκεῖ ὄντων, και μάλιστα του Προφήτου Ἡλίου, κρατοῦσιν ἐκεῖ τα ποίμνιά των χωρίς τινος φόβου ἐναντίας περιστάσεως. Το ἴδιον συμβαίνει και εἰς το γειτνιακόν ὄρος Ὀσσαν. Οι μεν ωραίοι λόφοι του Ολύμπου σχηματίζουν ωραίαν ζωγραφίαν, τα δε βουνά τρυφεράς θέλξης, τα δε δάση και αι βρύσεις ἀπό τον Ζέφυρον ζωογονούμενα, παρασταίνουσι μίαν μεσημβρινήν εἰκόνα. Λύκοι λείπουσιν ἀπό τούτο το ὄρος, ὅπου η δάφνη ἐντροφά με τους ἀειθαλεῖς κλώνους της. Ο

Όλυμπος (ως και εν τη επιθεωρία είπομεν) διαιρεί την Θεσσαλίαν από την Μακεδονίαν και εγγίζει της Πιερίας, η οποία είναι επαρχία της Μακεδονίας.

Μετά την απάντησιν των προειρημένων ερειπίων, άπερ μας πληροφόρησαν την εκεί ποτέ θέσιν της αρχαίας Γόννου, αφίνομεν τον ποταμόν οπισοθεωρούντα μας και αναβαίνομεν τον βουνόδρομον του Ολύμπου, τον ανυψούμενον επί της κοιλάδος των Τεμπών, όθεν και παίρνομεν πάλιν τον κατήφορον προς την διασχίζουσαν το όρος κοιλάδα, δι' ης περνάται ο κοινός δρόμος· αναβαίνοντες δε πάλιν το βουνόν και κάμνοντες 1½ ώραν εις όλον το διάστημα τούτο, απαντόμεθα από την πρωτεύουσαν του Ολύμπου Ραψάνην.

Η μονή του Αγίου Διονυσίου

Πριν καταβώμεν από τα ύψη του Ολύμπου εις περιστροφήν των αυτού ριζών, ανήκει ενταύθα να σημειώσωμεν ως έγγιστα τα ακόλουθα μοναστήρια, τα οποία περικυκλώνουν τα κρεμαστά βουνά του.

Την πρώτην επίσκεψιν χρεωστούμεν εις το περίφημον και εξακουστόν μοναστήριον το προς μνήμην του Αγίου Διονυσίου του Ολυμπίου, κατάστημα μεγαλοπρεπέστατον περί την ανατολικήν αυτού πλευράν, επί ορεινής πεδιάδος υψούμενον και υπό του Αγίου κτισμένον· όπου φυλάττεται η αγία αυτού κάρα, περιφερομένη ενίοτε εις την Θεσσαλίαν και Μακεδονίαν. Το μοναστήριον ήτον ευκατάστατον και εις την εορταζομένην ημέραν του Αγίου εσυναθροίζετο πανταχόθεν λαός πολύς και συνεκροτείτο λαμπρά πανήγυρις· πλην διά το να περιέπεσε προ της ανωμαλίας εις χρέος και λεηλατήθη από τους Αλβανίτας,

έκειτο μερικούς χρόνους ακατοίκητον· εσχάτως δε περί το 1829 κατατρεχόμενον από τους εν Λαρίσση διοικητάς των Οθωμανών, εκ του διότι εφώλευον εις αυτό οι καπεταναίοι, εχάλασθη, υστερούμενον όλα τα ιερά σκεύη του κεκαλλωπισμένου με θόλους λαμπρού ναού του.

Το Λιτόχωρον

Βαδίζοντες προς μεσημβρίαν κατά μήκος του όρους Ολύμπου, κατερχόμεθα εις την κωμόπολιν Λειτόχωρον την παλαιάν Πίμπλειαν, ήτις απέχει της μεν εν Μακεδονία Κατερίνης προς μεσημβρίαν ώρας 4 του δε εν τη αυτή Πλαταμώνος βορειοδυτικώς ώρας 3. Αυτή κείται πλαγίως υπό την σκέπην εκείνου του Ολυμπίου λόφου, περί τον οποίον εν τοις όπισθεν επροσθέσαμεν το μοναστήριον του Αγίου Διονυσίου, όπερ απέχει εντεύθεν ώρας 4. Το καλόν σχήμα των 500 οσπητίων φανερώνει την ευκατάστασιν των οικητόρων της Ελλήνων, οίτινες εμπορεύονται θαλασσοπορούντες με μερικά καράβιά των εις την Θεσσαλονίκην. Αυτοί εκτελούσι τας ευχάς των εις 3 εκκλησίας, εκ των οποίων διαφέρει η πρωτεύουσα· πλησίον αυτής κείται και η επισκοπική καθέδρα, την οποίαν δι' ιδίων εξόδων εκ θεμελίων έκτισεν ο προ 15 ετών αοίδιμος Επίσκοπος Πλαταμώνος Γεράσιμος, του οποίου η κόνις ευρίσκεται εις την εν Ολύμπω κωμόπολιν Κρασιάν. Η σκάλα του Λειτοχωρίου απέχει ώρας 1½ εις τον εν Μακεδονία Άγιον Θεόδωρον, ή εις το ονομαζόμενον το Γεφύρι του Παπά, υπό των Τούρκων Παπάς Κιοπιρσού· ως άδεται, και αύτη η κωμόπολις προ ενός χρόνου εσκορπίσθη, πλην πάλιν εκατοικήθη.

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΑΜΙ ΒΟΥÉ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΟΛΥΜΠΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟ 1854

Ο Ami Boué (Αμί Μπουέ) (1794-1881) υπήρξε Γερμανο-Αυστριακός γεωλόγος και ιατρός. Γεννήθηκε στο Αμβούργο, πήγε σχολείο στο Αμβούργο, Γένοβα και Παρίσι και σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, όπου επηρεάστηκε από τις επιστημονικές ιδέες περί γεωλογίας και ορυκτολογίας. Μετά τη Σκοτία πήγε στο Παρίσι και δημοσίευσε την εργασία του περί ηφαιστειογενών πετρωμάτων. Περιόδευσε τη Γερμανία, Αυστρία και τη Νότια Ευρώπη, μελετώντας τους γεωλογικούς σχηματισμούς. Απεβίωσε στη Βιέννη. Τα επιστημονικά του έργα έγιναν η βάση της γεωλογικής και γεωγνωστικής επιστήμης.

Το 1854 ο Αμί Μπουέ εξέδωσε στη Βιέννη το βιβλίο του που έχει τον τίτλο «Recueil D' Itinéraires dans la Turquie d' Europe, Vienne 1854» και υπότιτλο «Détails géographiques, topographiques et statistiques sur cet Empire». Με προσεκτικό και επιστημονικό τρόπο ο συγγραφέας περιγράφει τους τόπους που περιοδεύει, δίνοντας σημασία στη φύση, στην ιστορία, τις ιδιαιτερότητες, τους ανθρώπους κ.λ.π. Τον 19^ο αιώνα η Πιερία και ο Όλυμπος αποτελούσαν πρόκληση για τους οδοιπόρους, καθώς πρόκειται για περιοχή με πλούσια μυθολογική παράδοση και μακραίωνη ιστορία. Η παραολύμπια περιοχή είναι συνδεδεμένη με πολλές αφηγή-

σεις και προικισμένη με απαράμιλλες φυσικές ομορφιές.

Μετά το οδοιπορικό του στη Θεσσαλία, ο Αμί Μπουέ πέρασε την κοιλάδα των Τεμπών και τον ποταμό Πηγειό, κατευθυνόμενος προς τη Θεσσαλονίκη. Αν και λάτρης της περιήγησης, φαίνεται ότι δεν διέθετε αρκετό χρόνο ώστε να μπορέσει να επισκεφθεί το Λιτόχωρο και άλλα χωριά κι έτσι το κείμενό του είναι πολύ σύντομο. Στο βιβλίο του υπάρχει και χάρτης «Carte de la Turquie d' Europe, Paris 1840», όπου εμφανίζεται ο Όλυμπος με υψόμετρο 9.757 πόδια.

Επιλογή κειμένου (ελεύθερη απόδοση από τη γαλλική):

Περνάμε απέναντι στη βόρεια όχθη του ποταμού Πηγειού και περπατάμε για μια ώρα μέσα από μια πεδινή περιοχή που έχει μήκος μια λεύγα, πλάτος μιάμιση λεύγα και είναι γεμάτη από διάσπαρτη βλάστηση. Κοντά στον Πλαταμώνα τα βουνά πλησιάζουν τη θάλασσα και πριν φθάσουμε στο χωριό διασχίζουμε ένα μικρό χείμαρρο, ο οποίος περιβάλλεται από πλατάνια. Τα τείχη και το κάστρο του Πλαταμώνα είναι πλέον ερειπωμένα. Στην είσοδο δεσπόζει ένα κανόνι και το κάστρο αποτελεί σήμερα ένα θλιβερό τοπίο πολέμου πως κάποτε καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Ανάμεσα στο χωριό του Πλαταμώνα και την Κατερίνη υπάρχει μια πεδιάδα, σε μερικά σημεία βαλτώδης και ο ποταμός Σεφταλή-Σου (το Μαυρονέρι). Γύρω από την Κατερίνη υπάρχουν καλλιιεργήσιμες εκτάσεις. Πλησιάζοντας στο Κίτρος το έδαφος διαμορφώνεται καλύτερα με λιγότερες αυλακώσεις.

Το εν λόγω ελληνικό χωριό περικλείεται από χωράφια με βαμβάκι και σιτάρι και είναι γεμάτο από αμπελώνες. Στο Κίτρος τερματίζει η βόρεια πλευρά του Ολύμπου. Το υψόμετρο του Ολύμπου μειώνεται από το νότιο προς το βόρειο τμήμα του βουνού και έτσι μπορεί κανείς να τον διασχίσει είτε μέσω του ορειβατικού μονοπατιού από Κίτρος προς Βελβεντό, είτε μέσω του μονοπατιού που ενώνει την Κατερίνη με τα Σέρβια μέσω της Ιεράς Μονής του Αγίου Διονυσίου. Μπορεί κάποιος να κατακτήσει την κορυφή του Ολύμπου, αφού πρώτα περάσει από την Κατερίνη και το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου. Η Κατερίνη αποτελεί το μέρος όπου οι ταξιδιώτες σταματούν μετά τη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να επισκεφθούν τον Όλυμπο.

Όσον αφορά την υπόλοιπη διαδρομή προς τη Θεσσαλονίκη, το μέρος είναι πεδινό αλλά βαλτώδες, ιδίως όταν βρέχει στις περιοχές Λιμπάνοβο και Βαρδάρης. Στο Ελευθεροχώρι υπάρχουν αμπελώνες και αλυκές. (---)

Ο ΓΑΛΛΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ LEON HEUZEY ΣΤΑ 1855

Κατά το έτος 1860 έκαμε την εμφάνισή του στο Παρίσι το έργο του Leon Heuzey (Λεόν Εζέ) με τίτλο «Le Mont Olympe et l' Akarnanie» (Το όρος Όλυμπος και η Ακαρνανία). Ο Λεόν Εζέ είναι ένας από τους πιο γνωστούς ξένους ερευνητές-περιηγητές, οι οποίοι επισκέφθηκαν την περιοχή μας τον περασμένο αιώνα, και το οδοιπορικό του στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία και Θεσσαλία συγκέντρωσε την προσοχή των ειδικών και έγινε αντικείμενο μελέτης γιατί περιέχει πράγματι πολύτιμες πληροφορίες για την εθνολογία, την ιστορική γεωγραφία, την αρχιτεκτονική κλπ.

Ο Γάλλος αρχαιολόγος Εζέ γεννήθηκε το 1831 στη Ρουέν της Νορμανδίας. Στο τέλος του 1854 διορίστηκε στη Γαλλική σχολή Αθηνών, όπου εργάστηκε ως το 1858. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα αφιέρωσε πολύ χρόνο για να ταξιδέψει και να μελετήσει την ιστορική γεωγραφία της Αρκαδίας, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Το 1863 διορίστηκε καθηγητής αρχαιολογίας στη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού, ενώ το 1870 ανέλαβε τη θέση του επιμελητή στο Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων και Αρχαίας Κεραμικής στο Μουσείο του Λούβρου. Διετέλεσε μέλος της Ακαδημίας Επιγραφών και Γραμμάτων καθώς και της Ακαδημίας Καλών Τεχνών. Πέθανε στο Παρίσι το 1922.

Το φθινόπωρο του 1855 ο Λεόν Εζέ ορίστηκε αρχηγός της γαλλικής αποστολής σε μια προσπάθεια να εξερευνηθεί προσεκτικά ο Όλυμπος και η περιοχή του. Επισκέφθηκε τις τοποθεσίες που κατά την αρχαιότητα ήταν κατοικημένες, αναζήτησε ίχνη του παρελθόντος, μελέτησε τη γεωγραφία και την ιστορία της περιοχής, τον πληθυσμό της που τον συνέκρινε με τον παλαιό, χαρτογράφησε τα μέρη και σχεδίασε γκραβούρες εντυπωσιακών τοπίων ή αρχαιολογικών χώρων. Οι αναζητήσεις αυτές συνετέλεσαν με ένα αξιοσημείωτο τρόπο να συμβάλουν στην αρχαιολογική μελέτη των περιοχών, απέχουν όμως πολύ να δώσουν σαφή εικόνα στην τόσο περίπλοκη τοπογραφία του ορεινού όγκου του Ολύμπου. Για τον Λεόν Εζέ η περιέργεια για τον αρχαίο Όλυμπο συμβαδίζει με το εξίσου ζωηρό ενδιαφέρον και τη βαθιά συμπάθεια που τρέφει για τον σύγχρονο ελληνικό λαό. Σε μια επαρχία που ζει ακόμη κάτω από την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Εζέ αναζητεί τον στενό δεσμό ανάμεσα στην αρχαιολογία και τον νεότερο ελληνισμό. Από την πρώτη κιόλας στιγμή με το πρώτο του βιβλίο «Le Mont Olympe et l' Akarnanie», ο Εζέ επιβλήθηκε ως δάσκαλος του αρχαιολογικού ταξιδιού.

Η γαλλική αποστολή πρωτοαντίκρισε τον όγκο του Ολύμπου από πλοίο που αγκυροβόλησε στον Θερμαϊκό Κόλπο. Μπαίνοντας στον Θερμαϊκό αγκάλιασε με ένα βλέμμα το βουνό των θεών. Ο Λεόν Εζέ επισκέφθηκε κατά πρώτον και παρατήρησε ιδιαίτερα τα στενά των Τεμπών με τον Πηνειό και έκρινε πως η οροσειρά του Ολύμπου αρχίζει από τα Τέμπη και χωρίζεται σε διαφορετικές περιοχές. Η αποστολή ξεκίνησε τις επισκέ-

φεις της από τα χωριά της δυτικής πλευράς του βουνού και μετά από μια μεγάλη περιοδεία στον Κάτω Όλυμπο, ανέβηκε στον κυρίως Όλυμπο από την Καρυά φθάνοντας μέχρι τον Καλόγερο. Κατόπιν ο Εζέ προχωρώντας κατά μήκος της θάλασσας έφθασε στο Λιτόχωρο, εξακριβώνοντας την περιγραφή του Τίτου Λίβου! Συνέχισε προς το Δίον(Μαλαθριά) και από εκεί ανέβηκε στο Μετόχι στη Σκάλα και μετά στη Μονή Αγίου Διονυσίου.

Παρατίθενται πιο κάτω σε μετάφραση τα κεφάλαια με τους τίτλους τους, που αναφέρονται στο Λιτόχωρο και το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου. Οι γεμάτες γραφικότητα σελίδες εκφράζουν το πνεύμα και την αγάπη του Εζέ για την αρχαία και σύγχρονη ιστορία της περιοχής.

Λιτόχωρο: Η χαράδρα του Ενιπέα

Συνεχίζουμε την περιπλάνησή μας κατά μήκος της ακτής. Στα έξι περίπου χιλιόμετρα από τη Λεπτοκαρυά, συναντάμε το Λιτόχωρο, μια μικρή ελληνική κωμόπολη, όχι και τόσο σημαντική, χτισμένη στις άκρες μιας βαθιάς χαράδρας. Για να φθάσουμε, διασχίζουμε μια ξερή και χέρσα περιοχή, γεμάτη βράχια και θάμνους. Είναι ένα βραχώδες τοπίο, που ενώνεται με τα ριζά του Ολύμπου και κατεβαίνει στη θάλασσα. Όπως και η Λεπτοκαρυά, το Λιτόχωρο βρίσκεται στο πάνω μέρος της πλαγιάς, εκεί ακριβώς που ξεκινά το βουνό. Η θέα από εκείνο το πλεονεκτικό σημείο είναι απέραντη και εκτείνεται ως τον αρχαίο Θερμαϊκό Κόλπο.

Στο Λιτόχωρο μετράμε περί τα τριακόσια σπίτια. Είναι μια ελεύθερη κωμόπολη: υπάρχουν μόνο πέντε ή

έξι Αλβανοί στρατιώτες για να περιπολούν στους δρόμους. Ευτυχώς, οι Τούρκοι δε σφετερίστηκαν τον άγωνα αυτό τόπο. Τον άφησαν στους Έλληνες, που βρήκαν τον τρόπο να κάνουν το μέρος πλούσιο. Οι Έλληνες είναι λαός που πάντα εύρισκε τον τρόπο να κάνει έναν άγωνα τόπο εύφορο. Πάντα αποδίδουν τα καλύτερα αποτελέσματα όταν μένουν μόνοι τους και ασχολούνται με τη δική τους βιομηχανία. Οι κάτοικοι του Λιτοχώρου δε μπορούσαν να καλλιεργήσουν σιτάρι στην πέτρα, έτσι δανείστηκαν από τα χωριά του βουνού την τέχνη του να υφαίνουν τα σκουτιά. Μιας και βρίσκονταν κοντά στη θάλασσα, οι κάτοικοι μπορούσαν να εξαγουν μόνοι τους αυτά που κατασκευάζαν, αλλά και αυτά που κατασκευάζονταν αλλού. Ήταν ιδιοκτήτες τριάντα καϊκιών, τα οποία άραζαν στο κοντινό επίνειο, τη μικρή σκάλα του Αγίου Θεοδώρου ή Παπα-Κιουπρεσί. Το Λιτόχωρο έγινε λοιπόν η βάση του εμπορίου για όλη την περιοχή του Ολύμπου. Ήταν ίσως το πιο πλούσιο μέρος στη χώρα και το μέρος όπου τα χρήματα είχαν τη μικρότερη αξία. Η απόδειξη γι' αυτό είναι ότι τα πάντα πληρώνονταν στη διπλή τιμή.

Επισκέφτηκα με προσοχή τις δεκατρείς εκκλησίες του Λιτοχώρου: μόνο δύο βρίσκονται στο κέντρο. Οι υπόλοιπες είναι διασκορπισμένες εδώ και εκεί στην περιοχή. Δε βρήκα ούτε μια πέτρα με ιστορική αξία, ούτε καν ένα δείγμα βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Αφού οι Έλληνες κατείχαν μόνοι τους όλη την περιοχή, εύφορη και σκιερή στο μεγαλύτερό της μέρος, δεν υπήρχε λόγος να εγκατασταθούν στη γυμνή και βραχώδη πλαγιά. (Το όνομα του χωριού μοιάζει να προέρχεται από την άγωνα αυτή περιοχή: από τη λέξη “λιτός”.) Αν όμως

το Λιτόχωρο δεν είναι χτισμένο στα θεμέλια κάποιου αρχαίου οικισμού, ο βαθύς και γοργός χείμαρρος που διασχίζει την περιοχή είναι σίγουρα ο Ενιπέας, πίσω από τον οποίο στρατοπέδευσε ο Περσέας μετά την κάθοδο των Ρωμαίων στη Μακεδονία. Ο Τίτος Λίβυος τοποθετεί τον Ενιπέα στα πέντε μίλια, δηλαδή περίπου στα οκτώ χιλιόμετρα πριν από το Δίον. Είναι σχεδόν η απόσταση ανάμεσα στο Λιτόχωρο και τη Μαλαθριά, και εκεί βρίσκονται τα ερείπια της αρχαίας αυτής πόλης. «Κατηφορίζει, αναφέρει ο Τίτος Λίβυος, από μια πηγή του όρους Όλυμπος. Το καλοκαίρι είναι ένα μικρό ρυάκι, αλλά οι βροχές του χειμώνα το κάνουν ορμητικό χείμαρρο. Το νερό στροβιλίζεται στη βάση των γιγαντιαίων βράχων, χύνεται στο φαράγγι χωρίζοντας τη γη και ανοίγοντας αυλάκια και καταλήγει σε δύο καταρράκτες».

Έτσι περιγράφεται ο χείμαρρος του Λιτοχώρου, με εξαιρετική ακρίβεια. Χύνεται στην ακτή σε ένα μεγάλο και βαθύ δέλτα και διαχωρίζεται σε μικρά ποταμάκια. Σε μερικά σημεία κάνει μικρούς στροβίλους. Οι κάτοικοι τον ονομάζουν “Ο Βύθος”. Όταν τον διέσχισα, ήταν μόνο ένα μικρό ρυάκι που περνούσε ανάμεσα από τα βραχάκια. Λίγες μέρες μετά, μια καταιγίδα κατέβασε ένα σωρό χαλάσματα στο ρέμα του. Το πιο όμορφο μέρος όμως είναι το φαράγγι από το οποίο ξεχειλίζει και βρίσκεται πίσω από το Λιτόχωρο. Σε αυτό το σημείο ο Όλυμπος σκίζεται σε όλο του το ύψος. Μπορούμε να πούμε, χωρίς υπερβολή, ότι η σχισμή φτάνει ως τον πυρήνα του βουνού. Βλέπουμε σκοτεινά δάση που σαν να αιωρούνται στις δύο πλευρές αυτής της τεράστιας χαράδρας και ανεβαίνουν βράχο-βράχο, γκρεμό

στο γκρεμό, ανεβαίνουν ως τις κορυφές και οριοθετούν το φαράγγι. Σε αυτή τη στενωπό βρίσκεται, σε μεγάλο ύψος, το διάσημο μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου καθώς και ένα από τα μονοπάτια που οδηγούν στην κορυφή του Ολύμπου.

Ο Περσέας είχε εγκατασταθεί στην αριστερή όχθη του Ενιπέα, δηλαδή απέναντι από το Λιτόχωρο. Όπως διηγείται ο Πλούταρχος, η θέση την οποία είχε καταλάβει ήταν απροσπέλαστη από όλες τις μεριές. Πραγματικά, σε αυτό τον ποταμό οι βραχώδεις όχθες που ενώνονται με τα ριζά του Ολύμπου δε φτάνουν ως τη θάλασσα, αλλά σταματάνε απότομα και σχηματίζουν ένα απόκρημνο οροπέδιο, που λες και έχει φτιαχτεί για να φιλοξενήσει ένα στρατόπεδο. Οι Ρωμαίοι, από την πλευρά τους, ήρθαν από το Ηράκλειο και στρατοπέδωσαν μπροστά στους Μακεδόνες. Οι δύο στρατοί έμειναν εκεί όλο το χειμώνα και τη μισή άνοιξη, μόνο με το ρέμα του Ενιπέα να κυλά ανάμεσά τους και να τους χωρίζει. Αυτό που δημιούργησε η φύση για την προστασία αυτού του τόπου είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο: πολλαπλασίασε τα φρούριά της. Ο Ρωμαϊκός στρατός, αφού διέσχισε τον Όλυμπο, βρέθηκε στο κατώφλι της Μακεδονίας, αλλά τον σταμάτησε ένα αδιάβατο ρέμα.

Το στρατόπεδο των Ρωμαίων πρέπει να ήταν τοποθετημένο πιο χαμηλά από το Λιτόχωρο, σύμφωνα με τον Τίτο Λίβυο, ο οποίος αναφέρει πως βρισκόταν τριακόσια βήματα από τη θάλασσα. Από τις περιγραφές του Τίτου Λίβυου και του Πλουτάρχου, καταλαβαίνουμε πολύ καλά τις τοποθεσίες αυτών των στρατοπέδων. Στην αρχή του καλοκαιριού, οι Ρωμαίοι βρέθηκαν

αντιμέτωποι με την έλλειψη νερού. Ανέφερα ήδη πως αυτή η μεριά του ποταμού είναι άνυδρη και βραχώδης. Ανάμεσα στο Λιτόχωρο και στη Λεπτοκαρυά συναντάμε μόνο ένα ποταμάκι που ονομάζεται Άγιος Μηνάς, από το παρεκκλήσι που βρίσκεται εκεί κοντά, και αυτό το ποτάμι, όπως και ο Ενιπέας, είχε σχεδόν στεγνώσει. Ο σύμβουλος Παύλος Αιμίλιος όμως, ο οποίος διαδέχθηκε τον Κ. Μάρκο Φίλιππο, έσκαψε ένα αυλάκι κοντά στην ακτή της θάλασσας και βρήκε άφθονο γλυκό νερό. Το γεγονός ότι εκεί κοντά ήταν το βουνό, τον έκανε να σκεφτεί πως θα υπήρχαν υπόγειες πηγές.

Ο νέος σύμβουλος κατέφυγε σε ακραία μέτρα για να βεβαιώσει την ασφάλεια του στρατοπέδου. Τοποθέτησε μια γραμμή τοξοτών γύρω από το στρατόπεδο και εμπροσθοφυλακή. Τα παραγγέλματα δίνονταν πλέον χαμηλόφωνα ή από σειρά σε σειρά. Τα δύο στρατόπεδα βρίσκονταν τόσο κοντά, που οι οδηγίες που δίνονταν στο ένα μπορούσαν να ακουστούν στο άλλο. Ο Περσέας, από τη μεριά του, είχε στήσει ένα κανονικό σκηνικό πολέμου, περιφρουρώντας όλη την όχθη του Ενιπέα με οχυρώματα και πολεμικές μηχανές. Έτσι λοιπόν ο Παύλος Αιμίλιος, μην έχοντας ελπίδες να διασχίσει τέτοια εμπόδια, άλλαξε την πορεία του προς το στενό πέρασμα της Πέτρας. Η μάχη που έδινε επί δύο μέρες στις όχθες του Ενιπέα ήταν καθαρά παραπλανητική, για να απασχολήσει την εμπροσθοφυλακή και να τραβήξει την προσοχή του εχθρού. Οι Ρωμαίοι έχασαν τόσους πολλούς στρατιώτες σε αυτή την ψεύτικη επίθεση και κατάλαβαν ότι το τίμημα για να διασχίσουν το ποτάμι θα ήταν πολύ μεγάλο. Ο Τίτος Λίβιος αναφέρει: «Σε κάθε όχθη υπήρχε μια μικρή πλα-

γιά, περίπου τριακόσια βήματα σε μήκος, που οδηγούσε στο ρέμα. Η όχθη ίσως να έφθανε και τα χίλια βήματα». Αυτό το απόσπασμα διευκρινίζει πως η μάχη έλαβε χώρα αρκετά κάτω από το Λιτόχωρο, αφού οι όχθες του ποταμού κατηφορίζουν πλησιάζοντας τη θάλασσα. Όπως είδαμε, πιο ψηλά η όχθη είναι πιο απότομη και στενή.

Ο Συνταγματάρχης Λέικ, χωρίς να αρνείται ότι αυτός ο ποταμός είναι ο αρχαίος Ενιπέας, τοποθετεί στο Λιτόχωρο τα Λείβηθρα. Μπορούμε να υποθέσουμε λοιπόν πως ο Συς και ο Ενιπέας ήταν το ίδιο ποτάμι, κάτι το οποίο δεν είναι πολύ πιθανό. Θα μπορούσα επίσης να προσθέσω πως, εάν το ποτάμι του Λιτοχώρου είναι το πιο απότομο από αυτά που κατεβαίνουν από τον Όλυμπο, ανάμεσα σε δύο βαθιά ρέματα, είναι δύσκολο να πλημμυρίσει, όπως η Ζιλιάνα. Επίσης, εάν τα Λείβηθρα βρίσκονταν κοντά στην περιοχή, ο Τίτος Λίβυος δε θα παρέλειπε να αναφέρει τη θέση του στρατοπέδου, σε σχέση με τον γνωστό αυτό τόπο. Τέλος, η απόδειξη πως εκεί κοντά δεν υπήρχε ούτε πόλη ούτε χωριό, είναι η έλλειψη νερού και, κατά συνέπεια, το πρόβλημα που δημιούργησε η έλλειψη αυτή στο Ρωμαϊκό στρατό.

Το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου: στις κορυφές του Ολύμπου

Η μεγάλη χαράδρα του Λιτοχώρου είναι ένας από τους δρόμους από τους οποίους ανεβαίνει κανείς μέχρι τις κορυφές του Ολύμπου. Αλλά, μπορεί να ξεκινήσει κανείς και από την Μαλαθριά και να συναντήσει αυτή τη χαράδρα πολύ πιο ψηλά, κοντά στο μοναστήρι του

Αγίου Διονυσίου: ο δρόμος είναι έτσι πιο εύκολος. Είναι από εκεί που ξεκινήσαμε την ανάβασή μας στον Όλυμπο.

Ο πρώτος σταθμός μας είναι στο Μετόχι της Σκάλας. Αυτό το υποστατικό που ανήκει στο μοναστήρι βρίσκεται σε απόσταση 3 ωρών από τη Μαλαθριά πάνω στις πρώτες πλαγιές του βουνού. Μου έδειξαν γύρω εκεί ένα μέρος που φέρει το όνομα Παλαιο-Μαλαθριά: είναι πιθανώς η πιο παλιά τοποθεσία του χωριού που φέρει το όνομα αυτό και του οποίου οι κάτοικοι μετακινήθηκαν αργότερα κάτω στην πεδιάδα. Κοντά εκεί βρίσκεται μια πηγή, όπου βλέπει κανείς μια μακριά λατινική επιγραφή. Όμως, οι καλόγεροι έσκαψαν την πέτρα για να πάρουν το νερό και τα γράμματα είναι σχεδόν σβησμένα. Ξεχώρισα μόνο λίγες συλλαβές και πιστεύω να αναγνώρισα ότι επρόκειτο για μια επιθεώρηση που έγινε από κάποιον Ρωμαίο αξιωματούχο. Λυπήθηκα που δεν μπόρεσα να διαβάσω περισσότερα, κυρίως γιατί αυτή η επιγραφή πρέπει να έχει παρθεί από τα ερείπια του Δίου.

Στο Μετόχι αλλάξαμε τα άλογά μας με μουλάρια: είναι εκεί που αρχίζει πραγματικά η ανάβαση. Ένας δρόμος καλοχαραγμένος και καλοδιατηρημένος μας οδήγησε σε 3 ώρες στον Άγιο Διονύσιο. Ο οδηγός μας, ένας ορεσίβιος βοσκός τραγουδούσε ένα πολύ επίκαιρο τραγούδι, καθώς προηγείτο, με αυτά τα λόγια: «Ανέβηκα στου Ολύμπου την πιο ψηλή κορυφή και άφησα τη ματιά μου να περπατήσει στη θάλασσα!»

Ο Άγιος Διονύσιος χαίρει λαμπρής φήμης σε όλη την Ορθόδοξη εκκλησία της Ελλάδος. Η θέση του είναι μοναδική στον κόσμο. Είναι χαμένος στα βάθη μιας

πελώριας χαράδρας ανάμεσα σε δύο τείχη που υψώνονται όσο πιάνει το μάτι. Πεύκα κρέμονται στις άκρες των βράχων και σχηματίζουν μακριές σειρές σε όλο τους το μήκος. Είναι μέσα σ' αυτήν την άγρια φύση που διακρίνουμε τον γκριζο όγκο του μοναστηριού. Κτίρια σε διάταξη τετραγώνων, με εσωτερικές αφιδωτές στοές, σχηματίζουν την κυρίως μονή. Η εκκλησία, που κατέχει το κέντρο, είναι μια παλιά Βυζαντινή Βασιλική με 5 τρούλους. Αξίζει ν' ακούσει κανείς τους μοναχούς να μιλούν για την παλαιά δόξα αυτής της εκκλησίας, για τις τοιχογραφίες που τη διακοσμούσαν, για το ωρολόγιό της, για τους 5 τρούλους που ήταν καλυμμένοι με μόλυβδο. Όλα χάθηκαν το 1828. Οι Τούρκοι κατηγόρησαν τους μοναχούς ότι έδιναν άσυλο στους Κλέφτες και πυρπόλησαν το μοναστήρι. Έφεραν βαρέλια μπαρούτι για να ανατινάξουν την εκκλησία. Όμως η ογκώδης αυτή αρχιτεκτονική κατασκευή άντεξε στην έκρηξη η οποία έκανε ζημιά μόνο στη στέγη και κατέστρεψε τις τοιχογραφίες στο εσωτερικό. Οι ζημιές δεν επιδιορθώθηκαν παρά δέκα χρόνια αργότερα. Ακόμα, μπορεί να δει κανείς κατεστραμμένα τμήματα των οικημάτων και υπάρχουν παντού τα ίχνη της φωτιάς.

Δεν βρήκαμε στο μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου, όπως και σε όλα τα άλλα μοναστήρια της χώρας, παρά κάποια δεκάδα καλογήρους. Όμως, η περιουσία του μοναστηριού είναι σημαντική, ανάλογη της φήμης του. Κατέχει γη μέχρι και στη Ρωσία. Πριν λίγα χρόνια είχε και στη Μολδαβία. Εκτός από τους αμπελώνες και τους αγρούς που οι πατέρες καλλιεργούν, γύρω από το Μετόχι της Σκάλας, μερικοί έξυπνοι ηγούμενοι κατά-

φεραν να εκμεταλλευθούν θαυμάσια και τα ίδια τα δάση του Ολύμπου: πάνω στο χείμαρρο, στο βάθος της χαράδρας, εγκατέστησαν 7 ή 8 υδραυλικά συστήματα με πριονιστήρια που θεωρούνται μικρά θαύματα για την περιοχή. Αλβανοί εργάτες, που έχουν εμπειρία σ' αυτό το είδος της εργασίας, έρχονται κάθε χειμώνα και κατασκευάζουν σανίδες και δοκάρια με τα έλατα του βουνού. Μετά μεταφέρεται η ξυλεία της παραγωγής του μοναστηριού και φορτώνεται σε καΐκια στη μικρή σκάλα του Αγίου Θεοδώρου(του Λιτοχώρου).

Ρώτησα τους μοναχούς για τις ρίζες και την ιστορία του μοναστηριού τους. Ο ηγούμενος έλεγε πως ιδρύθηκε από τον Άγιο Διονύσιο, μετά επεκτάθηκε και, σαν να λέμε, ιδρύθηκε για δεύτερη φορά από τον Τσάρο Πέτρο τον Μεγάλο. Ένας άλλος ιερέας, με καταγωγή από την Αθήνα, που του άρεσε να κάνει κριτική, μου εξήγησε πως ο Διονύσιος στον οποίο αναφερόμαστε δεν είχε καμία σχέση με το μαθητή του Αποστόλου Παύλου. Ήταν μοναχός από τα μοναστήρια των Μετεώρων στη Θεσσαλία, που ήρθε στον Όλυμπο κατά τον δέκατο πέμπτο αιώνα, συγκέντρωσε εκεί τους πιστούς και έκτισε το μοναστήρι. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει ούτε ένα παρεκκλήσι στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία, στο οποίο δε θα βρούμε την εικόνα του Διονυσίου, ενός Αγίου αξιοσέβαστου σε όλη τη χώρα. Απεικονίζεται με το ράσο των ηγουμένων με ανατολίτικες επιρροές και φορώντας τσόχινη μήτρα τυλιγμένη με ένα μεγάλο μαντήλι και ένα μαύρο μακρύ ράσο, που σέρνεται στο πάτωμα. Στο ένα χέρι κρατάει το σταυρό σε σχήμα ταυ και στο άλλο την εκκλησία του με τους πέντε θόλους. Αυτός ο ιερέας δε δέχτηκε τη

μεσολάβηση του Πέτρου του Μεγάλου αλλά διηγήθηκε πως, πριν από μισό αιώνα, πέντε καράβια φορτωμένα με ιερά αντικείμενα και δώρα κάθε είδους άραξαν στο επίνειο του Αγίου Θεοδώρου: ήταν δώρα εκ μέρους των πριγκίπων της Ρωσίας. Όλα αυτά τα πλούτη χάθηκαν στην πυρκαγιά του 1828. Το μόνο που διασώθηκε είναι ένα λάβαρο μεγάλης αξίας.

Το πραγματικό όνομα του μοναστηριού, το οποίο έδωσε ο Διονύσιος κατά την ίδρυσή του, είναι η Αγία Τριάδα, όπως αυτό στο Σπαρμό. Θα λέγαμε πως σε αυτό το βουνό, το αφιερωμένο στις παγανιστικές θεότητες, οι χριστιανοί ήθελαν να χτίσουν ιερά μόνο με το όνομα του Κυρίου και όχι με αυτό άλλων αγίων.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΟΥ Β. NICOLAIDY ΤΟ 1859

Τα περιηγητικά κείμενα που αναφέρονται στο τουρκοκρατούμενο Λιτόχωρο, τον Όλυμπο, την Πιερία, τη Μακεδονία κλπ κατά τον 19^ο αιώνα, δεν είναι αμιγώς περιγραφικά ή αμιγώς αφηγηματικά κείμενα, αλλά εναλλάσσονται σε διαφορετικές κάθε φορά αναλογίες. Ο περιηγητής εξετάζει πάντα από τη σκοπιά του τα μέρη που επισκέπτεται και με την έννοια αυτή προβαίνει σε μια επιλογή στοιχείων του περιγραφόμενου τόπου, ανάλογα με αυτό που θέλει να πετύχει. Σ' όλες, όμως, τις περιπτώσεις η περιήγηση και περιγραφή βοηθά τον αναγνώστη να μπει στο κλίμα της συγκεκριμένης περιόδου, ενώ παράλληλα αποκαλύπτει έναν κόσμο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Τα περιηγητικά κείμενα του τελευταίου αιώνα της Τουρκοκρατίας συνιστούν ένα είδος καθρέφτη, προσφέροντας τη δυνατότητα να ανακαλύψουμε και παρατηρήσουμε τόπους και καταστάσεις στη ροή του χρόνου.

Το 1859 εκδόθηκε στο Παρίσι το βιβλίο του Basil Nicolaidy με τίτλο «Les Turcs et la Turquie Contemporaine, Paris 1859», οι Τούρκοι και η σύγχρονη Τουρκία. Ο Βασίλης Νικολαΐδης ήταν Λοχαγός Μηχανικού του Γαλλικού Στρατού και περιηγητής. Το βιβλίο του βρίσκεται στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, ψηφιοποιήθηκε από το Google το 2005 και υπάρχει ελεύθερα

διαθέσιμο στο διαδίκτυο. Πρόκειται για μια περιήγηση και εξιστόρηση, με αναλυτικούς χάρτες, από ταξίδια του συγγραφέα σε επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι πληροφορίες που επικαλείται ο Νικολαΐδης για τις πόλεις και χωριά, τις συνήθειες, τις ασχολίες, την καθημερινότητα, τους χαρακτήρες, την τοπογραφία κλπ είναι από προσωπική αναζήτηση και αυτόπτες μάρτυρες.

Κατά το οδοιπορικό του στη Μακεδονία πέρασε και από το Λιτόχωρο στα μέσα της δεκαετίας του 1850. Στις σελίδες 332-335, του δωδέκατου κεφαλαίου, στο θέμα «La Macedonie» υπάρχει η εντύπωσή του από την επίσκεψη στην περιοχή. Κατά τη μετάφραση από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα, προτιμήθηκε μερικώς η ελεύθερη απόδοση, προκειμένου να αποδοθεί καλύτερα η περιγραφή. Ένα οργανωμένο περιηγητικό ταξίδι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, περιελάμβανε στα μέλη της αποστολής στρατιώτες ως ασφάλεια και φρουρά, μάγειρα, γιατρό, διερμηνέα, γραφέα κλπ. Έτσι εξηγούνται ο «Γιατρός» και ο «Σοφός» της αποστολής. Διευκρινίζεται επίσης ότι το Σεφταλή είναι ο ποταμός Μαυρονέρι και το Παπα-Κιοπρουσού είναι ο λιμένας των Αγίων Θεοδώρων (ή Στόλος) στη Γρίτσα Λιτοχώρου. Στο τέλος του βιβλίου όπου υπάρχουν συγκεντρωτικά στοιχεία για τη Μακεδονία, βρίσκουμε επί πλέον και την εξής προσθήκη για το Λιτόχωρο: «Στην περιοχή του Λιτοχώρου παράγεται ένα μάλλινο ύφασμα, που ονομάζεται “σκουτί”, με το οποίο κατασκευάζουν ρούχα για τους θαλασσινούς». Το κείμενο παρέχει πολλές πληροφορίες χρήσιμες.

Επιλογή κειμένου (απόδοση από γαλλική):

Αικατερίνη (αρχαία Άθηρα). Μέσα σε έξι ώρες από τον Κολινδρό φθάνουμε στη μεγάλη κωμόπολη της Αικατερίνης, η οποία αποτελείται από τουλάχιστον διακόσια σπίτια ελληνικά, τούρκικα και τσιγγάνικα (γύφτων) και βρίσκεται στην πεδιάδα, κοντά στους πρόποδες του όρους Όλυμπος. Εδώ κατοικεί ο μουδύρης –ο ντόπιος κυβερνήτης και ο καδής– ο δικαστής.

Η Αικατερίνη είναι εμπορικό κέντρο και το ομώνυμο λιμάνι της χρησιμοποιείται για το εμπόριο δημητριακών από τον κάμπο, καθώς και για το εμπόριο κατασκευαστικής ξυλείας που μεταφέρεται από το όρος Όλυμπος.

Μια ώρα από την Αικατερίνη, ο δρόμος προς τα Τέμπη συναντά τον ποταμό Σεφταλή, ο οποίος κατεβαίνει από τον Όλυμπο και κυλά με τρομακτική ταχύτητα από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Οι γειτονικές πεδιάδες καλύπτονται συχνά τελείως από τα νερά του ποταμού και τα αλσύλλια που βρίσκονται στις όχθες του έχουν χρησιμοποιηθεί πολλές φορές ως λημέρι από τους ληστές.

Αφού ακολουθήσαμε για αρκετή ώρα τις ανατολικές πλαγιές του Ολύμπου, ο δρόμος μας φέρνει στο λόφο του Παπα-Κιοπρουσού. Το ποταμάκι, που φέρει το ίδιο όνομα, έχει 15 μέτρα πλάτος και κυλά κάτω από τις πέτρινες γέφυρες. Λίγο πιο πέρα διασχίζουμε μια ξύλινη γέφυρα και μέσα σε τρεις ώρες από την Αικατερίνη φθάνουμε στο λιμένα του Παπα-Κιοπρουσού, ο οποίος βρίσκεται στη θάλασσα και στην άκρη του κάμπου.

Η περιοχή είναι ελώδης και ο δρόμος επικίνδυνος για τους ταξιδιώτες. Οι γέφυρες είναι κατεστραμμένες, με αποτέλεσμα και ένας ολόκληρος στρατός θα δυσκολευόταν να διαβεί. Στο Παπα-Κιοπρουσού βρίσκουμε το τελωνείο και δυο αποθήκες με χοντρά ρούχα. Σε αυτόν τον όρμο αγκυροβολούν τα καΐκια των Ελλήνων ναυτικών, τα οποία έρχονται εδώ για να φορτώσουν την κατασκευαστική ξυλεία που υλοποιείται στο όρος Όλυμπος.

Ο πανδοχέας του Παπα-Κιοπρουσού. Περνάμε εδώ τη νύχτα. Παρά τον πυρετό που μας ταλαιπωρεί, απολαμβάνουμε ένα πλούσιο δείπνο από νόστιμα ψάρια, οστρακοειδή και παντός είδους φρούτα. Ο πανδοχέας μας εξυπηρετεί πολύ. Μας παρακαλεί να του μεταφράσουμε στην ελληνική γλώσσα τους τίτλους και να περιγράψουμε τις εικόνες που είναι ανηρτημένες και στολίζουν τους τοίχους του πανδοχείου του. Οι εικόνες της Ευρώπης, της Αφρικής κλπ καθώς και οι τέσσερις εποχές του έτους, δεν λείπουν από την υποχρεωτική συλλογή κάθε πανδοχέα που σέβεται τον εαυτό του. Αλλά αυτό που κάνει τον Γιάννη-Σιράκο να ξεχωρίζει από τους άλλους αξιότιμους συναδέλφους του, είναι η συλλογή από πορτρέτα σχεδόν όλων των ηγεμόνων της Ευρώπης, χωρίς φυσικά να παραλείψουμε το πορτρέτο της Μουσουλμανικής Υψηλότητας. Αυτό το τελευταίο έχει τη θέση του στη δεύτερη σειρά, κάτω από τον στρατηγό Φαβιέ, τον Γάλλο ήρωα, του οποίου η μνήμη δεν ήταν ποτέ ιερή για τους Έλληνες.

Χαίρομαι πραγματικά που κάνω αυτή τη μικρή χάρη στον οικοδεσπότη μας, ο οποίος έχει κατατάξει

τα πορτρέτα των ηγεμόνων με την ακόλουθη σειρά:

Ψηλά στον τοίχο βρίσκονται οι τρεις μεγάλοι προστάτες της Ελλάδας: η Γαλλία, η Αγγλία και η Ρωσία. Από κάτω είναι η ελεύθερη Ελλάδα. Στα δεξιά και στα αριστερά τους, σε δύο κάθετες κολόνες είναι τα υπόλοιπα πρόσωπα. Μόνον ο Σουλτάνος είναι τοποθετημένος μπροστά στον τοίχο, κάτω από την καμινάδα.

-Γιατί γίνεται αυτή η διάκριση;ρώτησε ο Γιατρός.

-Ο Σουλτάνος είναι ο κύριός μας, πρέπει να έχει τη δική του ξεχωριστή θέση, απάντησε ο πανδοχέας.

-Άσε που η Υψηλότητά του δεν μπορεί να συγχρωτιστεί με όλους αυτούς τους γκιαούρηδες! πρόσθεσε ο Σοφός.

Με μια ώρα πορεία προς τα δυτικά, βρίσκουμε στην ανατολική πλευρά του Ολύμπου την κωμόπολη του Λιτοχώρου, στα 150 μέτρα υψόμετρο από τη θάλασσα. Αποτελείται από τριακόσιες σαράντα ελληνικές οικογένειες. Οι περισσότεροι κάτοικοι είναι ναυτικοί. Στο Λιτόχωρο μετράμε δώδεκα εκκλησίες και δύο σχολεία. Αυτή η κωμόπολη και τα περίχωρά της μέχρι την Αικατερίνη, είναι μέρος της επισκοπής της Ραψάνης, η οποία ανήκει στην περιφέρεια της Θεσσαλίας.

Είναι τέσσερις και μισή το πρωί. Ένα φρέσκο αεράκι μας δροσίζει το πρόσωπο και ο ανατέλλων ήλιος στολίζει τη φαλακρή κεφαλή του γέρο-Όλυμπου. Περιπατάμε δίπλα στη όχθη της θάλασσας και κινούμαστε παράλληλα με την ανατολική πλαγιά του βουνού. Συναντάμε δύο τελωνειακά φυλάκια, όπου οι φρουροί μας ζητούν την εισφορά (τέλη διέλευσης).

Αφήνουμε στα δυτικά μας τα ελληνικά χωριά Λεπτοκαρυά, Σκοτίνα, Παντελεήμων και ύστερα από τρεις ώρες από τότε που ξεκινήσαμε από το Παπα-Κιοπρουσού, φθάνουμε στους πρόποδες ενός λόφου, στην κορυφή του οποίου υψώνεται το παλιό φρούριο του Πλαταμώνα. Χρειαζόμαστε μια ώρα για να ανεβούμε από το μονοπάτι, γι' αυτό ο Πλαταμώνας απέχει τέσσερις ώρες από το Παπα-Κιοπρουσού, επτά ώρες από την Αικατερίνη και δέκα εννέα ώρες από τη Θεσσαλονίκη.

Το φρούριο του Πλαταμώνα. Είναι κτισμένο πάνω σε γκρεμό, σε μια από τις σκαλωσιές του Ολύμπου, δίπλα στη θάλασσα. Το φρούριο του Πλαταμώνα αποτελείται από μια τετράγωνη περιφέρεια γης των 150 μέτρων, πλαισιωμένο από τέσσερις πύργους. (---)

**ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΟΛΥΜΠΩ
ΚΑΙ ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΡΟΡΦ. USPENSKIJ ΤΟ 1859**

Το έτος 1859 διατρέχει την Ελλάδα ο πολυταξιδεμένος Ρώσος αρχιμανδρίτης τότε, μετέπειτα επίσκοπος Τσιγκίρινσκ Πορφύριος Ουσπένσκι. Οι παρατηρήσεις και εντυπώσεις του εκδόθηκαν σε βιβλίο που φέρει τον τίτλο «Putesestvie v Meteorskie I Osoolympiiskie monastyri v Θεσσαλίας, archimandrita Porfirija Uspenskago v 1859. Peterburg 1896». Στην ελληνική ο τίτλος είναι «Περιήγηση στα μοναστήρια των Μετεώρων, της Όσσας και του Ολύμπου στη Θεσσαλία το 1859. Πετρούπολη 1896». Ο Ουσπένσκι διέθετε το παρατηρητικό μάτι του ερευνητή. Άφησε πίσω του ένα χρυσωρυχείο παρατηρήσεων και πληροφοριών, οι οποίες, συνδυασμένες και με άλλες πηγές, αποδεικνύονται πολύτιμες και για τον σημερινό επιστήμονα ερευνητή. Ήταν όμως και συλλέκτης, και έτσι ακολουθώντας τη συνήθη πρακτική πολλών συλλεκτών της εποχής και εκμεταλλευόμενος την ένδειξη, την άγνοια των μοναχών της εποχής του, είχε αποκτήσει αντί ευτελών ποσών ανεκτίμητα χειρόγραφα.

Ο Πορφύριος Ουσπένσκι(1804-1885) συγκαταλέγεται μεταξύ των σημαντικών λογίων της ρωσικής εκκλησίας. Μεγάλο μέρος του αξιοπρόσεκτου συγγραφικού έργου του αφορά μοναστήρια της Ελλάδας, την οποία

επισκέφθηκε δύο φορές, παραμένοντας για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Την πρώτη φορά από το 1843 έως το 1846 και ένα χρόνο μετά διορίστηκε αρχιμανδρίτης προϊστάμενος της ρωσικής ιεραποστολής στην Ιερουσαλήμ, θέση που κράτησε ως το 1864. Με αυτή την ιδιότητα, ως έμμισθος υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών, πραγματοποίησε μια δεύτερη επίσκεψη στην Ελλάδα, την περίοδο 1858-1861, ενώ το 1865 χειροτονήθηκε επίσκοπος. Το αρχείο και η συλλογή του Ουσπένσκι βρίσκονται σήμερα στα Αρχεία της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών, στην Πετρούπολη.

Ξεκίνησε από τη Λάρισα την 9 Ιουνίου 1859 και αφού περιήλθε την κοιλάδα των Τεμπών, έφτασε στο Λιτόχωρο την Τετάρτη, 13 Ιουνίου 1859. Επισκέφτηκε το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω και επιχείρησε πρώτος να γράψει συστηματικά την ιστορία του, αφιερώνοντας σε αυτό δώδεκα σελίδες του έργου του. Στο ίδιο έργο εκδίδει και αποσπάσματα πατριαρχικών σιγιλλίων που βρήκε στη μονή. Η παρουσία του Ουσπένσκι στον Όλυμπο, το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου και το Λιτόχωρο, προσδίδει στις περιγραφές του την αξία μιας αναμφισβήτητα έγκυρης μαρτυρίας και στο έργο του βρίσκουμε πολύ θετικές και σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία της παραολύμπιας περιοχής. Η μετάφραση τμήματος του έργου από τη ρωσική είναι δημοσιευμένη στο Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τόμος 36, σελίδες 3-38, Λάρισα 1999.

Επιλογή κειμένου:

(---)Εφιπποι και για δύο ολόκληρες ώρες προχωρούσαμε κοντά στη θάλασσα προς την προκουμαία της

Μονής του Οσίου Διονυσίου στον Όλυμπο. Από εδώ, σε ορθή γωνία, στραφήκαμε από τη θάλασσα προς τον Όλυμπο. Στην προκυμαία άρχισε να ψιχαλίζει. Στον Όλυμπο κρεμόταν ένα σύννεφο που συχνά μετακινούνταν κατά μήκος του βουνού προς το Βορρά, δείχνοντας να παίρνει μαζί του την παραθαλάσσια πεδιάδα. Αντηχούσαν οι βροντές και έλαμπαν οι αστραπές. Έκανε ψύχρα. Κοίταξα τις διακλαδώσεις της οροσειράς του Ολύμπου να χάνονται στη θάλασσα. Μέσα από τα διαφανή σύννεφα ομοιάζαν σαν πλευρά ενός τεράστιου σκελετού. Στη μεσαία προεξοχή αυτών των διακλαδώσεων υψώνονταν ψηλά δέντρα και πολλά πυκνά σύννεφα συμπλήρωναν αυτό το μαγευτικό τοπίο. Η ομίχλη έπεφτε σαν αραχνοϋφαντο πέπλο έτσι που ο χώρος περνούσε σε μία άλλη διάσταση, ιερή. Τα αστραπόβροντα ήταν μια ξεχωριστή πινελιά σ' αυτόν τον πανέμορφο πίνακα της φύσης.

Οι διακλαδώσεις του Ολύμπου, που απλώνονται στη θάλασσα, είναι απόκρημνα και βραχώδη μέρη. Δεν μπορείς να ανεβείς και να κατεβείς εύκολα. Όπως προχωρούσαμε, ξαφνικά ένας κεραυνός χτύπησε το μουλάρι κι έπεσε νεκρό στο έδαφος. Ο αγωγιάτης το κοίταξε θλιμμένα. Λυπήθηκα τόσο τον αγωγιάτη όσο και το ζώο. Έβγαλα και του έδωσα 10 πιάστρα. Μου εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του με χίλιες ευχές. Τελικώς, ενώ ήταν ακόμα μέρα φθάσαμε στο μεγάλο χωριό Λιτόχωρο. Εδώ σταμάτησα στο νέο τύμβο της Μονής του Οσίου Διονυσίου, τον οποίο έκτισε ο ηγούμενος Ιωαννίκιος με τη βοήθεια του επισκόπου Ιεροθέου. Ο Ιωαννίκιος μας ζήτησε συγγνώμη, διότι στον περασμένο πόλεμο (πρόκειται για τον ρωσοτουρκικό πόλεμο

του 1854) που είχαμε με τους Τούρκους, όταν έμενε στην Κωνσταντινούπολη πήγε στον Άγγλο επιτετραμμένο για να του εκφράσει τη χαρά του για την κατάληψη της Σεβαστούπολης και τον τύμβο του Λιτοχώρου τον ονόμασε τύμβο του Μαλαχόβι. Μετάνιωσε γι' αυτό επειδή ο Άγγλος επιτετραμμένος δεν έδωσε τίποτα, ούτε σ' αυτόν ούτε στους Έλληνες.

Τετάρτη, 13.6.1859

Μία μακάρια ησυχία απλωνόταν στον τύμβο του Μαλαχόβι, στους πρόποδες του Ολύμπου. Εδώ ξεκουράσθηκα κοιτάζοντας πώς ο μάγειρας έψηνε στη σούβλα ένα αρνάκι. Στα χέρια μου κρατούσα το βιβλίο της Μονής του Οσίου Διονυσίου, το οποίο έδωσε στη μονή ο πατριαρχικός έξαρχος, αρχιερέας της Κασσανδρίας Γρηγόριος, τον Ιούνιο του 1851. Από το βιβλίο αυτό αντέγραφα πολλές χρήσιμες πληροφορίες για την ιστορία της μονής.

Πέμπτη, 14.6.1859

Το πρωινό είναι συννεφιασμένο. Τα σύννεφα κρύβουν τον Όλυμπο. Σίγουρα θα βρέξει. Παρόλα αυτά πρέπει να ανεβώ στη Μονή του Οσίου Διονυσίου, να την μελετήσω λεπτομερώς, να ζωγραφίσω και να γράψω ένα αφήγημα γι' αυτήν. Η περιέργεια και η ανυπομονησία μου με έκαναν να παραβλέψω την κακοκαιρία που προμηνυόταν και αποφάσισα να ξεκινήσω με τη βοήθεια του Θεού.

Σε απόσταση δύο βερτσίων - βέρτσι: ρωσική μονάδα μέτρησης μεγάλων αποστάσεων ίση με 1.067 μέτρα - από το Λιτόχωρο βρίσκεται ένας βωμός με λατινική επιγραφή, η οποία δεν σώζεται ολόκληρη.(---)

Ίσως είναι αφιερωμένη στον ιωνικό Απόλλωνα. Σώθηκε και μεταφέρθηκε εδώ από τα ερείπια μιας αρχαίας πόλης, του Δίου, (κόρης του Μαλαθριά), η οποία βρίσκεται κοντά στην προκυμαία της Αγίας Θεοδώρας, κόρης του παπα-Κιοπροσού.

Μόλις ο συνταξιδιώτης μου Νικόλαος σχεδίασε αυτόν το βωμό, άρχισε η βροχή που μας συνόδευσε σε όλη τη διάρκεια της πορείας μας προς την μονή. Με μεγάλη μας χαρά βλέπαμε ότι ο δρόμος μας δεν ήταν και τόσο δύσκολος. Δεν υπήρχαν πολλά απότομα μέρη. Πλησιάζοντας στη μονή διαπιστώσαμε ότι οι μοναχοί, παρόλη τη ραγδαία βροχή, με περίμεναν στην αυλή κρατώντας τα λάβαρα του ναού και τις εικόνες στα χέρια. Προχώρησα μπροστά από τον συνοδηγό μου Αβδή, με την εντολή να πάνε αυτοί στη μονή και να τους συναντήσω εκεί. Η εντολή μου ήταν σαφής. Μετά την υποδοχή μου από τους μοναχούς, εγώ και οι συνταξιδιώτες μου, βρεγμένοι μέχρι το κόκαλο, καθίσαμε στο ευρύχωρο, φωτεινό και πεντακάθαρο αρχονταρίκι. Βολευτήκαμε κοντά στην εστία, στην οποία καίγονταν δοκάρια από παλιά στασίδια. Με την γλυκιά φωτιά της εστίας ζεσταθήκαμε και στεγνώσαμε.

Η βροχή σταμάτησε. Άρχισα αμέσως τη δουλειά μου: επιθεώρηση της μονής μέσα κι έξω, σχεδιασμός της, καταγραφή όλων των επιγραφών που υπάρχουν στο οδοιπορικό μου, ανάγνωση νομικών εγγράφων και αντιγραφή αποσπασμάτων από αυτά. Την επόμενη μέρα θα αρχίσω τη μελέτη της ιστορίας και της σημερινής κατάστασής της.(---)

Εξαιτίας του βροχερού καιρού δεν απομακρύνθηκα για να ανεβώ στην ψηλότερη κορυφή του Ολύμπου,

όπου βρίσκεται ο ναός του Προφήτη Ηλία. Επιχείρησα να ανεβώ έως τον ναό, αλλά οι μοναχοί με απέτρεψαν, λέγοντάς με ότι η περιοχή ήταν καλυμμένη με πάρα πολύ χιόνι κι ως εκ τούτου θα ήταν αδύνατο να φθάσω έως εκεί. «Μείνετε σε μας μέχρι τις 20 του Ιουλίου, μου είπαν. Τότε η περιοχή καθαρίζει από το χιόνι και θα έχουμε την δυνατότητα να επισκεφθούμε το ναό όλοι μαζί». Τους απάντησα ότι δεν μπορώ να μείνω τόσο πολύ και ετοιμάστηκα για να επιστρέψω στο Λιτόχωρο. Περνώντας μέσα από τις αγριοκερασιές, οι οποίες βρίσκονται στο δάσος κοντά στη μονή, έφθασα στο Λιτόχωρο με ραγδαία βροχή.

Σάββατο, 16.6.1859

Όλη την ημέρα σήμερα την αφιέρωσα στην αναδίφηση των αρχείων. Διάβασα και μετέγραψα στα ελληνικά τις επιστολές των οικουμενικών πατριαρχών και στο τέλος της δουλειάς μου σημείωσα κάποια πράγματα για να μου τα διευκρινίσει ο ηγούμενος Ιωαννίκιος. Ο Ιωαννίκιος έφθασε στη μονή στις 15.11.1857 και τον επόμενο χρόνο, την 1^η του Ιουνίου, άρχισε να τακτοποιεί διάφορα πράγματα της μονής. Κάλυψε το καθολικό με τσίγκους· σε όλους τους τρούλους ύψωσε επιχρυσωμένους μικρούς σταυρούς· κάλυψε το δάπεδο του ναού με μαρμάρινες πλάκες· έκτισε το αρχονταρίκι στην ανατολική πλευρά της μονής· επισκεύασε τον περιβόλο της εισόδου· ανακαίνισε το μετόχι στο Λιτόχωρο· έκτισε δωμάτια στον κήπο, όπου φύτεψε 8.000 οπωροφόρα δέντρα. Κοντά σ' αυτόν τον κήπο αναστήλωσε το τσιφλίκι της Αγίας Παρασκευής, όπου έκτισε έναν στάβλο για τις αγελάδες. Τι νοικοκύρης μοναχός!

Το Λιτόχωρο (πετρώδες χωριό από τις ελληνικές λέξεις λίθος+χωριό) βρίσκεται στα δεξιά, στη μεγάλη παραλία, όπου τρέχει από τον Όλυμπο ο ποταμός Ενιπέας, ο οποίος τώρα λέγεται Βύθος. Για το ποτάμι αυτό ο Τίτος-Λίβιος (44,8) γράφει τα εξής:

«Το ποτάμι ρέει στο Φαράγγι του Ολύμπου. Το καλοκαίρι στερεύει, αλλά το χειμώνα παραμένει βαθύ και ορμητικό. Στριφογυρίζει στη βάση τεράστιων βράχων και τα κύματά του σκάνε στους γκρεμούς».

Έτσι πραγματικά, συμβαίνει. Εξαιτίας, λοιπόν, της φύσης του ποταμού οι κάτοικοι του Λιτοχώρου ονομάζουν το ποτάμι Βύθο ή Άβυσσο. Το ποτάμι χωρίζει ευθέως τον Όλυμπο σε δύο μέρη, από κάτω μέχρι ψηλά επάνω. Με την πρώτη ματιά βλέπει το ποτάμι να αγκαλιάζει το ουράνιο ύψος και από την άλλη απλώνεται πυκνό δάσος. Εδώ στον Βύθο ο Ρωμαίος ύπατος Αιμίλιος Παύλος, το 168 π.χ., κατέστρεψε το στρατό του τελευταίου Μακεδόνα βασιλιά Περσέα και τον επόμενο χρόνο (167 π.Χ.) η Μακεδονία έγινε ρωμαϊκή επαρχία.

Σήμερα (1859) το Λιτόχωρο έχει 300 σπίτια και 13 ναούς, από τους οποίους μόνο οι δύο βρίσκονται στο χωριό ενώ οι υπόλοιποι είναι στα περίχωρα. Όλοι οι Λιτοχωρινοί είναι Έλληνες και ελεύθεροι. Ανάμεσά τους δεν υπάρχει κανένας Τούρκος· μόνο έξι Αλβανοί. Κανένας Τούρκος δεν μπόρεσε να ζήσει σ' αυτήν την πετρώδη περιοχή. Μόνο οι Έλληνες έχουν τη δυνατότητα να ζουν σε άγονα εδάφη. Έτσι οι Λιτοχωρινοί δεν ασχολούνται με την καλλιέργεια. Οι κύριες εργασίες τους έχουν σχέση με το εμπόριο υφασμάτων και εργαλείων. Το χωριό τους είναι το κέντρο συγκέντρωσης εμπορευμάτων όλων των κατοίκων του Ολύμπου.

Κυριακή, 17.6.1859

Στους ναούς του Λιτοχώρου η Λειτουργία τελείται νωρίς το πρωί. Προσευχήθηκα μαζί με όλους τους Έλληνες και στο τέλος της Λειτουργίας έριξα μια ματιά στις τοιχογραφίες και στο χειρόγραφο [βιβλίο του Διονυσίου του εκ Φουρνά(1670-1746)] *Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης*. Οι τοιχογραφίες έγιναν με την «επίβλεψη» του προαναφερόμενου Διονυσίου. Διαβάζοντας [το χειρόγραφο έργο του] ανακάλυψα ότι τον διάσημο αγιογράφο Πανσέληνο τον θεώρησαν αιρετικό επειδή δεν ζωγράφισε γύρω από το κεφάλι του Σωτήρα φωτοστέφανο.

Από το Λιτόχωρο αναχώρησα για τη Μονή της Θεοτόκου(Κανάλων). Ο δρόμος περνάει μέσα από μία στενή δίοδο, από μία πυκνόφυτη περιοχή με κατηφοριά. Περάσαμε από το χωριό Λεπτοκαρυά(ρωσικά Ορέσκοβο).---

Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΓΝΗΤΟΣ ΣΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ ΤΟ 1860

Το 1860 εκδόθηκε στην Αθήνα το βιβλίο «Περιήγησις ή Τοπογραφία της Θεσσαλίας και της Θετταλικής Μαγνησίας, συγγραφείσα υπό Νικολάου Ι. Μάγνητος». Ο Νικόλαος Μάγνης, από τον Βόλο καταγόμενος, νομαρχιακός δημοδιδάσκαλος Χαλκίδος, επιχειρεί μια εξαντλητική ιστοριογεωγραφική περιγραφή της Θεσσαλίας, που δεν είχε περιληφθεί ακόμη στα όρια του ελληνικού κράτους, εξετάζοντας το ενδιαφέρον στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Μαγνησία. Στα μέσα της δεκαετίας του '50 περιηγήθηκε ο ίδιος τους τόπους που περιγράφει, επιδιώκοντας να τεκμηριώσει την ελληνικότητα των κατοίκων, «όπως διδάξη εξ οποίας πατρίδος κατάγονται». Προς τούτο, ο φιλόπατρις Μάγνης, έχει μελετήσει τους αρχαίους συγγραφείς (τον Όμηρο, τον Στράβωνα κ.α.) και τους νεώτερους ξένους περιηγητές.

Η αφήγησή του για το Λιτόχωρο, παρότι συνοπτική, αναμφίβολα είναι ζωηρή και εντυπωσιακή. Ως προς τη μαζική μετανάστευση των Λιτοχωριτών στη Νιγρίτα Σερρών, κατά τον 19ο αιώνα, πρέπει να δώσουμε τις απαραίτητες διευκρινίσεις και πληροφορίες. Στη Νιγρίτα, κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, παρατηρείται μια τεράστια πληθυσμιακή και οικονομική ανάπτυξη, ενώ πληθυσμοί από αρκετά μέρη της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και του Ολύμπου έρχονται να προστεθούν στους πληθυσμούς της. Από την περιοχή του Ολύμπου

υπάρχουν αναφορές για πληθυσμούς από το Λιβάδι, τη Σκοτίνα, τη Ραψάνη, ενώ η μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα προέρχεται από την Κρασιά και το Λιτόχωρο. Απόδειξη του Λιτοχώρου είναι η τιμή και ο σεβασμός του Αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω που γίνεται μόνο στη Νιγρίτα από ολόκληρη την περιοχή των Σερρών. Το μοναδικό μέρος στην περιοχή των Σερρών όπου τιμάται ο Άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω, το μοναστήρι του οποίου είναι στο Λιτόχωρο, δεν είναι άλλο από τη Νιγρίτα. Έτσι δικαιολογείται και η προσθήκη του Αγίου Διονυσίου ως συμπολιούχου και προστάτου της Νιγρίτας. Στον ιερό ναό του Αγίου Γεωργίου συναντούμε ολόσωμη τοιχογραφία από το 1837 καθώς και φορητή εικόνα του Αγίου Διονυσίου, ο οποίος είναι ιδιαίτερα αγαπητός στους Νιγριτινούς. Τη 12-7-1890 άγνωστος αφήρεσε στη Νιγρίτα την τιμίαν κάραν του Αγίου από την αργυρά θήκη και έκτοτε δεν κατέστη δυνατόν να ευρεθεί. Για τους Λιτοχωρινούς μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι κατοίκησαν μέσα στη Νιγρίτα, μια και η τιμή του Αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω απαντάται στην ενορία του Αγίου Γεωργίου.

Επιλογή κειμένου:

Όρη της Θεσσαλίας επίσημα είναι ο Όλυμπος, όρος υψηλότερον και εκτεταμένον, έχον 6.000 ποδών απόλυτον ύψος, έχει πολλές κορυφάς, την υψηλοτέραν του οποίου οι ποιηταί ωνόμαζον ουρανόν και κατοικίαν των θεών. Το όρος τούτο είναι κατάφυτον από δρυμούς οξυών και από παντοίων ειδών φυτά, από τα οποία εξάγεται μεγίστη ποσότης παντοίου είδους ξυλείας.(---)

Επί της ανατολικής πλευράς του Ολύμπου είναι κτισμένον εν μοναστήριον του αγίου Διονυσίου του Ολυμπίου καλούμενον, ένθα πρότερον συνεκροτείτο μία επίσημος πανήγυρις των περίξ κατοικούντων Ελλήνων.(---)

Βορειοανατολικώτερον του Πλαταμώνος, περίπου τέσσαρας ώρας είναι το Λιτοχώριον, πάλαι Πίμπλεια (Στράβων 434), κωμόπολις χριστιανική με περίπου επτακοσίας οικίας, εις τους πρόποδας του Ολύμπου, έχουσα γην πεδινήν ικανωτάτην και ευφορωτάτην. Οι κάτοικοι ζώσιν από τε την γεωργίαν και από την θαλασσοπλοΐαν, έχοντες πλοία ικανά, με τα οποία κομίζουσι καυσόξυλα και άλλα προϊόντα του τόπου των εις την Θεσσαλονίκην, εις το Άγιον Όρος και εις άλλα μέρη. Αι γυναίκες ασκούνται έρυσ προς κατασκευήν σκουτιών εξαιρέτων, το καλούμενον λιτοχωριανόν, εξων γίνεται εξαγωγή πολλή εις πολλά μέρη της Τουρκίας, καθώς και ξυλείαν αρκετήν ου μόνον εις την Τουρκίαν, αλλά και εις διαφόρους παραλίους πόλεις της Ελλάδος. Μ' όλα ταύτα είναι έρημος κατά το παρόν και αύτη. Διότι οι περισσότεροι και πλουσιώτεροι των κατοίκων μετώκησαν εις τας Σέρρας και συγκατώκησαν με τους Κρασιώτας. Εις την κωμόπολιν ταύτην είναι μετόχιον αξιόλογον της μονής του αγίου Διονυσίου του Ολυμπίου. Η δε μονή είναι επάνω εις το όρος, τρεις ώρας απέχουσα του Λιτοχωρίου εν τινι φάραγγι μεταξύ βράχων ηλιβάτων, περιτετειχισμένη με εκκλησιάν αξιόλογον έχουσαν κωδωνοστάσιον. Είχε και μικράν βιβλιοθήκην. Επί της επαναστάσεως του 1821 το ελεηλάτησαν και το κατέκαυσαν οι Τούρκοι.(---)

ΟΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΟΥ HENRY TOZER ΣΤΑ 1869

Ο Henry Fanshawe Tozer (1829-1916) υπήρξε Άγγλος συγγραφέας, διδάκτορας των Τεχνών και ταξιδιώτης. Μετά την αποφοίτησή του, στα 1850, από το κολέγιο Exeter της Οξφόρδης, διατέλεσε επιμελητής και αντεπιστέλλον μέλος αυτού από το 1855 μέχρι το 1893. Επίσης, διατέλεσε μέλος της Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας και έφορος του Taylor Institution της Οξφόρδης από το 1869 μέχρι το 1893. Ταξίδευσε πολλές φορές στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή και Ασιατική Τουρκία και τις συστηματικές περιηγήσεις και έρευνές του δημοσίευσε σε τουλάχιστον εννέα εργασίες (μελέτες) του.

Στα 1869 κυκλοφόρησε στο Λονδίνο το δίτομο έργο του Henry Tozer: *Researches in the highlands of Turkey* (Έρευνες στα υψίπεδα της Τουρκίας), στο οποίο αναφέρονται περιγραφές του συγγραφέα από τις επισκέψεις του σε διάφορα μέρη, ανάμεσά τους και ο Όλυμπος. Οι εντυπώσεις του από την περιοχή του Λιτοχώρου περιλαμβάνονται στον δεύτερο τόμο που εντυπωσιάζει για τον όγκο (390 σελίδες), το εύχρηστο αλφαβητικό ευρετήριο τοπωνυμίων, ονομάτων κλπ που υπάρχει στο τέλος, μια γκραβούρα και ένα χάρτη του Ολύμπου με το Λιτόχωρο, το Μετόχι (Σκάλα), τον Λιμένα Αγίων Θεοδώρων κλπ. Προηγείται το κεφάλαιο που φέρει τον

τίτλο «Όλυμπος» και ακολουθεί το κεφάλαιο «Κάτω Όλυμπος».

Αφού παρέμειναν λίγες μέρες στη Θεσσαλονίκη, ο Tozer και η συνοδεία του ανεχώρησαν με πλοίο με κατεύθυνση την Πιερία και έφθασαν στην παραλία της Κατερίνης. Διανυκτέρευσαν στην Κατερίνη και το επόμενο πρωί ξεκίνησαν για τον Όλυμπο. Το οδοιπορικό του δεν είναι απλή και αποστασιοποιημένη παρατήρηση των τοπίων και του χώρου αλλά μια προσεγμένη και επιμελημένη έρευνα που την πλουτίζει με ιστορικές και αρχαιολογικές αναφορές. Σταμάτησαν στα Καλύβια Μαλαθριάς όπου αναζήτησαν τις αρχαιότητες του Δίου, σύμφωνα με το οδοιπορικό του Leon Heuzey (1858). Συνεχίζοντας την πορεία έφθασαν στο Μετόχι του Αγίου Διονυσίου στο Λιτόχωρο. Ο Tozer είναι παραστατικός στην αφήγησή του: Διευκρινίζει ότι το Μετόχι είναι η άνω Σκάλα, διότι η κανονική Σκάλα είναι ο λιμένας των Αγίων Θεοδώρων (Στόλος) του Λιτοχώρου, του οποίου δίνει περιγραφή και τονίζει ιδιαίτερα τη στρατηγική του θέση. Στο Μετόχι τους περίμενε ο Ηγούμενος του μοναστηριού, στον οποίο έδωσαν συστατική επιστολή, τους υποδέχθηκε εγκάρδια και τους φιλοξένησε. Ακολουθώντας, με τα μουλάρια ανέβηκαν στο μοναστήρι και περιηγήθηκαν στον Όλυμπο (οροπέδιο των Μουσών κλπ). Επανήλθαν και διανυκτέρευσαν στη Σκάλα και αφού επισκέφθηκαν το Λιτόχωρο, συνέχισαν την πορεία προς Λεπτοκαρυά, Μονή Κανάλων, Μονή Σπαρμού, τη λίμνη Νεζερού (Καλιπεύκης) κλπ. Οι περιγραφές του συγγραφέα έχουν πολλά στοιχεία και παρατηρήσεις για τη μυθολογία, τα δημοτικά τραγούδια, τη θρησκεία και

για τη ζωή και τη δράση των κλεφτών και των αρματωλών του Ολύμπου.

Οι περιηγητικές εντυπώσεις του Henry Tozer από την επίσκεψή του στο Λιτόχωρο έχουν ως εξής, σε μετάφραση του Ζήση Παπαδημητρίου, καθηγητή του ΑΠΘ:

Λιτόχωρον

Το επόμενο πρωινό ήταν λαμπερό, αλλά η απόσταση, για μία ακόμα φορά, δεν φαινόταν εξαιτίας της καταχνιάς, ενώ μερικά σύννεφα είχαν καθίσει στις κορυφές του βουνού. Έτσι θεωρήσαμε τον εαυτό μας τυχερό που είχαμε καταφέρει να ολοκληρώσουμε τόσο εύκολα την ανάβασή μας. Το απόγευμα επιστρέψαμε στη Σκάλα (του Λιτοχώρου) και από κει πορευθήκαμε προς το χωριό Λιτόχωρο, το οποίο απέχει μόλις μισή ώρα έφιππης πορείας. Λίγο πριν φθάσουμε σ' αυτό, περάσαμε μία βαθιά χαράδρα με απότομες όχθες, που απείχαν η μία από την άλλη 70 τουλάχιστον πόδια, ενώ το έδαφος είχε παρασυρθεί από τα νερά του μικρού ποταμού που κατέρχεται από το μοναστήρι και το οποίο το χειμώνα πρέπει να μεταβάλλεται σε ορμητικό χείμαρρο.

Η θέση των κορυφών του Ολύμπου, όπως φαίνονται από το σημείο αυτό, μέσα από το άνοιγμα του φαραγγιού προς τα δεξιά του Λιτοχώρου, είναι πράγματι καταπληκτική. Η βαθιά κοιλάδα, η οποία εκτείνεται από τα Πριόνια, πάνω από τον Άγιο Διονύσιο, μέχρι την έξοδο αυτού του ποταμού ονομάζεται, όπως συμβαίνει σε πολλές παρόμοιες κοιλάδες του Ολύμπου, Λάκος. Στο χωριό κατασκευάζονται

σκουτιά, ένα είδος χοντρού μάλλινου υφάσματος για κάπες. Το χωριό αυτό θεωρείται πιο τυχερό από τα χωριά της δυτικής πλευράς του Ολύμπου, τα οποία, όπως μας είπαν, καταστρέφονται από τον αγγλικό ανταγωνισμό, ενώ αυτό συνεχίζει να ευημερεί, αφού η παραγωγή σκουτιών συνεχίζεται όπως πριν.

Το υπόλοιπο τμήμα του πληθυσμού του Λιτοχώρου, που δεν ασχολείται με τα σκουτιά, είναι κυρίως ναυτικοί. Όλοι τους είναι Έλληνες και φαίνεται πως αποτελούν μία ζωντανή κοινότητα. Ως συνήθως, στα ευημερούντα ελληνικά χωριά υπάρχει και ένα εξαιρετικό σχολείο. Ένας ιερέας, ο οποίος είναι επικεφαλής του, μας επισκέφθηκε και από αυτόν μάθαμε ότι το σχολείο έχει 250 μαθητές που μαθαίνουν γραφή και ανάγνωση, ενώ στις μεγάλες τάξεις διδάσκεται ο Θουκυδίδης και ο Δημοσθένης. Μερικοί μαθαίνουν και λατινικά.

Μας επισκέφθηκαν και πολλοί εξαιτίας της μεγάλης δημοσιότητας που συνόδευσε την ανάβασή μας στον χώρο αυτό, δημοσιότητα που έγινε με μία ένθερμη περιγραφή μοιρασμένη από τα παλικάρια όπου την είχαμε στείλει νωρίτερα το πρωί. Ανυπομονούσαν να τα μάθουν όλα και δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι στις κορυφές του βουνού είχε κιόλας χιονίσει. Αυτό που μας έκανε τρομερή εντύπωση, σχετικά με αυτούς τους ανθρώπους, ήταν η οξύνοια και η περιέργεια, πράγμα το οποίο ερχόταν σε απόλυτη αντίθεση με τη νωθρότητα των Τούρκων και των Βουλγάρων, ανάμεσα στους οποίους ταξιδεύαμε τόσον καιρό. Μεγάλο ενδιαφέρον τους προκάλεσε το βαρόμετρο και η ικανότητά του να μετράει ύψη. Με

τον υπολογισμό του ύψους ενός βουνού και με την σύγκρισή του με ένα άλλο οι Έλληνες μπορούσαν να εκτιμήσουν διαφορές 100 ποδιών ή και λιγότερο, πράγμα το οποίο ένας Τούρκος δεν θα μπορούσε ποτέ να σκεφθεί.

Την επόμενη μέρα συνεχίσαμε το δρόμο μας στα νότια προς τις χαμηλότερες πλαγιές, όπου λίγο παρακάτω αρχίζουν να ανεβαίνουν οι υπώρειες του βουνού με θέα το κάστρο του Πλαταμώνα μπροστά μας, σε ένα ύψωμα κοντά στη θάλασσα. Το κάστρο αυτό γίνεται πιο ευδιάκριτο από το χρώμα των τειχών και τον πύργο στη μέση, ενώ πίσω του υψώνεται η κορυφή της Όσσας. Ο Πλαταμώνας είναι στη θέση του Ηρακλείου και πρέπει να κατείχε πάντοτε σημαντική θέση, αφού ελέγχει την είσοδο προς την πεδιάδα της Μακεδονίας από τη δίοδο των Τεμπών.

Αφού περάσαμε επτά συνεχόμενα ρέματα, όμοια με εκείνο του Λιτοχώρου, οι κοίτες των οποίων ήταν γεμάτες από ψηλά πλατάνια, φθάσαμε μετά από δύο ώρες στο χωριό Λεπτοκαρυά (---).

Ο EMILE ISAMBERT ΚΑΙ ΤΑ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ ΤΟΥ 1873

Η ιστοριογραφία για το Λιτόχωρο κατά τον 19^ο αιώνα έχει ακολουθήσει διαδρομές ανάλογες με εκείνες από τις οποίες διήλθε γενικά η ελληνική τοπική ιστορία. Πράγματι, τα περιγραφικά κείμενα των περιηγητών, όπου ο γεωγραφικά προσδιορισμένος τόπος αποτελεί το πεδίο αναφοράς, περιορίζονται στην εξέταση εκείνων των στοιχείων που αναδεικνύουν την ιδιαιτερότητα και τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά του.

Το 1873 εκδόθηκε στο Παρίσι το σύγγραμμα «Itineraire descriptif, historique, et archeologique de l' Orient, par le Dr Emile Isambert. 1re partie Grece et Turquie d' Europe. Paris 1873», “*όπερ εγράφη ίνα χρησιμεύση ως οδηγός και περιηγητής των εις την Ευρωπαϊκήν Τουρκίαν και τας Ελληνικάς χώρας οδοιπορούντων*”. Ο Emile Isambert (1827-1876) ήταν Γάλλος γιατρός και συγγραφέας περιηγητικών οδηγών. Διετέλεσε καθηγητής στην Ιατρική Σχολή των Παρισίων και δημιούργησε την πρώτη λαρυγγολογική πανεπιστημιακή κλινική στη Γαλλία. Παράλληλα με την ιατρική, μεταξύ των ετών 1841 και 1860 πραγματοποίησε δεκάδες ταξίδια στην Ανατολή και Ευρώπη, συγκεντρώνοντας πληροφορίες για την έκδοση ταξιδιωτικών οδηγών. Εκτός από τη συγγραφή ταξιδιωτικών και τουριστικών οδηγών, δημοσίευσε έργα περιηγητικού περιεχομένου και πολλές

ιατρικές μελέτες. Το 1873 ο Emile Isambert, βασιζόμενος σε μια συλλογική έκδοση του 1861, δημιούργησε ανεξάρτητους τόμους-οδηγούς για τις χώρες της Ανατολής, οι οποίοι επανεκδίδονταν συνεχώς μέχρι το 1882. Σε ανεξάρτητο τόμο περιλαμβάνονται η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Τουρκία. Στο κεφάλαιο για τη Μακεδονία προστέθηκαν τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ανασκαφών των Γάλλων αρχαιολόγων Meziers και Heuzey.

Το 1878 ο Αντώνιος Μηλιαράκης μετέφρασε και εξέδωσε σε περίληψη ή αποσπάσματα, τα κεφάλαια των οδοιπορικών του Isambert, που αφορούσαν τη Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Το έργο του έχει τον τίτλο «Οδοιπορικά Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσσαλίας κατά τον Emile Isambert, εν Αθήναις 1878, τυπογραφείον Ελληνικής Ανεξαρτησίας», σύνολο σελίδων 350. Ο Αντώνιος Μηλιαράκης (1841-1905) ήταν γεωγράφος και ιδρυτικό μέλος της ιστορικής και εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδας.

Οι γεωγραφικές, τοπογραφικές και ιστορικές περιγραφές του Isambert για το Λιτόχωρο, την περιοχή του και τον Όλυμπο είναι σημαντικές. Ακολουθώντας τη διαδρομή Θεσσαλονίκη-Λάρισα προσφέρει μια αναλυτική και σφαιρική περιγραφή των περιοχών που περιοδεύει. Μετά τη Μαλαθριά (αρχαίο Δίον) φθάνει στο Λιτόχωρο, από το οποίο επισκοπεί τον Όλυμπο και το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου μέσα από το φαράγγι του Ενιπέα. Στις 8 πρώτες σελίδες του κεφαλαίου με τον τίτλο «Ανάβασις εις τον Όλυμπον» περιγράφει με επιστημονικό τρόπο την αρχαία και νεώτερη γεωγραφία της ανατολικής πλευράς του Ολύμπου και του Λι-

τοχώρου. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το σύγγραμμα του Isambert.

Επιλογή κειμένου:

Μολονότι ο Heuzey τω 1856 και ο Βάρτ τω 1862 ανερεύνησαν και περιέγραψαν τας υψηλάς χώρας του Ολύμπου, δύναται τις να είπη ότι αι κορυφαί του όρους τούτου μένουσιν έτι ανεξερευνητοι, ένεκα της ελλείψεως οδηγών και της φύσεως αυτής του όρους. Οι βουλόμενοι ν' αναβώσι πρέπει να φροντίσωσι κυρίως περί της προμηθείας ύδατος εκ των κατωτάτων ρευμάτων, είτα δε περί των λοιπών επιτηδείων όπως διέλθωσι μίαν νύκτα επί των κορυφών αυτού, εν μέσω ακατοικήτων βράχων, ένθα υπερβολικόν ψύχος την νύκτα και υπέρμετρος καύσων την ημέραν καθιστά δυσχερή και κοπιώδη την πορείαν και την διατριβήν. (---)

Η οδός η μάλλον φυσική προς ανάβασιν εις τον Όλυμπον είναι η εξ ανατολών διά της φάραγγος του Αγίου Διονυσίου· είναι δε προς τούτοις και η τερπνοτέρα και ευθυτέρα προς ανάβασιν εις την κορυφήν του Αγίου Ηλιού, αλλά και η κοπιωδεστέρα· διότι επί διάστημά τι αποβαίνει πραγματική αναρρίχησις.

Ο εκ Μαλαθρίας ερχόμενος οδοιπόρος δύναται ν' αναχωρήση από του Λιτοχωρίου, αλλ' η συνήθης οδός είναι από του Μετοχίου της Σκάλας (3 ώραι εκ Μαλαθρίας), επαύλεως της Μονής. Οδός καλώς κεχαραγμένη και καλώς διατετηρημένη, διά μέσου πευκών και καστανεών άγει εις (3 ώραι) την Μονήν του Αγίου Διονυσίου, μίαν των περιωνυμωτέρων της Ορθοδόξου εκκλησίας. Ο Διονύσιος δε ούτος, εις όν αφιερούται η εκκλησία και εν ή φυλάσσεται η κάρα αυτού ήτο κα-

λόγηρος των Μετεώρων, φημισθείς επί αγιότητα. Οι μοναχοί διατηρούσιν ενταύθα 7 ή 8 υδροκίνητα προιονιστήρια, δι' ών παρασκευάζουσι προς πώλησιν τα γιγάντια δένδρα του Ολύμπου.

Εντεύθεν αναχωρών τις ακολουθεί τη κοίτη του ρεύματος, τη ανερχομένη μεταξύ των εκατέρωθεν δασών, και φθάνει εις (2 ώραι) Χριστόμυλο το υψηλότερον προιονιστήριο του όρους, ένθα αναπαύεται. Ενταύθα καταλείπων τας ημιόνους οδεύει επί 4 ώρας ατελεύτητον κλιτύν καλουμένην Μαύρον Λόγγον, ένεκα των μεγάλων ελατών, των καλυπτουσών αυτήν από άνωθεν έως κάτω. Εις την έξοδον δε του δάσους τούτου υπάρχει το τελευταίον όριον της βλαστήσεως· εντεύθεν το όρος προς τα άνω είναι φαλακρόν και πετρώδες. Τότε ευρίσκεται εν μέσω μεγάλου αμφιθεάτρου μεγάλων βράχων καθέτως υψουμένων, σχηματιζομένου εκ των κατωφερειών των περίξ υψηλοτάτων κορυφών. Ενταύθα βλάστησις δεν υπάρχει· η δε χιών διατηρείται καθ' όλον το έτος εντός των ρωγμών των βράχων. Εις το βάθος του κύκλου υφούται προς Βορράν ο Καλόγηρος, μία των υψηλοτέρων κορυφών του Ολύμπου, εφ' ής κείται κατά την παράδοσιν ο τάφος του Αγίου Διονυσίου.

Εκ του μεγάλου φυσικού αμφιθεάτρου διευθύνεται προς την στενήν δίοδον, ήτις φέρει εις το τμήμα του Αγίου Ηλιού και εις την κορυφήν αυτού. Καθ' έκαστον έτος οι μοναχοί του Αγίου Διονυσίου, πορεύονται εις τον επί τούτου του όρους ομώνυμον πενιχρόν ναϊσκον, όπως αυτόθι τελέσωσι λειτουργίαν, ως οι ιερείς του Δίου ανήρχοντο ίνα τελέσωσι θυσίαν επί του βωμού του Διός, κειμένου ίσως επ' αυτού

τούτου του μέρους. Αύτη η κατά παράδοσιν ιεροτελεστία μαρτυρεί ότι οι τε αρχαίοι και οι νέοι κάτοικοι απέδιδον σημασίαν σπουδαίαν εις την κορυφήν ταύτην, αξιοσημείωτον διά την θέαν, ήν έχει προς τε την ξηράν και την θάλασσαν.

Εκ των κορυφών του Ολύμπου κατά τον Heuzev βλέπει τις αφ' ενός μεν πάσαν την Μακεδονίαν, αφ' ετέρου δε πάσαν την Θεσσαλίαν, ής αι λίμναι και οι ποταμοί φαίνονται ωσεί επί χάρτου κεχαραγμένοι. Προς Ανατολάς η θάλασσα διαγράφει απέραντον κύκλον από του Άθωνος μέχρι πέραν της νήσου Σκύρου· προς Δυσμάς δε η δειράς του Πίνδου σχηματίζει τον ορίζοντα διά του οδοντωτού αυτής τείχους.(---)

Από της Μαλαθρίας επανέρχεται τις εις την οδόν, την διήκουσαν προς Μεσημβρίαν, βαδίζων διά πυκνού δάσους, καταλείπων εν αριστερά την Σκάλαν του Λιτοχωρίου. Η χώρα καθίσταται μάλλον ύπαιθρος όσο προσεγγίζει τις εις τον Ενιπέα και προς την ελληνικήν κώμην (2 ώραι).

Λιτόχωρον, έχουσαν 300 οικίας κειμένας παρά τας όχθας βαθέος χειμάρρου, του Βύθου, και επί υψώματος υπερκειμένου του Θερμαϊκού κόλπου. Εν τη κώμη ταύτη ευρίσκονται 5 ή 6 στρατιώται Αλβανοί προς φύλαξιν της οδού. Η γη ενταύθα είναι πετρώδης, διό οι κάτοικοι ασχολούνται περί την κατασκευήν του σκουτίου, όπερ εξάγουσιν εκ του επινειού των, του Αγίου Θεοδώρου ή Παπακιοπρουσί, [απέχοντος της κώμης των 1 ώρα 30, εν ώ έχουσι περί τα 30 καίκια]. Η κώμη αύτη αποτελεί ούτω το εμπορικόν κέντρον των χωρίων του Ολύμπου. Έχει 13 εκκλησίας.

Ίχνη αρχαίων ενταύθα κτιρίων δεν υπάρχουν. Μνημονεύομεν μόνον του ποταμού Βύθου, όστις φαίνεται ότι είναι ο Ενιπεύς, ο αναχαιτίσας επί πολύ την πορείαν των Ρωμαίων επί των κατά του Περσέως πολέμων. Ο Τίτος Λίβιος λέγει ότι έκειτο 5 μίλια (περίπου 2 λεύγας) προ του Δίου (Μαλαθρίας).

Μετά το Λιτοχώριον πορεύεταιί τις οδόν ξηράν και άνυδρον, κεκαλυμμένην υπό λίθων και θάμνων, επί κλιτύος του Ολύμπου βλεπούσης προς την θάλασσαν· διέρχεται είτα τον μικρόν ρύακα του Αγίου Μηνά, και μετά 1 ώραν 30 φθάνει εις Λεπτοκαρυάν, κώμην ελληνικήν 50 οικιών, μικρόν αφισταμένην της αριστεράς όχθης του ποταμού Ζιλιάνα.(---)

Ο ΓΑΛΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΗΣ EUGENE MELCHIOR DE VOGUE ΚΑΙ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΟΥ ΤΟ 1875

Ο Γάλλος μαρκήσιος Eugene Melchior de Vogue ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1875 από τον Άθωνα (Άγιο Όρος) και θέλησε να φθάσει έως την Αδριατική, διασχίζοντας τη Θεσσαλία και την Ήπειρο. Πρώτος σταθμός του οδοιπορικού του ήταν η Θεσσαλονίκη, από εκεί, με καΐκι, βγήκε στη σκάλα της Κατερίνης και έφθασε στην Κατερίνη, όπου μίσθωσε δυο νεαρούς Αλβανούς για φύλαξη. Συνέχισε το ταξίδι του στο Λιτόχωρο. Τις ταξιδιωτικές σημειώσεις του τις δημοσίευσε στο γαλλικό περιοδικό *Revue des Deux Mondes* στα 1877 και 1879 με τον τίτλο «*La Thessalie. Notes de Voyage*». (Η Θεσσαλία, ταξιδιωτικές σημειώσεις).

Ο Eugene Melchior de Vogue (1848-1910) το 1870 τοποθετήθηκε διπλωματικός ακόλουθος στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια διετέλεσε γραμματέας της πρεσβείας στο Κάιρο και την Αγία Πετρούπολη. Έφυγε από τη διπλωματική υπηρεσία για να αφοσιωθεί στη λογοτεχνία. Υπήρξε πεζογράφος, μυθιστοριογράφος και κριτικός, αρχαιολόγος και συγγραφέας ταξιδιωτικών βιβλίων και έγινε ο πρώτος μεγάλος Γάλλος ειδικός στη ρωσική λογοτεχνία, μεταφράσας πολλούς Ρώσους συγγραφείς. Εκλέχτηκε μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας το 1888, επίσης διετέλεσε βουλευτής και ήταν τακτικός συνεργάτης του περιοδικού *Revue des Deux Mondes* και μιας εφημερίδας.

Αναντίρρητα, οι περιηγητικές εντυπώσεις του από τα μέρη του ελλαδικού χώρου, όπου ταξίδευσε, έχουν ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα. Στο τουρκοκρατούμενο Λιτόχωρο του 1875, μέσα από τη ματιά του άλλου, ο Eugene Melchior καταθέτει τις αναζητήσεις του, αποτυπώνει τα βιώματα και τις παρατηρήσεις και στο περιηγητικό κείμενο καταγράφει τις σκέψεις που γεννούνται στη θέαση και τη συνάντηση ενός άλλου κόσμου. Στην εποχή εκείνη, που τα ταξίδια ήταν επισφαλής, το οδοιπορικό κείμενο για το Λιτόχωρο λειτουργεί πολλαπλά τόσο για τον συγγραφέα που ενδιαφέρεται να μεταφέρει και να συγκρατήσει μνήμες και εικόνες ενός μακρινού κόσμου που δύσκολα θα αντικρίσει ξανά, όσο και για τους αναγνώστες, οι οποίοι συμμερίζονται νοερά την ταξιδιωτική εμπειρία, εφόσον και γι' αυτούς το ταξίδι εκείνα τα χρόνια ήταν εγχείρημα πρακτικά, συνήθως, ανέφικτο.

Επιλογή κειμένου (μετάφραση από τη γαλλική):

Αυτό το φαινόμενο μου θυμίζει τις ελκυστικές θεωρίες του Μαξ Μύλλερ σχετικά με την προέλευση των μύθων. Βλέποντας τον πρώτο θεό, τον Απόλλωνα-Φοίβο, να χάνεται πίσω από τις κορυφές των βουνών την τελευταία ώρα της ημέρας, οι αρχαίοι κάτοικοι της χώρας θεώρησαν φυσιολογικό ότι εκεί είναι η κατοικία του.

Στο πιο ψηλό σημείο της διαδρομής συναντάμε το Λιτόχωρο, όπου περνάμε τη νύχτα μας. Αυτό το χωριό είναι ειλικρινά χωμένο μέσα στο πράσινο, δίπλα σε ένα βαθύ ρέμα, που ξεφεύγει από μια σχισμή ανάμεσα στις βουνοκορφές. Από αυτό το σημείο, το

μάτι βουτά στην καρδιά του γίγαντα, εκεί που δε φτάνουν ποτέ οι ακτίνες του ήλιου. Η νύχτα δεν πέφτει: απλά χαϊδεύει τις μαύρες παρυφές των δασών που φαίνονται στο βάθος, πίσω από τις βουνοκορφές και τα κοντινά σε εμάς φαράγγια.

Οι κυνηγοί του χωριού λένε πως σε αυτό το άνοιγμα, υπάρχουν λίμνες με παγωμένο νερό, στις οποίες ζουν μαύροι κύκνοι. Ένας συνειδητοποιημένος τουρίστας δεν θα τολμούσε να σκαρφαλώσει στην κορυφή: δε θα πάω να ενοχλήσω τους κύκνους, ούτε και να διακόψω το πένθος των θεών. Ίσως αυτές οι δύσμοιρες και χαριτωμένες θεότητες να ξαναβρήκαν το μέρος που γεννήθηκαν, μιας και ο αδυσώπητος αυτός αιώνας μας τις εξόρισε από την ποίηση, το απόλυτό τους καταφύγιο. Ίσως οι τελευταίες θεότητες αυτών των αθανάτων να τρέμουν στις όχθες της παγωμένης αυτής λίμνης, όπως στέκονται και τα τελευταία τους αγάλματα στις όχθες των μικρών λιμνών στις Βερσαλλίες, στο Σόνεμπρουν ή στο Πότσονταμ, συντροφιά με τις ευγενικές σκιές του αιώνα που τις αγάπησε, αν όχι τις λάτρεψε. Ο δικός μας αιώνας θέλει μόνο τα μεγάλα λόγια. Δεν ψάχνει πια τους θεούς στα βουνά, αλλά στο πνεύμα και στην αλήθεια. Όταν τα παιδιά του γυρνάνε από ταξίδια σε κόσμους μακρινούς, δεν τους ζητάει να του φέρουν θεότητες ή νεκρές μυθολογίες, αλλά να του διηγηθούν τα θαύματα της δυνατής φύσης και της ζωντανής ιστορίας των ανθρώπινων ψυχών.

Πέραν τούτου, δεν είναι οι ψυχές των κατοίκων του Λιτοχώρου που μας δίνουν αυτή τη διαύγεια. Η φυσιογνωμία αυτού του ορεινού λαού είναι στενόχω-

ρη και άγρια. Είναι αρκετά μπερδεμένοι.(---) Ένας “τσαούς” (λοχίας) και πέντε ή έξι Αρναούτηδες είναι υπεύθυνοι για την τάξη. Είναι επίσης υπεύθυνος για όλα τα χωριά του ορεινού όγκου του Ολύμπου, είτε βρίσκονται σε αυτή την πλευρά, που έχει πρόσβαση στη θάλασσα, είτε βρίσκονται στην άλλη, στην κοιλάδα του Ξεριά, στο Βλαχολίβαδο, στη Τσαρίτσανη, στο Δεμένικο.(---) Αυτοί οι βουνίσιοι (---) χωρίς ταλέντο στη γεωργία, ζουν από ό,τι μπορούν να εκμεταλλευτούν από το δάσος, από τα ξυλοκάρβουνα, από μικρές εξορύξεις της πέτρας, και όλοι θύματα ή συνεργοί περιπλανώμενων ληστών, που έχουν κάνει σπίτι τους τις πλαγιές του Ολύμπου και έχουν γίνει σκληροί και ατίθασοι, όπως το ίδιο το βουνό.

Πάω να καθίσω στο μικρό καφενείο, δίπλα από το ρέμα, εκεί που κάθονται και τα μεγάλα κεφάλια του χωριού γύρω από το ναργιλέ τους και περιμένουν να πέσει η νύχτα. Μένω έκπληκτος από την υποδοχή που μου επιφυλάσσουν. Δίχως αμφιβολία, οι ξένοι τούς εντυπωσιάζουν, μιας και είναι σπάνιοι στο Λιτόχωρο. Σ’ αυτόν όμως τον εντυπωσιασμό δεν βρίσκω τις χαρές και τα γέλια, τη φιλοξενία, τις ευγενικές ερωτήσεις που φτάνουν μέχρι την αδιακρισία, που είναι σύνηθες χαρακτηριστικό των βέρων Ελλήνων που ζουν στις πεδιάδες, ούτε τη συγκρατημένη, σιωπηλή αξιοπρέπεια των Αράβων. Τα βλέμματά τους είναι καχύποπτα, τα πρόσωπα σκοτεινά, ρωτάνε πολλά και αποκαλύπτουν λίγα. Το λόγο τον έχει ο γιατρός, ο δάσκαλος, οι έμποροι ξυλείας. Μιλάμε για πολιτικά φυσικά, για τον σιδηρόδρομο, την οικονομία στην πρωτεύουσα, τις τελευταίες πλημμύρες στη Γαλλία, ο

απόηχος των οποίων έχει φθάσει μέχρι και εδώ. Αλλά κυρίως με βομβαρδίζουν με ερωτήσεις: ποιος είμαι, από που έρχομαι και που πάω. Θέλουν ξεκάθαρα να με φοβίζουν, απαριθμώντας τους ληστές που ενεδρεύουν στην εξοχή και που φυσικά γνωρίζουν πολύ καλά οι συνομιλητές μου. Προς μεγάλη απογοήτευση της γαλαρίας, ο περίεργος ξένος αποσύρεται, αφήνοντας ένα σύννεφο να αιωρείται σχετικά με τα σχέδιά του και με την κατεύθυνση που σκοπεύει να ταξιδέψει την επομένη. Αυτός είναι ο πρώτος κανόνας στρατηγικής σε μέρη όπου ζουν κλέφτες. Φέρνω στο μυαλό μου το μάθημα στρατιωτικής λογικής που μου έδωσε ο Αλβανός λοχίας: ο στρατηγός υποχωρεί ψυχρά, αφού έχει κάνει γνωστούς τους κανόνες του.

Άλλα χαρακτηριστικά που δεν συνάντησα σε κανένα χωριό της Ρούμελης ή της Θράκης: όλοι μαλώνουν για την ευκαιρία να φιλοξενήσουν τον ταξιδιώτη και ο οικοδεσπότης που θα έχει αυτή την τύχη, παρέχει φροντίδα και κουτσομπολιά, καμιά φορά με φορτικό τρόπο, αλλά πάντα με καλή θέληση. Κρατώ μαζί μου μόνο ένα μικρό αναμνηστικό από το άγριο Λιτόχωρο, το χωριό στο οποίο κοιμήθηκα σε πλεχτό στρώμα, με το θόρυβο του ανέμου ο οποίος γλιστρά ανάμεσα στις πλαγιές του Ολύμπου, υπό το αμυδρό φως της λάμπας, κοντά στην κατοικία του Δία, υπό το βλέμμα των Ορθόδοξων εικόνων. Εάν μπορούσα να ρίξω μια ματιά στο σκοτεινό υποσυνείδητο των οικοδεσποτών μου, μαντεύω πως δεν θα βρίσκαμε καμιά ουσιαστική διαφορά στην αντίληψη του καινούριου Θεού και σε αυτήν των παλαιότερων θεοτήτων.

Κατεβαίνουμε πάλι από το Λιτόχωρο προς τις ακτές, σε μια διαδρομή γεμάτη από βαθιά ρέματα και στεγνούς χειμάρρους. Μέχρι την ακτή ο τόπος είναι γυμνός και ακαλλιέργητος, τα άλογα προχωρούν με δυσκολία ανάμεσα από τους αγκαθωτούς θάμνους και τις ακακίες. Περνάμε από τον Πλαταμώνα, τουρκικο-βενετικό φρούριο, που όπως συνηθίζεται είναι τοποθετημένο στην κορυφή ενός βράχου με θέα τη θάλασσα.

**ΜΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
ΚΑΙ ΥΠΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΛΥΜΠΙΑΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟ 1887**

«Η νότιος Χερσόνησος του Αίμου, μετά των σχεδόν αποκλειστικώς Ελλήνων ή τη ελληνική ορθοδόξω θρησκεία ανηκόντων και των λοιπών σχεδόν εντελώς εξελληνισθέντων κατοίκων αυτής, αποτελεί την ελληνική περιφέρειαν συμφερόντων.(---) Επεζήτησα ν' αποδείξω, εν τη σημερινή καταστάσει του Ανατολικού Ζητήματος, την λεπτομερή στρατιωτικήν γνώσιν της εκ της απόψεως ταύτης μέχρι τούδε πολύ ολίγον μελετηθείσης Νοτίου Χερσονήσου του Αίμου(---). Απεφάσισα να συνεχίσω τας στρατιωτικο-γεωγραφικάς, εθνογραφικάς και πολεμικοϊστορικάς μελέτας μου (---). Η στρατιωτικογεωγραφική μελέτη χώρας τινός είναι ανεξάρτητος των πολιτικών και εθνικών αυτής ορίων, αλλ' ως θέατρον πολέμου θεωρουμένη πρέπει αύτη να επεκταθή τουλάχιστον μέχρι της εγγυτέρας βάσεως επιχειρήσεων του γείτονος κράτους...» Τα παραπάνω είναι ένα μικρό απόσπασμα από τον πρόλογο του βιβλίου του Αντωνίου Τουμά Φον Βάλδκαμπφ που έχει τον τίτλο «Ελλάς, Μακεδονία και Νότιος Αλβανία, ήτοι η Μεσημβρινή Ελληνική Χερσόνησος».

Ο Αντώνιος Βάλδκαμπφ ήταν έφεδρος Αντιστράτηγος του Αυστριακού Στρατού, Ιππότης του Τάγματος

του Φραγκίσκου Ιωσήφ κλπ και συγγραφέας βιβλίων με στρατιωτικό και ιστορικό ενδιαφέρον. Η συγγραφή του έργου αυτού έγινε το 1887. Η μετάφραση από τη γερμανική στην ελληνική γλώσσα έγινε από τον Έλαρχο Ευγένιο Ρίζο Ραγκαβή. Την κυκλοφορία του βιβλίου στην Ελλάδα πραγματοποίησε το Υπουργείο Στρατιωτικών με την έκδοσή του στο Στρατιωτικό Τυπογραφείο το 1901 στην Αθήνα.

Στην περισπούδαστη και πολυσήμαντη μελέτη του ο Βάλδκαμπφ παρέχει πολλά χρήσιμα και ενημερωτικά στοιχεία για τις περιοχές που αναφέρεται, από γεωγραφικής, στατιστικής, στρατιωτικής, εθνολογικής, πολεμικής κλπ απόψεως. Το στίγμα του το δίνει ήδη από τον πρόλογο: «*Εν τη προκειμένη μελέτη είν' αληθές ότι, γενικώ τω τρόπω, ελήφθησαν κυρίως υπ' όψει τα ελληνικά συμφέροντα*». Για το Λιτόχωρο και την περιοχή του σημαντικές είναι οι πληροφορίες που υπάρχουν σχετικά με τον Όλυμπο, τα ποτάμια και τα συγκοινωνιακά μέσα. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί μια πρωτότυπη και εξυπηρετική διάρθρωση της ύλης και των περιεχομένων, σύμφωνα με την οποία παραθέτουμε τα στοιχεία που αναφέρονται στην παραολύμπια περιοχή, αυτή την προς ανατολάς.

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΑΦΟΥΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΟΡΕΩΝ

Ανατολική προβολή της κυρίας ράχεως

Προς νότον του όρους Φλάμπουρον, συνδέεται μετά των Καμβουνίων ορέων ο υψηλός όγκος του όρους Ολύμπου.

Εν τω νεωτάτω αυστρουγγρικό γενικό χάρτη, τω υπό του Ελληνικού Γενικού Επιτελείου και του Γεωγράφου Καθηγητού Κείπερτ επιθεωρηθέντι (έκδοσις 1886), η υψίστη κορυφή του Ολύμπου σημειούται μεταξύ Προφήτου Ηλίου και Αγίου Δημητρίου και φέρει υψόμετρον 2917 μ. Τούτο είναι το ύψιστον σημείον του ενταύθα περιγραφομένου μεσημβρινού τμήματος της Χερσονήσου του Αίμου.

Το μέρος της οροσειράς του Ολύμπου το αποτελούν το σύνορον μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας περιλαμβάνει τα υψηλότερα σημεία, Ψηλόρραχη 1230 μ, Γοδαμάν 1420 μ, Ανάληψις 1367 μ, προς βορράν της λίμνης Νεζερού, και τέλος το Σοπωτόν 1241 μ.

Ο Όλυμπος κατέρχεται ανατολικώς προς την ακτήν μάλλον ομαλώς, αφ' ετέρου όμως προς μεσημβρίαν καταπίπτει προς την πεδιάδα της Λαρίσσης εν είδει ανδύρων αποτόμου κλίσεως και ενίοτε σχεδόν κατακορύφως.

Από του όρους Ψηλόρραχης ο Όλυμπος εκπέμπει βραχείαν διακλάδωσιν, αποτελούσαν επίσης σύνορον μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, ήτις προς δυσμάς της πόλεως Τυρνάβου κατέρχεται αποτόμως και βραχydώς προς τον ποταμόν Ξηριάν (Τιταρήσιον). Αι σπουδαιότεραι αυτής ανυψώσεις εισί το Βαλέτσικον (1100 μ.), το Παπαλείβαδον (1876 μ.), το Γαβανί (715 μ.) και το Τρόχαλον (764 μ.).

Μόνον διά του ρήγματος της επιβλητικής κλεισωρείας των Τεμπών χωρίζεται από του Ολύμπου, διευθυνόμενον νοτιανατολικώς κατά μήκος των ακτών του Αιγαίου Πελάγους, το όρος Όσσα ή Κίσσαβος, όπερ κατά τε την διαμόρφωσιν αυτού, ως και υπό

γεωγνωστικήν έποψιν, προσομοιάζει τελείως προς τον Όλυμπον, τούθ' όπερ αναμφισβητήτως αποδεικνύει ότι τα δύο ταύτα όρη απετέλουν ποτε εν. Παρατηρούμενος δε από του πεδίου της Λαρίσσης ο βορειανατολικώς ανυψούμενος ορεινός ούτος τοίχος, παρίσταται τω θεατή ως εν ομογενές σύνολον.

ΥΔΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ

Ρεΐθρα και ποταμοί

Μεταξύ της Βιστρίτσας (Αλιάκμονος) και του Πηνειού (Σαλαμβριά) εκβάλλουσιν εις τον κόλπον της Θεσσαλονίκης (Θερμαϊχόν) διάφοροι χείμαρροι, κατερχόμενοι εκ της ανατολικής κλιτύος του Ολύμπου, ρέοντος συνήθως επί βραχύ εν στενωτάτη κοιλάδι. Τα σπουδαιότερα των ρεΐθρων τούτων καλούνται Σφετίλισου (Μύτες), όστις προ της εκβολής του διαρρέει τον σταθμόν ανθρακεύσεως της Κατερίνης (Αικατερίνης), είτα ο Πέλικας (καλούμενος επίσης Κράϊνα), το Μαυρονέρι, μετά στερεάς γεφύρας καλουμένης Παπά-Κιοπρουσί παρά την εκβολή του, ένθα η ακτή είναι εν μέρει ελώδης, είτα ο Μαυρόλογγος, όστις πηγάζει εκ των κλιτύων των υψηλοτέρων κορυφών του Ολύμπου, χρησιμεύει δε κατά την ανωτάτην αγρίως ρομαντικήν κοιλάδα αυτού προς κίνησιν υδροπριόνων, διαβρέχει την Μονήν του Αγίου Διονυσίου και την πολίχνην Λιτοχώριον και χύνεται εις την θάλασσαν προς νότον της Μονής Αγίου Θεοδώρου, τέλος η Ζιλιάννα ή Κανάλια(Συς), ούτω καλουμένη εκ της κατά τον άνω αυτής ρουν Μονής Κανάλι.

ΒΑΤΟΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Οδός εκ Θεσσαλονίκης διά Λάρισσαν εις Αθήνας

Εκ Θεσσαλονίκης προς Λάρισσαν άγει μέχρις Αικατερίνης οδός, αμαξιτή μεν, αλλ' ουχί κατά τους κανόνας της τέχνης κατεσκευασμένη, ήτις διέρχεται διά της Καμπανίας (Ημαθίας), ου μακράν της χθαμαλής ακτής του Θερμαϊκού κόλπου, καθίσταται δε το τμήμα τούτο δύσβατον μετά διαρκείς βροχάς, ένεκα των σχηματιζομένων τελμάτων. Εν τοιαύτη περιπτώσει οφείλει τις ν' ακολουθήση ετέρα ενδοτέρα αμαξιτήν οδόν άγουσαν εκ Θεσσαλονίκης διά της μεγάλης επί του Βαρδάρ (Αξιού) γεφύρας μέχρι της Βιστρίτσας (Ινδζέ Καρασού, Αλιάκμονος), μετά δε την διάβασιν του ποταμού τούτου, διερχομένην διά Κολινδρού επί του Τοπολίτσα, μεθ' ό ενούται μετά της ανωτέρω περιγραφείσης οδού παρά το χωρίον Ελευθεροχώρι, ένθα αι προς βορράν ομαλαί παραφυάδες του Ολύμπου εισί κεκαλυμμένοι δι' αμπελοφυτειών, εν δε τη εγγύς ακτή υπάρχουν αλυκαί. Εντεύθεν η κυρία οδός εξακολουθεί δι' Αικατερίνης βαίνουσα, ως επί το πλείστον παρά την ακτήν, αλλά προς νότον της γεφύρας Παπάς Κιοπρουσί επί του Μαυρονέρη, ένθα αι αρκούντως απότομοι ανατολικαί κλιτύες του Ολύμπου προσεγγίζουσι προς την παραλίαν, δεν είναι πλέον αμαξιτή και διέρχεται τέλος παρά την Πλαταμώννα στενωπόν, ένθα απορρώξ ορεινός τοίχος κρημνίζεται σχεδόν κατακορύφως προς την θάλασσαν. Η Πλαταμών ην ποτε πόλις οχυρά, αλλά τα τείχη και οι πύργοι αυτής εισίν ήδη ερείπια. Εν νεωτέροις χρόνοις η θέσις αύτη, ένεκα της μόλις μίαν ώραν απεχούσης συνοριακής γραμμής, απέκτησε

σημασίαν τινά ως «οδόφραγμα» και ίσως έπρεπε, τυχούσης περιστάσεως, να τεθεί πάλιν εις κατάστασιν αμύνης. Από της Πλαταμώνος άγει ημιονική οδός διά της συνοριακής γραμμής προς την στενωπόν των Τεμπών, εν ή υπάρχει αμαξιτή οδός κατά μήκος της δεξιάς όχθης του Πηνειού, εξακολουθούσα, εν ουχί τόσον καλή καταστάσει, από Μπαμπά διά Μακρυχωρίου ή Οσμανλή προς την Λάρισσαν.

Η τε παρά την Πλαταμόνα στενωπός και η στενή των Τεμπών κοιλάς δύνανται να υπερφαλαγγισθώσι δι' ατραπού, βατής αληθώς μόνον διά φάλαγγας εφωδιασμένας δι' ορεινού πυροβολικού, ήτις, αποχωριζομένη της κυρίας οδού μίαν ώραν προς νότον της Αικατερίνης, διέρχεται εγκαρσίως άνωθεν των αποτόμων προπόδων του Ολύμπου και διά της πολίχνης Λιτοχωρίου διασταυροί την γραμμήν των συνόρων παρά το όρος Ανάληψις και διερχομένη κατά μήκος της ορεινής λίμνης Νεζερού (ένθα εγένετο συμπλοκή μεταξύ των ελληνικών και τουρκικών προφυλακών τη 21 Μαΐου 1886) αφικνεΐται εις την κοιλάδα του Πηνειού προς δυσμάς του Μπαμπά.

Εν Λαρίση διχάζονται αι προς τας μεσημβρινάς ακτάς της Ελλάδος συγκοινωνίαι. Η μία των οδών τούτων, αρίστης κατασκευής, άγει προς Βόλον και παρακολουθεί την γραμμήν του σιδηροδρόμου.

ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ 1891 ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΝΑΝ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΟΔΗΓΟ

Το 1891 κυκλοφόρησε στο Παρίσι της Γαλλίας ένας συνοπτικός αλλά πλήρης τουριστικός οδηγός, με σκοπό να προσφέρει μια σύντομη αλλά ταυτόχρονα περιεκτική ενημέρωση για τα μέρη της Ελλάδας που παρουσίαζαν για τους περιηγητές και τους ταξιδιώτες ξεχωριστό ενδιαφέρον. Οι συγγραφείς επισκέφτηκαν για πρώτη φορά την Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, την ερωτεύτηκαν κεραυνοβόλα και επιστρέφοντας στη Γαλλία συνέγραψαν τον χρήσιμο τουριστικό οδηγό. Το Collection Des Guides-Joanne παρουσιάζει ό,τι καλύτερο διέθετε η Ελλάδα την εποχή εκείνη, μέσα από κείμενα, εικόνες και χάρτες για την ιστορία, τον πολιτισμό, τη σύγχρονη ζωή, τα αξιοθέατα κλπ. Οι ταξιδιωτικές πληροφορίες παρέχουν ενδιαφέροντα στοιχεία και δίνουν τη δυνατότητα να ενημερωθεί ο αναγνώστης για δεδομένα, χρόνους, οδοιπορικά και άλλα σημαντικά στοιχεία.

Η πλήρης ταυτότητα του βιβλίου είναι «Collection Des Guides-Joanne, Grece, II Grece continentale et iles, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1891», ήτοι Τουριστικοί οδηγοί, Περιγραφές και ταξίδια, Ηπειρωτική Ελλάδα και νησιά. Η όλη παρουσίαση της ύλης καταλαμβάνει 520 σελίδες, με χάρτες και σχεδιαγράμματα, με ενότη-

τες και αναλυτικά κεφάλαια αλλά και κατατοπιστικό πίνακα περιεχομένων. Ο οδηγός γράφτηκε αρχικά από τον M.b. Haussoullier, σε συνεργασία με τους G. Fougères, P. Monceaux και H. Lechat, και μέχρι το 1911 πραγματοποίησε πολλές επανεκδόσεις του ίδιου τίτλου, στην ίδια σειρά, από διαφορετικούς συγγραφείς, ενημερωμένος με νεώτερες κάθε φορά πληροφορίες.

Στις σελίδες 156-172 του βιβλίου βρίσκουμε το κεφάλαιο με τίτλο «De Larissa a l' Olympe», όπου ο Όλυμπος και όλη η παραολύμπια περιοχή προβάλλονται με πρακτικό και ξεχωριστό τρόπο. Με βάση τη γεωγραφία της περιοχής σε ιδιαίτερες ενότητες υπάρχει το «Litokhori» και το «Par le monastere de H^{os} Dionysios». Ακολουθεί η μετάφραση και η κατά το δυνατόν πληρέστερη απόδοση των κειμένων από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα.

Λιτόχωρον

Επιτέλους φτάνουμε (2 ώρες από τον Πλαταμώνα) στο Λιτόχωρο (ο γυμνός τόπος από το λιτός, που σημαίνει γυμνός, αδύνατος). Πρόκειται για μια μεγάλη Ελληνική κωμόπολη με 300 σπίτια, θαυμάσια τοποθετημένα μέσα στην πρασινάδα, στις όχθες ενός ρέματος κλεισμένου στη χαράδρα, που ξεφεύγει από μια σχισμή στο κέντρο του ορεινού όγκου. Το ρέμα ονομάζεται Βύθος. Από τη θέα βλέπουμε όλον τον Θερμαϊκό Κόλπο. Το Λιτόχωρο είναι μια ελεύθερη κωμόπολη, όπου βρίσκονται μόνο μερικοί Αλβανοί στρατιώτες για να φυλάνε τις οδούς. Το έδαφος είναι βραχώδες και άνυδρο. Οι κάτοικοι ασχολούνται με την κατασκευή σκουτιών, το χοντρό ύφασμα που εμπορεύονται από το μι-

κρό επίνειο του Αγίου Θεοδώρου. Χάρη σε αυτό το μικρό λιμάνι, το Λιτόχωρο έγινε το εμπορικό κέντρο της περιοχής του Ολύμπου, κερδίζοντας έτσι άφθονα χρήματα. Μετράμε 13 εκκλησίες, 2 βρίσκονται μέσα στην κωμόπολη και οι υπόλοιπες είναι σκορπισμένες τριγύρω, αλλά δεν βλέπουμε κανένα κομμάτι της αρχαιότητας. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κανένας αρχαιολογικός χώρος σ' αυτόν τον τόπο.

Αντίθετα, στον Βύθο αναγνωρίζουμε τον ποταμό Ενιπέα, που σταμάτησε (εμπόδισε) πριν από πολύ καιρό τους Ρωμαίους.

Ο Τίτος Λίβυος περιγράφει καθαρά τη θέση του στα πέντε μίλια (σχεδόν δύο λεύγες) έξω από το Δίον και την άποψή του για το ποτάμι, το λιγοστό το καλοκαίρι, αλλά άγριο το χειμώνα: «Στροβιλίζεται πάνω σε τεράστια βράχια. Σκάβει σταδιακά την κοίτη του και έχει μετατρέψει τις δύο όχθες σε γκρεμούς» (Τίτος Λίβυος, XLIV 8). Έτσι είναι ακόμα το ποτάμι του Λιτόχωρου.

Δεν πρέπει να παραλείψετε να επισκεφτείτε το φαράγγι, από όπου ξεκινά το ποτάμι και που ανοίγεται πίσω από το Λιτόχωρο. «Εδώ ο Όλυμπος, είπε ο Εζέ, φαίνεται σε όλη του τη μεγαλοπρέπεια. Μπορούμε να πούμε, χωρίς υπερβολή, ότι το μάτι φτάνει ως τα μέσα του βουνού. Βλέπουμε σκοτεινά δάση που αιωρούνται παντού στις δύο πλευρές της τεράστιας αυτής σχισμής, να ανεβαίνουν από βράχο σε βράχο, από γκρεμό σε γκρεμό και να φτάνουν ως τις τελευταίες κορυφές, τυλίγοντας τα ρυάκια. Σε αυτή τη χαράδρα και σε μεγάλο υψόμετρο, βρίσκεται το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου και από εκεί ξεκινά ένα από τα μο-

νοπάτια που οδηγούν στην κορυφή του Ολύμπου». (Ουβ., σελ. 109).

Η όψη του Ενιπέα ανταποκρίνεται πλήρως στις διηγήσεις του Τίτου Λίβου και του Πλούταρχου για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες περιλαμβάνονται στο θεατρικό του πολέμου του Περσέα ενάντια στους Ρωμαίους. Αφού είδε τις θέσεις τους στα Τέμπη τοποθετημένες προς τη δύσκολη πορεία, ο Φίλιππος διέσχισε τους πρόποδες του Ολύμπου (κάτω από τον Γόννο, τον Λαπάθοντα και το Οχυρό της Καλλιπεύκης) και ο Περσέας μεταφέρθηκε αμέσως στα μετόπισθεν για να εγκατασταθεί στη δεξιά όχθη του Ενιπέα. Οι Ρωμαίοι, που ήρθαν από την Ηράκλεια, είχαν κατασκηνώσει απέναντι από τους Μακεδόνες και οι δύο στρατιές έμειναν εκεί για όλο τον χειμώνα και τη μισή άνοιξη. Η εκστρατεία φαινόταν χαμένη για τους Ρωμαίους. Τους έκοβε τον δρόμο ένα αδιαπέραστο ρέμα, σπαρμένο με πυργίσκους οι οποίοι δεν επέτρεπαν καμία επίθεση. Έτσι λοιπόν ο Παύλος Αιμίλιος αποφάσισε να κάνει την κίνηση προς την Πέτρα (τη Μακεδονία). Διασκέδαζε τον Περσέα στις όχθες του Ενιπέα με μικρές μάχες στην οπισθοφυλακή, μέχρι που η επιτυχία της μάχης από το νεαρό Σκιπίωνα ανάγκασε τον Περσέα σε άτακτη υποχώρηση, ο οποίος στη συνέχεια αναδιοργανώθηκε στην Πύδνα. Το στρατόπεδο των Ρωμαίων μάλλον βρισκόταν πιο χαμηλά από το Λιτόχωρο, αφού, σύμφωνα με τον Τίτο Λίβιο ήταν μόλις 300 βήματα από τη θάλασσα. Καταλαβαίνουμε επίσης ότι ο στρατός είχε έλλειψη νερού, μιας και ανάμεσα στο Λιτόχωρο και τη Λεπτοκαρυά υπάρχει μόνο ένα ρέμα που σήμερα ονομάζεται Άγιος Μηνάς. Ο Παύλος Αιμίλιος αναγκάστηκε

να σκάψει πηγάδια, στα οποία βρίσκανε το νερό που κυλούσε άφθονο από το βουνό.

[Από το Λιτόχωρο στο μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου και ανάβαση στον Όλυμπο, V. R. 31,C.]

Από το Λιτόχωρο στη Λάρισα μέσω του μονοπατιού της Πέτρας. Κατευθυνόμαστε προς βορρά (2 ώρες) στη Μαλαθριά (στα χαλάσματα του Δίου) και στην Κατερίνη (3μιση ώρες), όπου συναντάμε το μονοπάτι της Πέτρας (4 ως 5 ώρες). Οι χαράδρες της Πέτρας φτάνουν ως τη Θεσσαλία και ξαναγυρνάνε στη Λάρισα, είτε από το Βλαχολίβαδο (3 ώρες), την Ελασσόνα και τον Τύρναβο (βλέπε παρακάτω το Β'), είτε από τον Κοκκινοπλό, τον Σπαρμό, την Καρυά και τη Δερελή (βλέπε παρακάτω σελ. 160).

Από το Λιτόχωρο στη Θεσσαλονίκη (2 μέρες), βλέπε *Η Τουρκία της Ευρώπης*.

Το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου

Η ανάβαση στον Όλυμπο μπορεί να γίνει από πέντε διαφορετικά μονοπάτια: στα ανατολικά από το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου, στα δυτικά από το Κοκκινοπλό και στα νότια από την Καρυά.(---)

Από το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου. Αυτή είναι η πιο όμορφη διαδρομή, η πιο σύντομη (φτάνει ως την κορυφή του Προφήτη Ηλία), αλλά και η πιο δύσκολη. Σε ένα μέρος της διαδρομής η ανάβαση σχεδόν απαιτεί σκαρφάλωμα.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε από τον δρόμο του Λιτοχώρου (δείτε σελ. 164), αλλά ο πιο συνηθισμένος δρόμος είναι από της Σκάλας του Μετοχίου (3 ώρες από τη Μαλαθριά), από την αγροικία του μοναστηριού,

όπου θα μπορέσουμε να κάνουμε και τις προετοιμασίες, να βρούμε οδηγό και μουλάρια. Είναι ένα πολυπερπατημένο και καλοδιατηρημένο μονοπάτι, που μας οδηγεί μέσα από τα πεύκα και τις καστανιές στο μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου (3 ώρες), ένα από τα πιο ονομαστά μοναστήρια του Ελλαδικού χώρου. Είναι χωμένο μέσα στα βάθη μιας τεράστιας πλαγιάς που υψώνεται τόσο ώστε να κρύβει τη θέα, γεμάτη πεύκα και που παρατάσσονται στη σειρά στο χείλος κάθε βράχου. Στο κέντρο αυτής της άγριας φύσης αντιλαμβάνομαστε την γκριζα μάζα του μοναστηριού. Τετράγωνα κτήρια με ένα εσωτερικό αίθριο, πάνω από το οποίο δεσπόζουν οι αφίδες του μοναστηριού. Η εκκλησία, που βρίσκεται στο κέντρο, είναι μια παλιά, βυζαντινή βασιλική, από την οποία ξεπετάγονται πέντε θόλοι.

Παλαιότερα η εκκλησία ήταν πολύ πιο πλούσια, αλλά το 1828 οι Τούρκοι κατηγόρησαν τους μοναχούς ότι βοηθούν τους κλέφτες και έτσι έστρεψαν την οργή τους προς το μοναστήρι. Χρειάστηκε αρκετός καιρός για να διορθωθούν οι καταστροφικές ζημιές, ίχνη των οποίων βλέπουμε ως και σήμερα. Ο Άγιος Διονύσιος, στον οποίο είναι αφιερωμένο το μοναστήρι, δεν είναι ο μαθητής του Αγίου Παύλου, αλλά ένας μοναχός από τα Μετέωρα που έζησε γύρω στον 15^ο αιώνα και αγίασε κατά την Ελληνική εκκλησία. Στην εκκλησία βρίσκεται διατηρημένη η αγιογραφία του Αγίου, με την τελετουργική ενδυμασία της ανατολής. Κατά καιρούς το μοναστήρι έλαβε δωρεές από τη Ρωσία και κατέχει ακόμα γη σε αυτά τα μέρη. Παρά τον πλούτο του, στο μοναστήρι διαμένουν μόνο δέκα μοναχοί. Πέραν από την

καλλιέργεια της γης και τα αμπέλια, ασχολούνται και με τα δάση του Ολύμπου, κόβοντας τα γιγαντιαία δέντρα με τη βοήθεια 7-8 υδραυλικών πριονιστηρίων που έχουν κατασκευάσει στις όχθες του ρέματος.

Φεύγοντας από τον Άγιο Διονύσιο ακολουθούμε τη ροή του ποταμού που σκαρφαλώνει ανάμεσα από δύο αιωρούμενα δάση: πρώτα οι οξιές, μετά τα πεύκα και ένα δέντρο με μαύρο, πυκνό φύλλωμα, που οι ντόπιοι αποκαλούν ρόμπολο. Τα δάση είναι γεμάτα ελάφια, ζαρκαδία και, όσο πιο ψηλά ανεβαίνουμε, συναντάμε τις αγριόγιδες. Για να ξεκινήσουμε από βολικό σημείο, θα σταματήσουμε να κοιμηθούμε στο πριονιστήριο του Χριστόμυλου (2 ώρες). Είναι το τελευταίο που θα συναντήσουμε σε αυτό το υψόμετρο.

Πρέπει λοιπόν να αφήσουμε τα μουλάρια και να αναρριχηθούμε για σχεδόν 4 ώρες σε μια ατέλειωτη πλαγιά που ονομάζεται Μαυρόλογγος, εξ' αιτίας των ψηλών ελάτων που την καλύπτουν από κάτω ως την κορυφή. Είναι δύσκολη η πορεία στο στενό δρομάκι που ανεβαίνει ανάμεσα από δύο ποταμάκια, τα οποία σχημάτισε η δύναμη του ρέματος. Το έδαφος είναι λείο, καλυμμένο με γλιστερή πρασινάδα που μέσα της βυθίζονται τα πόδια μας. Βγαίνοντας από το δάσος αντικρίζουμε την τελευταία βλάστηση. Ότι βλέπουμε από εκεί και επάνω είναι γυμνό έδαφος, καλυμμένο με πέτρες. Που και που ξεφυτρώνουν τούφες από χορτάρι, καμένες από τον άνεμο. Βρισκόμαστε λοιπόν στην είσοδο ενός μεγάλου αμφιθεάτρου, φτιαγμένου από μεγάλες, σμιλεμένες πέτρες, το οποίο σχηματίστηκε από τις κατολισθήσεις.

Κάθε είδους βλάστηση έχει εξαφανιστεί. Αυτή η περιοχή είναι καλυμμένη με γκρι μάρμαρο, συγκεντρωμένο σε σωρούς στις γυμνές πλαγιές. Το χιόνι διατηρείται σε όλη τη διάρκεια του χρόνου στις βαθιές αυτές χαράδρες και αποτελεί ακόμα, όπως και στην αρχαιότητα, το αντικείμενο μιας επικερδούς εκμετάλλευσης. Στο βάθος του κύκλου υψώνεται προς τον Βορρά ο Καλόγερος(το μοναστήρι), εκεί που, σύμφωνα με την παράδοση, βρίσκεται ο τάφος του Αγίου Διονυσίου. Είναι, μετά βεβαιότητας, μια από τις πιο ψηλές και σημαντικές κορυφές του Ολύμπου. Πρόκειται για έναν μεγάλο τετράγωνο βράχο που μοιάζει με σπασμένο καβούκι χελώνας. Από εδώ βλέπουμε πολλές άλλες στρογγυλεμένες κορυφές, μαζεμένες η μία δίπλα στην άλλη, σαν να είναι θόλοι βυζαντινής βασιλικής εκκλησίας. Αυτές οι κορυφές δεσπόζουν πάνω από την Καρυά και τον Σπαρμό.

Από το μεγάλο φυσικό αμφιθέατρο μπορούμε να κατευθυνθούμε προς το στενό πέραςμα που οδηγεί στην ορεινή μάζα του Προφήτη Ηλία. Στην πιο κοντινή κορυφή υψώνεται το φτωχό εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία.

Κάθε χρόνο, οι μοναχοί του Αγίου Διονυσίου ανεβαίνουν εκεί και τελούν λειτουργία, όπως οι ιερείς του Δίου προσέφεραν θυσίες στο βωμό του Δία, ο οποίος πιθανότατα βρισκόταν στο ίδιο σημείο. Αυτός ο παραδοσιακός καθαγιασμός αποδεικνύει πως οι παλαιότεροι κάτοικοι, όπως και οι σημερινοί, έδιναν μια ξεχωριστή σημασία στην κορυφή αυτή, από την οποία έχουμε μια εκπληκτική θέα της ακτής και της θάλασσας.

[Από το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου ξεκινά ακόμα ένα μονοπάτι το οποίο οδηγεί απ' ευθείας στην κορυφή του Προφήτη Ηλία. Μπορούμε να ανεβούμε από εκεί και να κατεβούμε μετά από τον Μαυρόλογγο. Ο Μπαρθ και ο Τόζερ γλίτωσαν τις επικίνδυνες πτώσεις μέσα στις χαράδρες και έφτασαν σώοι στο σημείο που συναντάμε τον Μαυρόλογγο, ο οποίος βρίσκεται ακριβώς στο σημείο όπου ενώνονται τα τέσσερα φαράγγια του Αγίου Διονυσίου.]

**ΤΟ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΤΗΣ MARIE ANNE DE BOVET
ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΛΥΜΠΟ ΤΟ 1897**

Το απόσπασμα του περιηγητικού θέματος που δημοσιεύεται στην παρούσα εργασία, βεβαιώνει την αξία αυτών των κειμένων καθώς και την ομορφιά τους. Είναι γραμμένο από τη γαλλίδα Marie Anne De Bovet (1855-1935), η οποία υπήρξε μεγάλη γυναικεία μορφή των γαλλικών γραμμάτων, φεμινίστρια και πατριώτης. Ξεκίνησε τη συγγραφική της εργασία με τη δημοσίευση άρθρων σε περιοδικά και εφημερίδες και τη μετάφραση έργων από την αγγλική στη γαλλική γλώσσα. Από το 1893 μέχρι το 1930 εξέδωσε 35 μυθιστορήματα που διακρίνονται για την ποιότητα λόγου και ύφους. Ως λάτρης των περιηγήσεων, από το 1889 άρχισε να δημοσιεύει τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις και ιστορίες από τις χώρες που ταξίδευσε, όπως η Ιρλανδία, Σκωτία, Αλγερία, Πολωνία, Ελλάδα κλπ. Τα περιηγητικά κείμενα της Marie Anne De Bovet είναι γεμάτα ζωντάνια, φυσικότητα και φρεσκάδα με πληροφορίες από τις γεωγραφικές, αρχαιολογικές, λαογραφικές, εθνολογικές και άλλες παρατηρήσεις της.

Οι εντυπώσεις, αναζητήσεις και πληροφορίες των ξένων περιηγητών για την Ελλάδα, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, φωτίζουν γνωστούς ή άγνωστους χώρους του ιστορικού παρελθόντος, αποκαλύπτουν και

δείχνουν τη συνεχή ροή του ελληνισμού και τη βαθιά ριζωμένη εθνική συνείδηση των Ελλήνων, ακόμη και στα χρόνια της πιο σκοτεινής δουλείας του λαού μας. Ως προς τον Όλυμπο, έχουμε να τονίσουμε ότι σχεδόν σε όλα τα κείμενα των περιηγητών που επισκέφθηκαν και πέρασαν από τη Θεσσαλία ή τη Μακεδονία, υπάρχουν λιγότερο ή περισσότερο εκτενείς αναφορές για το μυθικό βουνό και τη φυσική ομορφιά του.

Το καλοκαίρι του 1896 η Marie Anne De Bovet μέσω της Αδριατικής και του Ιονίου Πελάγους ήρθε στην Κέρκυρα και συνέχισε το ταξίδι της στη Νότιο Ελλάδα (Ακαρνανία, Κόρινθος, Μυκήναι, Άργος, Τίρυνθα, Ναύπλιο, Αρκαδία, Σπάρτη, Μιστράς, Ταΰγετος, Μάνη, Κύθηρα και τέλος Αθήνα). Μέσω των Θηβών έφθασε στη Θεσσαλία και περιηγήθηκε τα Μετέωρα, το Πήλιο, την Πίνδο, την κοιλάδα των Τεμπών κλπ. Δεν προχώρησε προς τη Μακεδονία, η οποία ήταν ακόμη υπόδουλη στην οθωμανική κυριαρχία. Οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις της εκδόθηκαν σε βιβλίο των 301 σελίδων, το οποίο έχει τον τίτλο: «Marie Anne De Bovet, La Jeune Grece, Paris 1897», Η Νέα Ελλάς.

Η συγγραφέας αφιερώνει αποκλειστικά ένα ξεχωριστό κεφάλαιο του βιβλίου, το XX (20^ο), στις σελίδες 265-271, για τον Όλυμπο, με πλήρη τίτλο «Le fleuve Apollonien et la region de l' Olympe». Η Bovet ήταν λογοτέχνης, ρομαντική μυθιστοριογράφος και συγγραφέας με εκφραστικότητα. Συνεπώς, η μετάφραση από τη γαλλική γλώσσα στην ελληνική του κειμένου της για τον Όλυμπο, δεν μπορεί να αποδώσει την αυθεντικότητα και τη μοναδικότητα της γραφής της.

Ακολουθεί το απόσπασμα.

Ο ποταμός του Απόλλωνα και η περιοχή του Ολύμπου

Στην άλλη άκρη της μεγάλης πεδιάδας της Θεσσαλίας, ξαναβρίσκουμε τον ποταμό του θεού Απόλλωνα, τον Πηνειό, που είναι γνωστός και ως Σαλαμβριά στη σύγχρονη γεωγραφία, με το ένα και μοναδικό του ρεύμα, το οποίο κοντά στις εκβολές προχωράει ανάποδα και πιο γρήγορα. Είναι ακόμα πλατύς και αργός, καθώς κυλάει ανάμεσα στις πυρετώδεις όχθες του. (---)

Προς την ανατολή υπάρχουν αυτές οι δύο γιγάντιες ορεινές μάξες. Η μία είναι η Όσσα, λίγο πιο κοντή, λες και είναι το σκαμνάκι για να ανέβεις στην άλλη, τον Όλυμπο. Προσπαθούμε να συγκρίνουμε την Όσσα με το Πήλιο, στους πρόποδες του οποίου βρισκόμασταν τις προηγούμενες ημέρες. Από εδώ, όμως, φανταζόμαστε τους οργισμένους Τιτάνες που ήλπιζαν να σκαρφαλώσουν στον Όλυμπο, τον ανυπέρβλητο και καλυμμένο από τα χιόνια.

Η κοίτη του ποταμού Πηνειού κατευθύνεται μέσα από τις θαυμάσιες κορυφές των βουνών, ενώ σχεδόν παράλληλα την συνοδεύει μια αρχαία στρατιωτική οδός των Ρωμαίων, συντηρημένη και αρκετά φαρδιά ώστε να περνάει ένα ολόκληρο κάρο. Παρατήρησα όμως μια φυσική ανωμαλία, η οποία οφείλεται σε γεωλογικό φαινόμενο. Ένα τράνταγμα της γης (σεισμός) –το οποίο οι αρχαίοι Έλληνες συμβόλιζαν με το χτύπημα της τρίαινας του θεού Ποσειδώνα– χώρισε τον Όλυμπο από την Όσσα. Έτσι τα νερά της τεράστιας λίμνης, που ήταν κάποτε η Θεσσαλία, άδειασαν μέσα από αυτό το χώρισμα (χάσμα) στον Θερμαϊκό κόλπο, στο μέρος που σήμερα ονομάζουμε κόλπο της Θεσσαλονίκης.

Η αρχική πορεία των νερών της θεσσαλικής πεδιάδας παρέμεινε αναλλοίωτη μέχρι σήμερα. Το νερό ήταν άφθονο και πριν αλλάξει πορεία κατευθύνθηκε μέσω ενός καναλιού στη γειτονική λίμνη Βοηθεία, οι κάτοικοι της οποίας διέμεναν σε ξύλινα πλωτά σπίτια, ζώντας από την αλιεία κυπρίνων και χελιών.

Αυτή η κοιλάδα των Τεμπών, Λυκοστόμιο στα νέα ελληνικά, ήταν πασίγνωστη και πολυτραγουδισμένη με αρκετές ποιητικές υπερβολές, αλλά ο πτωχός πεζός λόγος δεν κατάφερε να φτάσει στην περιγραφή της. Οποιοσδήποτε έχει ταξιδέψει, εύκολα μπορεί να φανταστεί ένα βαθύ γκρεμό, απότομο σαν μια μαχαιριά από ένα υπεράνθρωπο, ανάμεσα σε γιγαντιαία τοιχώματα από κοκκινωπούς βράχους. Στο βάθος του γκρεμού ερμητικά κλεισμένο τρέχει αργά το κρυστάλλινο νερό, κάτω από τους αιωνόβιους πλάτανους, τους τυλιγμένους από γιασεμιά, φιστικιές και δάφνες. Η οργιώδης βλάστηση έρχεται σε αντίθεση με τη γύμνια και την αγριότητα των ανεμοδαρμένων κορυφών του Ολύμπου που υψώνονται. Και μετά από δύο ώρες μέσα σε ένα συνονθύλευμα από βράχους, εμφανίζεται ξαφνικά ένα άνοιγμα και ο Πηνειός χύνεται άφθονος σε μια παραθαλάσσια πεδιάδα, στα πόδια του Ολύμπου, με καταρράκτες που υπάρχουν από την εποχή των αθανάτων.

Παρόλο που απ' αυτή την πλευρά του Ολύμπου οι κορυφές του δεν είναι ούτε κατά διάνοια τόσο υποβλητικές, όσο οι βροχερές, ανθισμένες κορυφές του Δία, η φαντασία μας εύκολα μπορεί να δει τη σκηνή των επικών μαχών των αρχαίων θεών, στους οποίους ο ελληνικός παγανισμός ενσάρκωνε τα στοιχεία της φύσης. Η

άγρια μεγαλοπρέπεια της ορεινής περιοχής του Ολύμπου υψώνεται στις σκιές των πυκνών δασών με τα μαύρα πεύκα και τις οξιές, τις τεράστιες καστανιές και τα κολοσσιαία πλατάνια, τα οποία σκαρφαλώνουν στις πλαγιές ως αρκετά ψηλά. Τα δάση είναι σχεδόν παρθένα ακόμα. Όμως γύρω από το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου, που είναι κτισμένο σε ένα φαράγγι τόσο στενό και βαθύ που μοιάζει με τάφο, βρίσκουμε τους υλοτόμους, τους καρβουνιάρηδες ξεχασμένους στη σκοτεινή μοναξιά τους, μερικά νεροπρίονα στις όχθες των ρεμάτων και λίγους τσομπάνηδες με τα πρόβατα και τις κατσίκες τους. Ακόμα και οι Άγγλοι, οι οποίοι εξασκούν το ευγενές σπορ να κυνηγούν και να σκοτώνουν ό,τι πιο σπάνιο ζώο υπάρχει στη γη –σε όποια γωνιά του κόσμου και αν βρίσκονται–, δεν κυνηγάνε ούτε τα ελάφια, ούτε τα αγριοκάτσικα που ζουν στη σκιά του Ολύμπου, ούτε τις αγριόγατες μέσα στις κρυφώνες τους, ούτε τα ζαρκάδια που βρίσκονται στις κορυφές. Είναι μία γωνιά της γης σχεδόν ξεχασμένη από τον κόσμο.

Τα αιώνια χιόνια του θεϊκού βουνού μεταφέρονται από τους ιερόσυλους ως την Ανατολή, για να δροσίσουν τα ποτά τους. Όσοι έχουν ανεβεί ως εκεί πάνω, ισχυρίζονται πως αντίκρισαν ένα πανόραμα από τα ωραιότερα της στεριάς και της θάλασσας, από το ύψωμα του Προφήτη Ηλία και το φτωχό του εκκλησάκι, στο οποίο κάθε χρόνο λειτουργούν οι μοναχοί του Αγίου Διονυσίου. Η ευλογία από τη λειτουργία αυτών των μοναχών απλώνεται στις κορυφές του Παρνασσού και της Πίνδου, ως τον άπιαστο ορίζοντα των πεδιάδων της Μακεδονίας και φθάνει ως τη θάλασσα του Αιγαίου, μέχρι το νησί της Χίου, μέχρι το όρος Άθως.

Στον Όλυμπο, στον τόπο του φωτός και της αναβλητικότητας, η πεζοπορία και το σκαρφάλωμα αξίζουν την κούραση. Είμαστε υποχρεωμένοι να έχουμε πάντοτε στη μνήμη αυτή την αξέχαστη ανάμνηση, για να θυμόμαστε έτσι τη βιασύνη και τη νωθρότητά μας. Οι Έλληνες, πρέπει να το πούμε, δεν ενθαρρύνονται και πολύ προς την περιπέτεια. Ακόμα και στην Κέρκυρα, που η ανάβαση στον Παντοκράτορα είναι ένας απλός περίπατος, μας πέρασαν για τρελούς. Επίσης, είπα πως θα χρειαζόμασταν μεγάλη πειθώ για να βρούμε κάποιον να μας συνοδεύσει (ή οδηγήσει) στην ανάβασή μας στον Ταΰγετο. Στην περίπτωση του Ολύμπου, αν είχαμε εκφράσει την επιθυμία να αναβιώσουμε τους άθλους των Τιτάνων, πιστεύω πως θα μας έφερνε αντίρρηση η καλοσύνη του αξιαγάπητου οικοδεσπότη μας, του δημάρχου της Λαρίσης. Ο δήμαρχος μη έχοντας την παραμικρή διάθεση, δεν μας έδειξε υποκριτικό ενθουσιασμό και περιορίστηκε στο να κοιτά από χαμηλά τις ιερές αυτές κορυφές του βουνού.

Ήταν και αυτό κάτι. Σίγουρα βρήκε τις κορυφές του Ολύμπου το ίδιο όμορφες, ίσως και περισσότερο. Αλλά το δέος που προκαλούν στην ψυχή ορισμένα μέρη, οφείλεται στη λάμψη των θρυλικών τους ονομάτων. Ένας φίλος μου πολυταξιδεμένος, αν και Παριζιάνος, μου έλεγε μια μέρα στο δάσος του Σεν Ζερμαίν, κοιτάζοντας την εκπληκτική θέα της κοιλάδας του Σηκουάνα, που είναι πυκνοκατοικημένη: «Είναι όμορφα εδώ, πραγματικά πολύ όμορφα, ακόμα και για κάποιον που έχει δει πολλά μέρη». Συμφωνώ. Δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά στο να στέκεσαι στους πρόποδες του Ολύμπου και στο να στέκεσαι στους πρόποδες του

Βαλεριέν, παρά μόνο το συναίσθημα. Και αυτό που είναι γνωστό και καθημερινό αποσπά μονάχα ένα αφηρημένο βλέμμα. Αντιθέτως όμως, με πόση ένταση κοιτάμε εκείνο το οποίο δεν πρόκειται να ξαναδούμε! Αυτό δεν είναι που δίνει γοητεία σε ένα κρυφό και εύθραυστο αίσθημα, στα δύσκολα και σπάνια συναπαντήματά μας; Η γοητεία αυτή δεν υπάρχει σε αυτά που έχουμε μέσα στην παλάμη του χεριού μας. Η ψυχή δεν επηρεάζεται απ' εκείνα που ματαιώς προσπαθούν να υπερτερήσουν της ηθικής και της λογικής.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΜΙΑΣ ΑΛΛΗΣ ΕΠΟΧΗΣ Η Πιερία το 1905

(Ήταν το 1905 όταν ο Λιτοχωρίτης Χρήστος Γεωργίου Φιλίππου (1881-1951) εκπλήρωσε τον στόχο του να προσφέρει ένα συνοπτικό κείμενο για την ιστορία της περιοχής μας. Απόφοιτος του Εμπορικού και Πρακτικού Λυκείου ΣΤ. ΝΟΥΚΑ της Θεσσαλονίκης, πτυχιούχος Γεωπονικής Πανεπιστημιακής σχολής του Βελγίου και εμπερίστατος μελετητής των σπουδαίων ταξιδιωτικών βιβλίων των William Martin Leake (1806), Leon Heuzey (1858), Νικολάου Σχοινά (1886) κ.α., συνέγραψε με ευσυνειδησία το μικρό αυτό έργο. Η μελέτη του έχει τον τίτλο «Πιερία» και αναμφίβολα είναι ένα περιηγητικό κείμενο με παραστατικό και εκφραστικό λόγο. Οι χειρόγραφες σελίδες βρίσκονται στη συλλογή της οικογένειας Φιλίππου.)

ΠΙΕΡΙΑ

Μεθώνη. Άποικος των Ερετριέων (450 π.Χ.), εύοιμος, οχυρά. Τω 353 παρεδόθη Φιλίππω μετά πολιορκίαν καθ' ἣν ετοξεύθη οὗτος τον δεξιόν οφθαλμόν, ἢ ως κατ' άλλους ο Φίλιππος εστερήθη του οφθαλμού εν Ολύνθω βληθείς υπό Αστέρος του Αμφιπολίτου. Κατά τον Στράβωνα απέχει 40 στάδια (3 λεύγας) από Πύδνης και 70 στάδια (5½ λεύγας) από Αλώρου της Βοτταίας, η χρησιμεύσασα τοις Αθηναίοις ως κέντρον των κατά των Μακεδόνων εκστρατειών αυτών. Από Λιμπά-

νοβο μετά 1 ώραν και 30 λεπτά φθάνει τις εις το επίγειον του Ελευθεροχωρίου, ένθα αποβιβάζονται οι εκ Θεσσαλονίκης διά θαλάσσης ερχόμενοι οδοιπόροι. Ενταύθα κείται κατά τον Heuzev η πόλις Μεθώνη, αν και δεν υπάρχουν ερείπια. Εντεύθεν ήρχιζεν το δάσος της Πετριάς μέχρι της πεδιάδος της Κατερίνης. Το περικόν τούτο δάσος ήτο ο προμαχών της Μακεδονίας, υπήρξε δ' επί των αγώνων του Περσέως κατά των Ρωμαίων το πεδίον πολλών πολεμικών επεισοδίων. Ο ύπατος Φίλιππος, μετά την άλωσιν του Δίου, επί δύο και ήμισυ ημέρας εποιήσατο αυτόθι στρατιωτικάς κατασκηνώσεις, διήλθε τον ποταμόν Μίτυν (Μεγάλος ΑιΓιάννης), εισήλθεν εις την πόλιν Άγασσαι (Παλαιϊνές Στενιές) αμαχητί, ανέστειλε δε την πορείαν του εις τας όχθας του ποταμού Αλκόρδου (Κρασοπούλι, μέγας χείμαρρος, παραποτάμιον του Αλιάχμονος) δι' έλλειψιν επιτηδείων. Αλλ' ύστερον, η πόλις Άγασσαι, ήτις προσήλθεν εις τον Περσέαν και η πόλις Αιγίνιον, ήτις επεχείρησε ν' αντισταθή εις τον Παύλον Αιμίλιον μετά την μάχην της Πύδνης, κατεστράφησαν υπό του υπάτου.

Πύδνα ή Κύδνα. Πόλις αρχαία κυριευθείσα υπό Αλεξάνδρου του Α' (498-454), σήμεραν Κίτρον. Η Πύδνα κείται μεταξύ του Παλαιοκίτρου και της Σκάλας Κίτρου. Κατείχε ταύτην Αλέξανδρος ο Αμύντου ότε κατέφυγεν αυτόθι ο Θεμιστοκλής φυγάς εξ Αθηνών. Η Πύδνα επολιορκήθη υπό των Αθηναίων εκδικουμένων τον Περδίκαν Β' διότι υπεκίνησεν την στάσιν της Ποτιδαίας και οργάνωσε την Ολυνθιακήν συμμαχίαν. Επί του Αρχελάου εστασίασαν οι κάτοικοι της πόλεως ταύτης αποπειραθέντες ν' αποσείσωσι τον Μακεδονικόν ζυγόν, αλλά πολιορκηθέντες υπ' εκείνου, βοηθουμένου και υπό

του Αθηναϊκού στόλου, υπετάχθησαν. Ύστερον όμως οι Πυδναίοι αντεδίωξαν τους Μακεδόνας και εισήλθον εις την κηδεμονίαν των Αθηναίων, από των οποίων αφήρεσεν αυτήν ο Φίλιππος δελεάσας δια χρυσίου μέρος των κατοίκων της (356 π.Χ.). Έκτοτε η Πύδνα διετέλεσεν ούσα εις την εξουσίαν των Μακεδόνων. Επί των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου κατέφυγεν αυτόθι η βασίλισσα Ολυμπιάς, ένθα επολιορκήθη υπό του Κασσάνδρου και παρεδόθη δια της πείνης (316 π.Χ.). Πολύ ύστερον τω 169 π.Χ. η Πύδνα εχρησίμευσε τα μέγιστα εις τα στρατιωτικά έργα του Περσέως κατά των Ρωμαίων. (Δια του στενού της Πέτρας ο Ρωμαίος ύπατος διέπραξεν την κύκλωσιν των Μακεδόνων και ηνάγκασεν τον Περσέα να εγκαταλείψη τας περί τον Ενιπέα ποταμόν θέσεις προ του Δίου και να υποχωρήση εις την Πύδναν). Προ ταύτης λοιπόν συνάψας μάχην τω 168 π.Χ. κατενικήθη, ούτω δε η πόλις περιήλθεν εις την εξουσίαν των Ρωμαίων. Άγνωστος ο χρόνος κατά τον οποίον η Πύδνα αντικατέστη υπό της Κίτρον. Φαίνεται ότι εις χρόνους καθ' ούς τα παράλια ταύτα δεν ήσαν ασφαλή, η πόλις απεσύρθη εις την Μεσόγειον χώραν. Τω 1343 η Κίτρος επανήλθεν εις τας χείρας των Ελλήνων αυτοκρατόρων. Η αρχαία Πύδνα, ο Μακεδονικός λιμήν, κατά τας τελευταίας ερεύνas του Heuzey, οριστέα μεταξύ της θέσεως της καλουμένης Παλαιοκίτρον, ένθα υπάρχουν λείψανα βυζαντινού φρουρίου, και του όρμου της Κίτρον. Αυτόθι υπάρχει σωρεία οροπεδίων κεχωρισμένων υπό χαραδρών, ήτις καιτοι δεν σχηματίζει υψηλήν ακρόπολιν, ουχ ήττον παρέχει πεδίων επιτήδειον δι' οχυράν θέσιν παρά την θάλασσαν. Αι γειτνιαζουσαι τη Πύδνη θέσεις περιέχουσιν άπειρα ίχνη της σπουδαιότητος της μακεδονικής πόλεως.

Μετά 1 ώραν φθάνει τις εις την κοινότητα Κίτρον, ήτις ίσως είναι η αρχαία βυζαντινή πόλις. Η δεξαμενή της εν τη κώμη κρήνης είναι αρχαίος σαρκοφάγος λευκού μαρμάρου. Μίαν ώραν μακράν κατερχόμενός τις λοξοειδώς δια της πεδιάδος Λουλούδια, δύναται να επισκεφθή τους τύμβους ή χώματα του Κουρίνου, ούς οι εγχώριοι καλούσι Τούμπας. Προς νότον εις απόστασιν 1.500 μέτρων ευρίσκεται η κοινότης του Κουρίνου. Ενταύθα υπάρχει και η μεγάλη πεδιάς η εκκινομένη από των λόφων Μικρός ΑϊΓιάννης και Μεγάλος ΑϊΓιάννης μέχρι θαλάσσης, εν τη οποία εγένετο κατά τους Leake και Heuzey η μεγάλη μάχη της Πύδνης.

Αιγίνιον. Προς δυσμάς της Μεθώνης. Μεταξύ της κώμης Παλαιού ή Παλιανής (υπέρ το Ελευθεροχώρι) και του οροπεδίου Μακρουράχης, ένθα και η μονή της Παναγίας Μακρουράχης, πολλάκις λεηλατηθείσα και ανακαινισθείσα.

Άγασσαι. Προς δυσμάς της Πύδνης επί του ποταμίσκου Μίτυν. Ο Μίτυς ίσως είναι ο τα νυν ονομαζόμενος Μεγάλος ΑϊΓιάννης, η κώμη δε Παλαιϊνές Στενιές ανταποκρίνεται προς τας Άγασσας.

Άτηρα. Μεταξύ Διός και Πύδνης, κατά τον Heuzey είναι η σημερινή Αικατερίνη. Αναχωρούντες εξ Αικατερίνης διαβαίνομεν τον Πέλεκα. Η πεδιάς ήν διήλθομεν χωρίζεται από της Μαλαθρίας υπό σειράς λόφων οίτινες είναι πλησίον του Ολύμπου παρά το στενόν της Πέτρας. Το μέρος τούτο πιθανώς σημειοί το μεσημβρινόν όριον της αρχαίας Πιερίας και την αρχήν της χώρας των Λειβηθρίων, ομοφύλων τοις Πιερίοις. Προς το μέρος τούτο απαντώμεν (2 ώρας) την κώμην Σφίγγους. Η αρχαία εκκλησία αυτής, η του Προδρόμου, περιέχει συντρίμματα

μαρμάρινα, τεμάχια έργων βυζαντινών. Εις απόστασιν τινα υφούται μέγας τύμβος, όν ο χρόνος εκάλυφεν υπό δρυών. Αυτόθι ο Leake ορίζει την θέσιν της πόλεως Πιερίας, ήν αναφέρει Στέφανος ο Βυζάντιος, η ύπαρξις όμως τοιαύτης πόλεως αμφισβητείται, αρκεί δε η γειτοσύνη εκεί του Δίου (Μαλαθρίας) όπως εξηγήση την ύπαρξιν του τύμβου. Μετά τους Σφίγγους καταλείπομεν εν δεξιά την Κουντουριώτισαν και τον αυλώνα δι' ου φθάνει τις εις την Μοήν Πέτρας και διερχόμενοι την Φτέρην ή Καρίτσαν φθάνομεν εις 2 ώρας και 30 λεπτά εις Μαλαθριάν.

Δίον. Νοτίως της Πύδνης παρά τον Όλυμπον, κτίσμα των Περραιβών, εκλήθη από Διός ούτω. Πόλις περιεχομένη υπό τείχους ισχυρού, έχουσα δε θέατρον, στάδιον, πάγκαλον, ναόν του Διός, γυμνάσια, βασιλεία, στοάς, αγάλματα κλπ. Αλλά τω 220 π.Χ. ο Σκόπας ο στρατηγός των Αιτωλών τα πάντα κατέστρεφεν, επί δε του Κασσάνδρου ανωκοδομήθη και δια τάφρου περιεχαρακώθη μέχρι της θαλάσσης. Τω 344 μ.Χ. έπεμφεν αύτη τον επίσκοπον Παλλάδιον εις την εν Σαρδική συγκροθείσαν σύνοδον. Το πόλισμα τούτο έκείτο το πάλαι επί του μεσημβρινού ορίου της Μακεδονίας, φαίνεται δε ότι επί των προϊμωτάτων ελληνικών χρόνων υπήρξε τόπος λατρείας του Διός και των Μουσών της Πιερίας. Η πόλις μνημονεύεται μεν υπό του Θουκυδίδου επί των χρόνων του βασιλέως Περδίκου, κυρίως όμως θεμελιωτής αυτής θεωρείται ο διάδοχος αυτού Αρχέλαος. Ούτος διεκόσμησεν αυτήν δια δημοσίων οικοδομών και καθιέρωσεν εκεί την δημοσίαν τέλεσιν των Ολυμπίων προς τιμήν του Διός και των Μουσών. Απεπειράθη δε να προσελκύση εις αυτήν τους Έλληνας και να εμπνεύση εις τους Μακεδόνας το τέως ελλείπον

απ' αυτών αίσθημα της τέχνης. Ο Φίλιππος ο Β', ο νικητής της Ολύμπου, εν αυτή εώρτασεν πομπικώτατα τον θρίαμβόν του, ο δε Αλέξανδρος πριν απέλθη εις Περσίαν ελθών ενταύθα έθυσεν τω Δίϊ. Επί των Ρωμαίων αυτοκρατόρων η πόλις αύτη εδέχθη ρωμαϊκήν αποικίαν, ο Κωνσταντίνος δε ο Πορφυρογέννητος καταλέγει αυτήν εν ταις πόλεσι της Μακεδονίας. Η δόξα της ανευρέσεως της θέσεως του Δίου εν Μαλαθρία ανήκει καθόλου εις τον Leake, ούτινος την γνώμην επικύρωσαν και αι νεώτεραι έρευναι του Heuzey. Σήμερον η Μαλαθρία ή μάλλον τα καλύβια της Μαλαθρίας είνε ευτελές κωμίδιον εκτειόμενον περί τον ποταμόν Ποτόκι, συγκείμενον εξ 25 ή 30 καλυβών ξυλίνων και πλινθίνων, εν αις μόνον άνδρες οικούσι καθ' όλον το έτος, των γυναικών κατά το θέρος απερχομένων εις τα ορεινά ένεκα των επιδημούντων πυρετών. Ετέρα Μαλαθρία θεμελιωθείσα υπό του Αλή Πασά, σήμερον δε κατεριπωμένη, κείται αντιπέραν του ποταμού εις απόστασιν ενός τετάρτου(¼) λεύγας προς ανατολάς. Μεταξύ της αρχαίας Μαλαθρίας και της νέας ευρίσκοντο ίχνη αρχαίων ερειπίων, ανακαλυφθέντων υπό του Leake.

Όλυμπος όρος. Σήμερον έτι οι περί τον Όλυμπον οικούντες Έλληνες, θεωρούσι το όρος τούτο ως όλως διόλου διάφορον των λοιπών. Πρεσβεύουσιν ότι περιέχει τι το θαυμάσιον... Οι κλέφται απέδιδον εις τον ζωογόνον αέρα αυτού, τας χιόννας, τας καταψύχρους πηγάς θαυμασίας ιδιότητας. Εις τα δημώδη άσματα ύμνησαν αυτόν ως παράδεισον, ένθα έρχονται όπως ανεύρωσι ανακούφισιν εκ των αγώνων των πεδιάδων. Αυτόθι το σώμα καθίσταται ρωμαλαιότερον, αι πληγαί θεραπεύονται αφ' εαυτών και τα μέλη καθίστανται ευ-

καμπτότερα. Και αυτοί οι Τούρκοι ονομάζουν τον Όλυμπο Σεμαβάτ-Εβή, κατοικίαν των ουρανίων. Από της Μαλαθρίας επανέρχεται τις εις την οδόν την διήκουσαν προς νότον, βαδίζων δια πυκνού δάσους, καταλείπων εν αριστερά την Σκάλαν του Λιτοχωρίου. Η χώρα καθίσταται μάλλον ύπαιθρος όσον προσεγγίζει εις τον Ενιπέα και προς την Ελληνικήν κώμη Λιτοχώριον (2 ώρας).

Πίμπλεια, σήμεραν Λιτοχώριον. Η Πίμπλεια έκειτο προς νότον του Δίου επί του ποταμού Ενιπέως. Και αύτη ιερά των Μουσών πόλις, κληθεισών εξ αυτής και Πιμπλειάδες, εν ή κατώκει ο Ορφεύς. Το σημερινόν Λιτόχωρον κείται παρά τας όχθας βαθέως χειμάρρου του Βύθου και επί υψώματος υπερκειμένου του Θερμαϊκού Κόλπου. Η κώμη αύτη αποτελεί το εμπορικόν κέντρον των χωρών του Ολύμπου, έχει 13 εκκλησίας. Ίχνη αρχαίων κτιρίων δεν υπάρχουν. Μνημονεύομεν μόνον του ποταμού Βύθου όστις φαίνεται ότι είναι ο Ενιπεύς, ο αναχαιτίσας επί πολύ την πορείαν των Ρωμαίων επί των κατά του Περσέως πολέμων. Ο Τίτος Λίβυος λέγει ότι έκειτο 5 μίλια (2 λεύγας περίπου) προ του Δίου. Διερχόμενός τις μικρόν ρυάκιον του Αγίου Μηνά, μετά 1 ώραν 30 λεπτά, φθάνει εις Λεπτοκαρυάν, κώμη Ελληνικήν, μικρόν αφισταμένην της αριστερής όχθης του ποταμού Ζίλιανα.

Λείβηθρα, Λείβηρα, Λείβηθρον, σήμεραν Λεπτοκαρυά. Νοτιοδυτικώς του Δίου παρά τον Όλυμπον, ιερά πόλις των Μουσών, εξ ής αύται και Λειβηθρίδες ή Λειβηθριάδες εκαλούντο. Εν αυτή ήν ο τάφος του μεγίστου των μυθικών χρόνων αιιδού Ορφέως, του υιού της Μούσης Καλλιόπης και ανδρός της Ευριδίκης, όστις δια

της ωδής του εκίνει δένδρα και λίθους και επιθάσειεν τα θηρία. Κατεστράφη δε η πόλις αύτη εκ πλημμύρας του καταρρέοντος ποταμού Συός. Εκ του μέρους τούτου η θέα του Ολύμπου λέγει ο Heuzey είνε καταπληκτική και διαπρεπής. Βλέπει δε τις ανοιγομένης ενταύθα επί το αυτό 4 χαράδρας εισδυούσας εις τα δασώδη πλευρά του όρους, εξ ων εκρέουσι 4 χείμαροι, οίτινες ενούμενοι αποτελούσι τον Ζίλιαν(Συν). Αι δύο πρώται διέρχονται το όρος προς βορράν της Σκοτίνας, διαχωρίζονται δε υπό μεγάλου ορθίου βράχου, υφουμένου εν μέσω αυτών ως τείχος, καλουμένου Καραβίδα. Η τρίτη σχηματίζει τον λαιμόν, εν ω κείται η Μονή των Καναλίων και εξ ου εκρέουσι τα ύδατα της πεδιάδος της Καρυάς. Η τετάρτη κατέρχεται εκ μικρού οροπεδίου καλουμένου Βεκτές. Εις τούτο δε το τελευταίον καταλήγει ο Κάτω Όλυμπος και το όρος άρχεται κορυφούμενον εις το μέγιστον αυτού ύψος (κατά τους ναυτικούς αγγλικούς πίνακας 9754 πόδας). Οι κάτοικοι ονομάζουσι και τας 4 φάραγγας, δι' ων τα ύδατα εκρέουσιν ως από 4 οχετών εις την πεδιάδα, Κανάλια. Εις τούτο δε παρατηρείται καταπληκτική αναλογία του ονόματος προς όνομα περιώνυμον εν τη αρχαία γεωγραφία του τόπου, το των Λειβήθρων, σημαίνον εν τη ελληνική ό,τι η λέξις κανάλιον. Ενταύθα λοιπόν ο Heuzey ορίζει τα Λείβηθρα, ιερούς τόπους της Πιερίας και το μέγα ιερόν των Πιερίδων Μουσών. Άπασα η χώρα αύτη ήτο περιβόητος εν τη αρχαιότητι, διότι υπήρξεν η κατοικία και η αφετηρία των αρχαίων ποιητών Ορφέως, Μουσαίου, Θαμύριδος, Ευμόλπου, οίτινες εγένοντο οι πρόδρομοι του ελληνικού πολιτισμού και διέδωσαν ανά πάσαν την Ελλάδα την λατρείαν του Βάχου, των Μουσών και την θεραπείαν

της ποιήσεως. Κατερχόμενος τις εκ Λεπτοκαρυάς κλίσειν απότομον του εδάφους και διαβαίνων μετά 45 λεπτά τον Ζίλιανα, φθάνει δι' οδού ομαλού εδάφους και έρχεται μετά 1 ώραν εις Πλαταμώννα.

Ηράκλειον. Μεταξύ Τεμπών και Δίου παρά τον ποταμίσκον Απίλαν, πρωτεύουσα της Πιερίας, έχουσα επίκαιρον μεταξύ Μακεδονίας και Θεσσαλίας στρατηγικήν θέσιν, εγένετο το μήλον της έριδος Μακεδόνων και Ρωμαίων. Ο ύπατος Φίλιππος υπερπηδήσας τον Κάτω Όλυμπον και κυριεύσας τας Φίλας (τον Πυργετόν) κατέλαβε δόλω το Ηράκλειον, όπου επί μικρόν διεχείμασεν. Η Πλαταμών είναι πόλις βυζαντινή, μνημονεύεται εν εμπορική συνθήκη της 11^{ης} εκατονταετίας συναφθείση προς τους Ενετούς. Κατά τας αρχάς της 13^{ης} εκατονταετίας υπήρξε τιμάριον των Φράγγων. Σήμερον είναι μικρόν τουρκικόν φρούριον επί αποτόμου λόφου, ούτινος τα κράσπεδα βρέχει η θάλασσα και το οποίον σειρά λόφων ανερχομένων κατά βαθμίδας ενοί προς τον Όλυμπον, αποκλείουσα την παραλίαν. Χείμαρρος δε ορμητικός ο Απίλας του Πλινίου ρέων εις το βάθος χαράδρας συμπληροί το φυσικόν περιχαράκωμα. Το φρούριον του Πλαταμώνος είνε βυζαντινόν μετά νεωτέρων επιδιορθώσεων, αποτελείται δε εκ τειχών πυργωτών σχηματιζόντων τετράγωνον, εν μέσω έχον υψηλόν πυργίσκον οκτάγωνον εκ πλατέων τοίχων. Ευρίσκονται αυτόθι αρχαία ερείπια. Το 1886 εγένετο η μάχη του Μαυροδήμου, τω δε 1897 εβομβαρδίσθη υπό του ελληνικού στόλου κρημνίσαντος τους πύργους.

Φίλα. Κτίσμα(240-230 π.Χ) Δημητρίου Β', υιού του Αντιγόνου του Γονατά και Φίλας θυγατρός του νεωτέρου Κρατερού. Σήμερον Πυργετός, τσιφλίκιον του Ρε-

σχίδ Πασά δοθέν παρά του Σουλτάνου τω 1845.

Από Λιτοχωρίου εις Λάρισαν ώραι οδοιπορικαί 14½. Λεπτοκαρίαν (1 και 30'), Πλαταμώνα (1 και 45'). Εκ Πλαταμώνος αριστερά το Καστρί, δεξιά επί του όρους Σποτό ή Κρασιά, μετά 3 ώρας εις Πυργετόν. Καταλείποντες το τσιφλίκιον Νεχτερέμ φθάνομεν μετά 2 ώρας εις Πηνειόν όν διαπερά τις δια σχεδιάς. Διερχόμεθα τον Δερβέν Μπαμπά, Άγριον Λαγκάδι ή Ανεμό-τρουπα, Χάνι Αμπελακίων και μετά 45 λεπτά εις Αμπελάκια. Μετά ταύτα εις Μπαμπά (από Πυργετού έως Μπαμπά 3 ώρας). Από Μπαμπά εις Λάρισαν 5 ώραι.

Ελευθεροχώριον – Μεθώνη 450 π.Χ.

Κίτρον – Πύδνα ή Κύδνα 454 π.Χ.

Μεγάλος Αϊγιάννης – Μίτυς.

Παλαιϊνές Στενιές – Άγασσα

Κρασοπούλι – ποταμίσκος ίσως ο Άλκορδος, παραποτάμιον του Αλιάκμονος.

Αιγίνιον – μεταξύ της κώμης Παλαιού ή Παλιανής (υπέρ το Ελευθεροχώρι) και του οροπεδίου Μακρουράχης.

Δίον – Μαλαθρία, κτίσμα των Περραιβών.

Άτηρα – Μεταξύ Δίου και Πύδνης.

Ηράκλειον – Πλαταμών.

Χώρα Λειβηθρίων – ομόφιλοι τοις Πιερίοις.

Λείβηθρα - παρά τον Συν ποταμόν.

Συς – Ζίλιανα.

Πίμπλεια – Λιτοχώριον.

Ενιπεύς – λάκκος Λιτοχωρίου.

Απίλας – κατά τον Πλίνωνα ο ποταμός ο ρέων παρὰ τον Πλαταμώνα.

Φίλα – Πυργετός.

ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Η επιστήμη της Γεωγραφίας είναι ένας δυναμικός κλάδος στην τομή των φυσικών και κοινωνικών επιστημών, έχει δε διανύσει πολλές διακριτές φάσεις ανάπτυξης. Κατά τον 19^ο αιώνα η Γεωγραφία πέρασε σε φάση ιδιαίτερης ανάπτυξης στη Δυτική Ευρώπη, λόγω της αποικιοκρατίας και των ανακαλύψεων των νέων χωρών, με κυρίαρχη τάση την «περιφερειακή γεωγραφία», ήτοι την παρουσίαση συγκεκριμένων, μοναδικών περιφερειών από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Στα «ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ», τόμος τρίτος, έτος 2011, έγινε μια πρώτη προσέγγιση στα εγχειρίδια Γεωγραφίας που εκδόθηκαν κατά την Τουρκοκρατία και παρουσιάζουν στοιχεία και για το Λιτόχωρο. Στο σχετικό άρθρο με τον τίτλο «Το Λιτόχωρο των περιηγητών. Περιηγητές, γεωγράφοι και εξερευνητές κατά την Τουρκοκρατία» παρατίθενται οι συγγραφείς και τα έργα τους. Η εικόνα του γεωγραφικού χώρου της περιοχής, η έκτασή της, οι κυριότερες περιγραφές και τα ιστορικά στοιχεία γίνονται αντικείμενα μελέτης και ανάγνωσης από τους ενδιαφερομένους. Για την υποδουλωμένη στους Τούρκους Μακεδονία, τα βιβλία αυτά μαζί με τον παιδαγωγικό σκοπό που υπηρετούσαν ως σχολικά εγχειρίδια, υπηρετούσαν και εθνικούς στόχους αφυπνίζοντας την εθνική συνείδηση.

Από τους Έλληνες και ξένους γεωγράφους που συνέγραψαν σχετικά εγχειρίδια ξεχωρίζουν οι παρατιθέμενοι, στα έργα των οποίων γίνεται ιδιαίτερη και εκτενής αναφορά όσον αφορά το Λιτόχωρο.

Αθανάσιος Σταγειρίτης

Λόγιος ευγενικής καταγωγής από τη Μακεδονία, ο Αθανάσιος Σταγειρίτης(1780-1840, περίπου) διετέλεσε καθηγητής της ελληνικής γλώσσας σε Ακαδημία της Βιέννης, όπου επίσης εκδόθηκαν όλα τα γνωστά έργα του. Συνέγραψε κείμενα φιλολογικού, ιστορικού, γεωγραφικού και μαθηματικού περιεχομένου, με σκοπό να συνεισφέρει στην πνευματική πρόοδο των Ελλήνων της Ευρώπης. Στη γεωγραφία του Σταγειρίτη «Ηπειρωτικά, ήτοι Ιστορία και Γεωγραφία της Ηπείρου παλαιά τε και νέα και βίος του Πύρου. Εν Βιέννη 1819», στις σελίδες 431-432 του ΚΣΤ' κεφαλαίου του παραρτήματος που περιέχει οδοιπορικούς πίνακες, βρίσκουμε χιλιομετρικές αποστάσεις:

«Από της Κωνσταντινουπόλεως εις Αθήνας ώραι 194½. Από Κωνσταντινουπόλεως εις Θεσσαλονίκην ώραι 108. Έως εις την διάβασιν του Καρασμάκ 5½, Λητοχώριον 4½, Κίτρον 1½, Κατερίνην 3, Πλαταμώννα 6, Γέφυραν του Πηνειού και Χάνι Πυργετόν 3, Αμπελάκια 1½. Μένουσιν αριστερά. Χασάν Μπαπάν 1½, Λάρισσαν 4».

Νικόλαος Λωρέντης

Τα βιβλία γεωγραφίας του έχουν τίτλο «Νεωτάτη διδακτική γεωγραφία, προς ευχερή γνώσιν όλων των μερών και κατοίκων της γης. Εν Βιέννη 1838» και κυ-

κλοφόρησαν σε τρεις τόμους. Από τη σελίδα 427, του κεφαλαίου που αναφέρεται στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, του δεύτερου τόμου, επιλέγουμε το παρακάτω κείμενο που αναφέρεται στην περιοχή μας:

«Επί δε της ανατολικής πλευράς του Ολύμπου κείται έν μοναστήριον του αγίου Διονυσίου του Ολυμπίου καλούμενον, ένθα πρότερον εσυγκροτείτο μία επίσημος πανήγυρις των πέριξ κατοικούντων Ελλήνων.

Κατά την ανατολικήν υπώρειαν του Ολύμπου κείται παραθαλασσίως επί του Θερμαϊκού κόλπου η κώμη Λιτόχωρον, το πάλαι Πίμπλεια καλουμένη, απέχουσα μεσημβρινώς της εν Μακεδονία Κατερίνης 1½ περίπου μιλίων γεωγραφικώς, κατοικουμένη υπό 2.000 Ελλήνων ενασχολουμένων εις το εμπόριον και την θαλασσοπλοίαν, με τρεις εν αυτή Χριστιανικούς ναούς, και ολίγον μεσηβρινώτερον ταύτης η μικρά πόλις Πλαταμών επί του αυτού κόλπου».

Αδριανός Βάλβι

Ο Γάλλος Γεωγράφος Adriano Valvi (1782-1848) χρειάστηκε τέσσερα χρόνια στη Βιέννη για τη συγγραφή της Γεωγραφίας του, την οποία μετέφρασε ο Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας και κυκλοφόρησε μετά τον θάνατο του τελευταίου σε πέντε τόμους. Ο πλήρης τίτλος του βιβλίου είναι «Γεωγραφία εκτεθείσα μεν γαλλιστί υπό Αδριανού Βάλβι, ερμηνευθείσα δε δια χρήσιν των Ελλήνων υπό Κ. Μ. Κούμα. Μετά δε την αυτού αποβίωσιν αναθεωρηθείσα και με την γ' έκδοσιν του γαλλικού πρωτοτύπου παραβληθείσα, εξεδόθη επιστασία και διορθώσει των ανταδελφών Δ. και Ν. Αργυριάδων. Εν Βιέννη της Αυστρίας 1839». Από τις σελίδες 139, 142

και 144 του τρίτου τόμου, επιλέγουμε τα παρακάτω κείμενα που αναφέρονται στον Όλυμπο και το Λιτόχωρο:

«Προς νότον της Θεσσαλονίκης, αλλ' ολίγον προς Δυσμάς εξυψώνεται το μεγαλοπρεπές όρος ο ΟΛΥΜΠΟΣ (Ελυμπος κοινώς, όχι Λάχα καθώς λέγουν οι Ευρωπαίοι), όστις χωρίζει την Μακεδονίαν από την Θεσσαλίαν, το περιφημότατον απ' όλα τα όρη, τα οποία το πάλαι ωνομάζοντο Όλυμπος. Αυτού στήνει την βασιλείαν των θεών ο Όμηρος. Πιθανόν είναι, ότι πρώτου του όρους τούτου εμετρήθη το ύψος. Ο Ξεναγόρας του έδωκε 10 σταδίων κατά κάθετον ύψος, το οποίον κατά τον Βαρθελεμύν ισοδυναμεί με 960 οργυιάς. Ο Βερνούλιος του έδωκεν ύψος 1.017 οργυιών και ο Βωζιούρ 1.000. Εάν κατά τον Μάνον, Έλληνα τινά γεωγράφον, είναι δι' όλου του έτους χιονοσκεπάστος η κορυφή του, ήθελεν έχειν εξ άπαντος 1.700 οργυιών ύψος, και ήθελεν είσθαι το υψηλότατον όρος όλης της Ανατολικής χερσονήσου. Κατά τον Κλάρκιον ο ιερεύς του χωρίου Σταμνίας λειτουργεί κατ' έτος την 20 Ιουλίου εις παρεκκλήσιον κτισμένον εις μίαν από τας κορυφάς του Ολύμπου. Υποθέτει δε ο Κλάρκιος ότι είναι ακολουθία παλαιάς εορτής γενομένης αυτού από τους ειδωλολάτραις.

Αι ονομασταί πόλεις της Θεσσαλίας είναι: ΛΙΤΟΧΩΡΟΝ, με περίπου 2.000 κατοίκους και ΠΛΑΤΑΜΩΝ με θρόνον επισκόπου, και αι δύο παρά τον αιγιαλόν του Θερμαϊκού κόλπου».

Αναστάσιος Πολυζωΐδης

Το έτος 1859 ο Α. Πολυζωΐδης εξέδωσε τη δική του δίτομη Γεωγραφία που έχει τον τίτλο «Τα Γεωγραφικά,

κατά το ενεστώς και παρελθόν. Συγκριτικώς, ωσεπιτοπολύ, και εν συναφεία μετά της ιστορίας των εθνών. Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της Αυγής 1859». Ο Αναστάσιος Πολυζωΐδης (1802-1873), γεννήθηκε στο Μελένικο της Μακεδονίας, ήταν πολιτικός, δημοσιογράφος, δικαστικός και συγγραφέας. Από τον δεύτερο τόμο και το κεφάλαιο που αναφέρεται στην ελληνική χερσόνησο και τις άμεσες χώρες του οθωμανικού κράτους, επιλέγουμε τα κείμενα που αναφέρονται στον Όλυμπο και το Λιτόχωρο:

«...Η πρώτη ορεινή σειρά, έχουσα την διεύθυνσίν της από άρκτου προς ανατολάς, περιλαμβάνει τον Όλυμπον (κατοικίαν των Ομηρικών θεών), όστις χωρίζει την Θεσσαλίαν εκ της Μακεδονίας.

Πόλεις και άλλοι λόγου άξιοι (υπό αρχαιολογικήν έποψιν) τόποι της Μακεδονίας είναι: Λητόχωρον, κατέχον την θέσιν της αρχαίας Πιμπλείας, πόλεως της Πιερίας».

Τυπογραφείο Σμύρνης

Με τίτλο «Συνοπτική περιγραφή της Θεσσαλίας και τινων παρά τοις Θεσσαλοίς εθίμων, Σμύρνη, Τυπογραφείον ο ΜΕΛΗΣ, 1874», εκδόθηκε και κυκλοφόρησε ένα χρήσιμο και αξιόλογο βιβλίο με πληροφορίες και στοιχεία γεωγραφίας, ιστορίας, αρχαιολογίας κλπ, σχετικά με τη Θεσσαλία. Ο συγγραφέας προτίμησε την ανωνυμία, όμως στον πρόλογό του προτρέπει τους λόγιους της εποχής του να ασχοληθούν με την καταγραφή της ιστορίας του τόπου, η οποία είναι τόσο πλούσια. Από τις σελίδες 2, 3 και 43 ξεχωρίζουμε το κείμενο που αφορά τον Όλυμπο και το Λιτόχωρο:

«Όρη επισημότερα της Θεσσαλίας είνε ο περίφημος Όλυμπος, όστις κείται κατά τα μεθόρια προς βορράν της χώρας. Την αείποτε σχεδόν χιονοσκεπή κορυφήν τούτου, επί της οποίας οι αρχαίοι εδόξαζον ότι υπάρχουν αι κατοικίαι των Θεών και τα απαστράπτοντα του Διός δώματα, ωνόμασαν ουρανόν. Εντεύθεν επίστευον ότι κατήρχετο η Ίρις, δια να αναγγείλη εις τους θνητούς τας βουλάς των Θεών και εξηκοντίζετο ο φοβερός του Διός κεραυνός κατά των ασεβών. Το όρος έχει πλείστας κορυφάς, εις δε την ανωτάτην υπήρχε τους παλαιούς χρόνους ναός του Διός· προς τούτοις πηγάς αναρίθμους και βαθυτάτους δρυμούς μετά μεγάλων δένδρων, εις τους οποίους ενδαιτώνται παντός είδους ζώα, ενίοτε δε καταβαίνουν και άρκτοι. Ο Στράβων λέγει ότι ο μεν Όλυμπος είνε της Μακεδονίας, η δε Όσσα της Θεσσαλίας.

Πέριξ εις την επαρχίαν του Πλαταμώνος υπάρχουν και άλλα πολλά χωρία εξ ών επισημότερα είνε ο Παντελεήμων, ο Εζηρός, το Τσάιζον και το Λητοχώριον κωμόπολις έχουσα 500 περίπου οικίας και σχολεία ελληνικόν, αλληλοδιδασκτικόν και παρθεναγωγείον».

Υπό Στρατιωτικού

Καθ' όλον τον 19^ο αιώνα ήταν συνηθισμένες οι εκδόσεις που είχαν ως τίτλο «Δρομοδείχτες» ή «Οδοιπορικοί πίνακες», με στοιχεία κυρίως αποστάσεων μεταξύ πόλεων, χωρίων κλπ. Ξεχωρίζει το βιβλίον «Πίνακες οδοιπορικοί Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Ηπείρου, συνταχθέντες εκ διαφόρων πηγών, υπό Στρατιωτικού, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Ελληνικής Ανεξαρτησίας, 1878». Ο συγγραφέας με υποδειγματικό τρόπο πα-

ρέχει αρκετές χρήσιμες πληροφορίες για όλα τα μέρη της υπόδουλης ακόμα Ελλάδας. Στις σελίδες 20, 25 και 26 βρίσκουμε κείμενα για το Λιτόχωρο:

<u>«Από Θεσσαλονίκης εις Πλαταμώνα</u>		
Από Κατερίναν εις ποταμόν Σεφτέλι		
(Μαυρονέρι)		1 ώρα
Από Θεσσαλονίκη	» » »	15 ώραι
<u>Από Λιτοχώριον</u>		
Από Λιτοχώριον εις Κατερίνην		4 ώραι
» » » Πλαταμώνα		3 ώραι
Από Λιτοχώριον εις Μονήν Αγίου Διονυσίου		4 ώραι
» » » Λεπτοκαρυάν		1 »
» » » Σκοτίαν		2 » ».

Γεώργιος Π. Κρέμος

Το έτος 1878 ο Γεώργιος Π. Κρέμος εξέδωσε τη Γεωγραφία του που φέρει τον τίτλο «Ιστορική Γεωγραφία της αρχαίας, μεσαιωνικής και νέας Ελλάδος, προς χρήση παντός φιλομαθούς, ιδία δε των εν τοις Γυμνασίοις μαθητών, Αθήνησιν 1878». Ο Γ. Π. Κρέμος (1839-1926) ήταν συγγραφέας, ερευνητής και ιστορικός. Υπηρέτησε ευσυνείδητα την ελληνική παιδεία σε όλες τις βαθμίδες της και έγραψε έργα που παρέμειναν ανέπαφα στη φθορά του χρόνου. Στα κεφάλαια του βιβλίου του που αναφέρονται στην ελληνική χερσόνησο, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία βρίσκουμε σημειώσεις για τον Όλυμπο. Από τις σελίδες 24-36 του πρώτου βιβλίου επιλέγουμε τα παρακάτω κείμενα, που αφορούν το Λιτόχωρο:

«Ποταμοί οι εκβάλλοντες εις το Αιγαίον, οι της Πιερίας ο Ενιπεύς.

Πόλεις της Πιερίας. Η Πίμπλεια μεσημβρινώς του Δίου, επί του ποταμού Ενιπέως. Και αύτη ιερά πόλις των Μουσών, κληθεισών εξ αυτής Πιμπλειάδων, εν ώ κατώκει ο Ορφεύς».

Μαργαρίτης Γ. Δήμιτσας

Ο Μαργαρίτης Δήμιτσας (1829-1903), εκπαιδευτής και συγγραφέας, γεννήθηκε στην Αχρίδα. Επινόησε ένα σύστημα γεωγραφίας με χάρτες και έγραψε πολλές ιστορικές, αρχαιολογικές μελέτες που αφορούν την Μακεδονία. Υπηρετούσε ως διευθυντής του Ελληνικού Εκπαιδευτηρίου και καθηγητής στο Αρσάκειο Αθηνών, όταν εξέδωσε το βιβλίο «Επίτομος Ιστορία της Μακεδονίας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Τουρκοκρατίας, Αθήνησιν 1879». Στο έργο του προτάσσει μια μικρή γεωγραφική περιγραφή, προκειμένου η σπουδή της ιστορίας να καθίσταται εφικτή με την γνώση της γεωγραφίας. Από τις σελίδες 1-8 επιλέγουμε τα κάτωθι κείμενα:

«Των δε κόλπων, οίτινες σχηματίζονται εις τα δύο πελάγη επισημότεροι είναι οι ακόλουθοι:

- *Ο Θερμαϊκός (κόλπος της Θεσσαλονίκης) ο μέγιστος πάντων.*

Η Μακεδονία χώρα ορεινή ούσα, έχει πολλά και διάφορα όρη μεθόρια και εσωτερικά, τα επισημότερα των οποίων είναι:

- *Ο Όλυμπος εκτεινόμενος εις την παραλίαν του Θερμαϊκού κόλπου μέχρι της Θεσσαλίας και φημιζόμενος παρά τοις αρχαίοις ως κατοικία των θεών, εις τους πρόποδας του οποίου κείται η Πιερία, ιερόν των Πιερίδων Μουσών.*

Άλλοι μικροί ποταμοί εκβάλλοντες εις τον Θερμαϊκόν κόλπον είναι ο Μίτυς (Κατερίνα), ο Λεύκος (Πέλεκας), ο Αίσων (Μαυρονέρι), ο Ελικών (Ποτόκι), ο Ενιπεύς (Λιτόχωρον) επίσημος δια την ήτταν του τελευταίου βασιλέως της Μακεδονίας Περσέως (168 π.Χ.), ο Συς (Ζιλιάνα), ο Απίλας (Πλαταμών) και ο Λουδίας (Καρασμάκ).

Πόλεις των επαρχιών. Της Πιερίας επισημότερα μεν η Μεθώνη, η Πύδνα και το Δίον, δευτερεύουσαι δε το Αιγίνειον, το Ηράκλειον, τα Λειβήθρα, η Πέτρα, η Πίμπλεια και η Φίλα».

Δημήτριος Ιωαννίδης Ολύμπιος

Γλωσσομαθής και πολυγραφότατος ο Δημήτριος Ιωαννίδης Ολύμπιος διετέλεσε καθηγητής του Διδασκαλείου Αθηνών και μετέφρασε στην ελληνική έργα ξένων συγγραφέων. Στο σπουδαίο βιβλίο του «Εγχειρίδιον Γεωγραφίας. Εν Αθήναις 1892» ασχολείται πολυτρόπως με τη γνώση και γραφή για τη γη και παρέχει αρκετές πληροφορίες από την περιγραφική γεωγραφία των αρχαίων Ελλήνων πρωτογεωγράφων. Από τις σελίδες 458-459 του κεφαλαίου που αναφέρεται στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, επιλέγουμε το παρακάτω απόσπασμα που αφορά την περιοχή μας:

«Εκ της Θεσσαλίας τρεις οδοί άγουσιν εις την πολυϋμνητον των Μουσών πατρίδα Πιερίαν· η μεν δια των Τεμπών εις Πλαταμώννα, η δε δια του χωρίου Νεζερού παρά την Ασκουρίδα λίμνην δια της Σκοτίνης εκείθεν του Πλαταμώνος· δια ταύτης κατέβη ο Ρωμαίος ύπατος Μάρκιος Φίλιππος εν τω προς Περσέα πολέμω μεταξύ Ηρακλείου και Λειβήθρων, δηλα-

δή εν τη πεδιάδι της Σκοτίνης· η τρίτη δια του παρά το Πύθιον στενού της Πέτρας εις Κατερίνην, δια ταύτης εισήλασεν ο Ξέρξης εις Θεσσαλίαν.

Μετά τον Συν απαντώμεν τον ποταμόν *Ενιπέα*, επί της δεξιάς όχθης του οποίου κείται η κώμη *Λιτόχωρον*, ής οι εύρωστοι και δραστήριοι κάτοικοι ζώσι το πλείστον εκ της ναυτιλίας. Ο *Ενιπεύς* κατέρχεται εκ τινος φάραγγος αγρίας διατεμνούσης το όρος ούτως ειπείν μέχρι αυτών των σπλάχνων του· εν τω βάθει της φάραγγος κείται η μονή του Αγίου Διονυσίου, υπεράνω δε ταύτης πυκνόν και σκοτεινόν δάσος πευκών *Μαυρόλογγος* λεγόμενον, το οποίον πολύ ηραίωσε κατά τα τελευταία έτη το πυρ. Κατωτέρω του *Λιτοχώρου* εν τη κοίτη του ποταμού εγένοντο αι πρώται αψιμαχίαι μεταξύ του *Αιμιλίου Παύλου* και του *Περσέως*. Από του Αγίου Διονυσίου γίνεται η ανάβασις εις τον *Όλυμπον*. Η υψίστη αυτού κορυφή είναι ο *Άγιος Ηλίας*, εφ' ής υπάρχει ναΐσκος του προφήτου τούτου. Επί ταύτης της κορυφής, της υπό πολυαριθμωv άλλων κορυφών περιστεφομένης, εφαντάζοντο οι πρόγονοι ημών τους θεούς κατοικούντας και εφορώντας εντεύθεν άπαντα τον ελληνικόν κόσμον. Του ανθρώπου ήδη ο οφθαλμός εξικνεΐται προς νότον μεν μέχρι του *Παρνασσού*, προς δυσμάς δε φράσσει τον ορίζοντα η οδοντωτή *Πίνδος*, προς βορράν βλέπει τις άπασαν την *Μακεδονίαν* και προς ανατολάς εξικνεΐται το βλέμμα υπέρ τον *Άθω* μέχρι *Λέσβου*. Ως παρά τοις αρχαίοις ποιηταίς, ούτω και νυν εν τοις δημοτικαίς άσμασιν υμνεΐται “ο *Γέρο-Όλυμπος* στον κόσμο *ξακουσμένος*, έχει *σαράντα* δυο κορφαίς και *εξήντα* δυο βρυσούλαι, κάθε βρύσι και *φλάμπουρο*, κάθε κλαδί και κλέ-

φτης” κτλ. Αλλ’ ο μὲν ἐν τῷ ἄσματι περιφρονούμενος ὑπ’ αὐτοῦ Κίσσαβος ὡς “κονιαροπατημένος” εἶναι νῦν ἐλεύθερος, αὐτὸν δὲ μαιίνουσιν ἐτι τὰ πατήματα τῶν Τούρκων. Βορειότερον τοῦ Λιτοχώρου παρά τὸ χωρίον Μαλαθριά ἐκεῖτο τὸ Δίον, πόλις κτισθεῖσα ὑπὸ Ἀρχελάου καὶ αφιερωθεῖσα εἰς τὸν Δία, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη».

Εταιρεία ο «Ελληνισμός»

Ἡ Εταιρεία «Ελληνισμός» ἦταν μὴ οργάνωση ποὺ ἰδρύθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1892 μὲ σκοπὸ τὴν «ἐξεύρεση καὶ θεραπεία τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Ἰδρυτὴς καὶ ἰσόβιος πρόεδρος τῆς ἦταν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν Νεοκλῆς Καζάζης, εἶχε ὡς ἔμβλημά τῆς τὸν ἀναγεννώμενο φοῖνικα, ἐξέδιδε μὲ ὀνόματι τίτλο περιοδικό, στὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897 ἐξόπλισε μὲ δικῆς τῆς δαπάνες φιλελληνικὸ σῶμα καὶ ἐνίσχυσε τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας. Στὴ γεωγραφία ποὺ ἐξέδωσε ἡ Εταιρεία μὲ τίτλο «Μακεδονία, ἤτοι μελέτη οικονομική, γεωγραφική, ἱστορική καὶ ἐθνολογική. Ἐκδόσις δευτέρα. Ἐν Πειραιεὶ 1896», στὶς σελίδες 39-41 διαβάζουμε γιὰ τὸν Ὀλυμπο:

«Ἀλλὰ τὴν φυσικὴν ἀπὸ νότου ἀκρόπολιν ἀποτελεῖ ὁ πολυδειράς καὶ αἰπὺς Ὀλυμπος, δύο παρέχων πολυθρυλήτους διόδους, τὴν τῆς Πέτρας καὶ τὴν τοῦ Πλαταμώνος, ὧν ἡ μὲν πρὸς δυσμᾶς, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολᾶς τοῦ ἀπροσίτου ὄρους διήκει. Τὸ θαυμάσιον τοῦτο ὄρος δια τὸ ὕψος, τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὰς ἀρμονικὰς γραμμὰς τῶν θελκτικῶν αὐτοῦ κορυφῶν, ἀπαστραπτουσῶν ἐκ τῆς ἀνταυγείας καὶ μαρμαρυγῆς

της αενάου σχεδόν χιόνος, τας ακροτόμους και βαθείας αυτού χαράδρας, αίτινες φαίνονται διατέμνουσαι μέχρι των εγκάτων αυτού το ευρύνωτον όρος, τα βαθύσκια και εκτεταμένα δάση, τα πολλά ύδατα, τας πλήρεις μεγαλείου και θελγήτρων τοποθεσίας αυτού, εν οίς το άγριον και καταπληκτικόν και αυστηρόν της εντυπώσεως αναμίγνυται μεθ' ελληνικής χάριτος και ηδύτητος και αρμονίας εν μεγαλοπρεπεί γαλήνη και σιγή και ερημία, η ελληνική φαντασία κατεκόσμησε δια πληθύος επιθέτων, θεωρήσασα αυτό ως την έδραν των Θεών. Και η δημοτική δε ποιήσις, εμπνεομένη υπό της μεγαλειότητος του όρους και των έργων των υπό τα κρησφύγετα αυτού διαιτωμένων ηρώων, ύμνησε το πολυκόρυφον, το υπερύψηλον, το εύυδρον και το πολύπτυχον αυτού.

Ο Όλυμπος εμποιεί εξαισίαν εντύπωσιν, καθορώμενος εκ της Θεσσαλικής πεδιάδος, αλλ' η άποψις αυτού απ' ανατολών και βορρά είνε απείρως μαγευτικώτερα, μη αφισταμένη μεν της μεγαλοπρεπείας της απόψεως των ελβετικών Άλπεων, μη εμποιούσα δε την μελαγχολικήν και αυστηράν εκείνων εντύπωσιν.

Υπό τον ελληνικόν ήλιον και την διαύγειαν της ελληνικής ατμοσφαιράς ο Όλυμπος υφούται υπερνέφελος, κυρίαρχος του αιθέρους, αληθής των οφθαλμών πανήγυρις, καταπλήττων, αλλά μη καταπονών την όρασιν, εξάπτων την φαντασίαν, αλλά μη εμπνέων αυτή ζοφεράς ή μελαγχολικάς εικόνας. Αι ονειροπολήσεις, άς εμπνέει ουδέν έχουσι το κοινόν προς την ομίχλην και τον ζόφον της αδυσωπήτου Βαλχάλας' είνε φαιδραί, διαυγείς, χαρίεσσαι, ως οι θεοί οι τα ουράνια αυτών δώματα στήσαντες επί των κορυφών αυ-

τού, είνε ηδείαι, ως το γλαυκόν χρώμα της ελληνικής θαλάσσης, διαγελώσιν, ως ο λεπτός της Ελλάδος αήρ.

Εάν η κρατίστη μοίρα των ερασιμίων Τεμπών ανήκει τη Θεσσαλία, ο προς βορράν Όλυμπος βρίθει καλλονών εξ ίσου ερατεινών προς τον αμίμητον την χάριν και το κάλλος και την αρμονίαν αυλώνα, όστις διαχωρίζει την Όσσαν του Ολύμπου. Η Καλλιπεύκη, δάσος θαυμάσιον και περικαλλέστατον, διαρρεόμενον υπό διαυγών υδάτων, το στενόν της Πέτρας, η Μονή του Αγίου Διονυσίου δια τε την πλουσίαν βλάστησιν και το γραφικόν της τοποθεσίας μετ' απειρίας άλλων θελκτικών τοπίων, δύνανται να παραβληθώσι προς την απaráμιλλον διασφάγα των Τεμπών».

Ανδρέας Αρβανίτης

Ο Ανδρέας Ι. Αρβανίτης ήταν ιατρός και γενικός γραμματέας του Παμμακεδονικού Συλλόγου των Αθηνών. Στα 1909 συνέγραψε και εξέδωσε το χρήσιμο για την εποχή του βιβλίο με τίτλο «Η Μακεδονία εικονογραφημένη. Εν Αθήναις 1909», από το τυπογραφείο και τις εκδόσεις Παπασπύρου. Στις σελίδες του βιβλίου παρέχονται πολλές γεωγραφικές και ιστορικές πληροφορίες για τις περισσότερες περιοχές της σκλαβωμένης ακόμη Μακεδονίας. Το σύγγραμμα είναι εμπλουτισμένο με πολλές ωραίες φωτογραφίες από πόλεις και τοπία της Μακεδονίας. Από τις σελίδες 86, 87 και 204 επιλέγουμε τα κείμενα που αναφέρονται στο Λιτόχωρο:

«Λιτόχωρον της Πιερίας, κωμόπολις επί των ανατολικών κλιτύων του Ολύμπου, μεσημβρινώς του Ενιπέως και αρκτικώς της Λεπτοκαρυάς κείμενον, μετά 3.000 Ελληνομακεδόνων. Κατά την επανάστασιν του

1878 οι Ολύμπιοι εν γένει μετέσχον του αγώνος, οι δε κάτοικοι του Λιτοχώρου μετ' ενθουσιασμού υπεδέχθησαν τους επαναστάτας και τον αρχηγόν κ. Κοσμάν Δουμπιώτην συνταγματάρχην μετά του ιατρού κ. Ι. Λάζου. Οι κάτοικοι καταγίνονται εις την γεωργίαν, υλοτομίαν, υφαντουργίαν εριούχων (σκουτί) και την ναυτιλίαν.

Μονή Αγίου Διονυσίου, προς δυσμάς του Λιτοχώρου και εντός βαθείας φάραγγος του Ολύμπου κειμένη. Δια της μονής ταύτης ανέρχεται τις εις τας κορυφάς του Ολύμπου. Ο ναός είνε Βυζαντινού ρυθμού μετά πέντε θόλων. Η μονή περιβάλλεται υπό πευκών και φύσεως αγρίας.

Λιμένες. Εν τω Θερμαϊκώ κόλπω και αριστερόθεν τω εισπλέοντι. Σκάλα Λιτοχώρου (Άγιοι Θεόδωροι), επίκειον του Λιτοχώρου, απέχουσα 106½ μίλια από του λιμένος Βόλου και 148½ από του λιμένος της Χαλκίδος».

Τρύφων Ευαγγελίδης

Ο Τρύφων Ευαγγελίδης (1863-1941), ιστορικός και φιλόλογος, υπήρξε πολυγραφότατος με έργο που άγγιξε το σύνολο, σχεδόν, της ελληνικής ιστορίας. Σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη Γερμανία και υπηρέτησε στη Μέση Εκπαίδευση, αποχωρήσας με τον βαθμό του γυμνασιάρχη. Ο Ευαγγελίδης στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα περιηγήθηκε τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τα νησιά. Τις παρατηρήσεις του από τα περιηγητικά ταξίδια τις δημοσίευσε σε βιβλίο που έχει τίτλο «Νέα Ελλάς. Ήτοι ιστορική, γεωγραφική

κή, τοπογραφική και αρχαιολογική περιγραφή των Νέων Ελληνικών Χωρών: Ηπείρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Νήσων και οδηγός σαφής και ακριβής των ταξιδιωτών και περιηγητών. Εν Αθήναις 1913». Οι γεωγραφικές παρατηρήσεις και οι ταξιδιωτικές περιγραφές και εντυπώσεις σχετικά με την Πιερία και τον Όλυμπο είναι πλούσιες. Από τις σελίδες 27 και 28 του βιβλίου, επιλέγουμε το παρακάτω κείμενο για το Λιτόχωρο:

«Εκδρομή

ΕΚ ΠΑΠΑΠΟΥΛΙΟΥ- ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ

Εκ Πλαταμώνος η οδός παρά τα Καλύβια Σκοτίνας διχάζεται και η μεν δεξιά παραλιακώς βαίνουσα άγει εις Σκάλαν Καναλιών, δι' ών οδός άγει εις την κωμόπολιν Ελασσώνα, ως και εκείθεν εις Σκάλαν Λιτοχωρίου, η δε αριστερά άγει δια των υπωρειών του Ολύμπου εις Λεπτοκαρυάν χωρίον εις ύψος 378 μ. και εκείθεν εις Λιτόχωρον, διερχομένη παρά την Μογήν του Αγίου Μηνά και τινος υδρομύλου.

Το Λιτόχωρον είναι κωμόπολις επί των Ανατολικών κλιτύων του Ολύμπου μετά 4.500 Ελλήνων, οτινες πολλά υπέστησαν και κατά την μεγάλην ημών επανάστασιν του 1821 αλλά και κατά το 1878, ότε εδέξαντο ανοικταίς αγκάλαις τον Κοσμάν Δουμπιώτην και τον Ι. Λάζον. Διεκρίθη δε τότε και ο Ευάγγελος Κοροβάγγος και άλλοι πολλοί. Οι κάτοικοι ασχολούνται περί την γεωργίαν, υλοτομίαν, υφαντουργίαν και ναυτιλίαν, ως και όλοι οι πάραλοι ελληνικοί πληθυσμοί, έχοντες θαυμάσιον ναυτικόν ιστιοφόρων εξυπηρετούντων το μεταξύ Ολύμπου και Θεσσαλονίκης εμπόριον ξύλων και ξυλανθράκων.

Μετά το Λιτόχωρον η οδός διακλαδίζεται και ανατολικώς μεν άγει εντός 1½ ώρας εις τας Μονάς Αγίου Ιωάννου και Διονυσίου, κειμένην εντός βαθείας φάραγγος του Ολύμπου μετά ναού Βυζαντιακού και εις το Μετόχιον της τελευταίας, δυτικώς δε άγει εις ένωσιν προς την παραλιακήν, ήτις φέρει εις Καλύβια Σαρακατσανέων και την Μονήν Αγίου Θεοδώρου και διερχομένη επί γεφύρας του ποταμού Μαυρολόγγου (γέφυρα Παπά) παρέρχεται το χωρίον Μαλαθρία, όπερ κείται επί των ερειπίων του αρχαίου Δίου, πόλεως της Πιερίας επισήμου».

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

PARVA IN MINIMA ET ULTIMA
Μια διαθήκη του 1895 στο Λιτόχωρο

Παρατίθεται η χειρόγραφη διαθήκη σε αντιγραφή, όπως ακριβώς είναι διατυπωμένη, χωρίς καμία παράλειψη ή αλλοίωση.

Ο Πέτρος Θεόκλητος επιβεβαιοί.

«*Εν ονόματι της αγίας, ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος*».

Σήμερα, τη 5^η Ιανουαρίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού ενενηκοστού πέμπτου έτους, ημέρα της εβδομάδος Πέμπτη, περί ώρα εννάτην μετά μεσημβρίαν τουρκισί, παρέστη ο διαθέτης κύριος Γεώργιος Φίλπας, κάτοικος Λιτοχώρου, εν τη έδρα της Ιεράς Επισκοπής Λιτοχώρου ενώπιον της εμής ταπεινότητος, και εδήλωσεν επί παρουσία και των κάτωθι συνυπογραφομένων μαρτύρων, απάντων Χριστιανών Ορθόδοξων, γνωστών προς αυτόν και προς εμέ, ασχέτων πάσης συγγενείας προς αλλήλους, προς τον διαθέτην και προς εμέ και εις ουδεμίαν υπό του νόμου ορισμένην εξαίρεσιν υποκειμένων, ότι επιθυμεί ίνα δι' επισήμου διαθήκης διαθέση τα κατά την περιουσίαν αυτού, προλαμβάνων ούτω διενέξεις εγεροθησομένας μετά τον θάνατον αυτού μεταξύ των συγγενών του και άλλων δυναμένων να έχωσιν αξιώσεις επ' αυτής.

Ιδών δε εγώ ότι ο διαθέτης είναι υγιής τον νουν, ηρώτησα αυτόν τίς είναι η τελευταία και οριστική αυ-

τού θέλησις. Εἰς ἀπάντησιν μοι εἶπε τα ἐξῆς, ἄτινα ἀντιγράφω αὐτολεξεί.

Κληρονόμους μου διορίζω μετὰ τον θάνατόν μου τὴν σύζυγόν μου Βιργινίαν καὶ τον υἱόν μου Χρηστάκη καὶ ἀφῆνω αὐτοῖς ἐκ μεν τῆς ἀκινήτου περιουσίας μου, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐξῆς:

α^{ον}. Μίαν οἰκίαν ἐκ τριῶν δωματίων καὶ ἐνός μαγειρίου, συνορευομένη πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμάς με δρόμον δημόσιον, πρὸς ἀνατολάς με τὴν οἰκίαν τοῦ Κυργιαζή Καπαμά καὶ πρὸς βορρὰν με οἰκόπεδον τοῦ Γεωργίου Φτίκα.

β^{ον}. Ἐν μικρόν κηπάριον γειτνιαζόν πρὸς ἀνατολάς με οἰκόπεδον τοῦ Ἰωάννου Πειστικῆ, με τὴν οἰκίαν τοῦ Γεωργίου Ζιασιάκου καὶ με δημόσιον δρόμον ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν.

γ^{ον}. Μίαν ἀμπελον εἰς θέσιν Πλάκας ἐξ οκτῶ σποργιών καὶ συνορευομένην πρὸς ἀνατολάς με τὴν παραλίαν, πρὸς μεσημβρίαν με χέρσον καὶ πρὸς δυσμάς με τὴν ἀμπελον τοῦ Ἀστερίου Τουλιοπούλου καὶ πρὸς βορρὰν με τὴν τοῦ Γεωργίου Ἰατροῦ.

δ^{ον}. Δύο καλύβας εἰς θέσιν Βαρικῆ καὶ ἐν κοτσέκιον συνορευόμενα πρὸς ἀνατολάς με κήπον Ζησιῆ Ἐπανωμίτου, πρὸς μεσημβρίαν με καλύβην Ἀθανασίου Τσακνάκη καὶ πρὸς δυσμάς καὶ βορρὰν με δημόσιον δρόμον. Ἐκ δε τῆς κινήτου περιουσίας μου ἀφῆνω.

ε^{ον}. Ὅσα ἀν εὐρεθῶσι βόδια καὶ ἀγελάδια μετὰ τον θάνατόν μου, ὡς καὶ ὅσα κομμάτια μελίσσια.

Υποχρεοῦνται ὁμῶς μετὰ τον θάνατόν μου ἡ σύζυγός μου ὁμοῦ με τον υἱόν μου Χρηστάκη νὰ υπανδρεύσωσι τὴν θυγατέραν μου Ἀγγελικὴν καὶ δώσωσι πρὸς αὐτὴν τὴν νενομισμένην καὶ τοπικὴν προί-

κα, ως και χρήματα τοις μετρητοίς πέντε λίρας Τουρκίας. Προσέτι θα δώσωσι προς την ύπανδρον ψυχοπαίδα μου Ελένην, σύζυγον του Αθανασίου Κ. Καρλέτσα μίαν λίραν Τουρκίας, ως και προς την ετέραν μου ψυχοπαίδα Μαρίαν, σύζυγον του Ιωάννου Πίνου (ή Τζιάτζιου) μίαν λίραν Τουρκίας, επίσης και προς την αδελφήν μου Βασίλου θα δωθώσι πέντε λίραι Τουρκίας.

Επιθυμώ δε και βούλομαι ίνα, μετά τον θάνατον της γυναικός μου, άπασα η ειρημένη περιουσία περιέλθη εις χείρας του υιού μου Χρηστάκη.

Διορίζω δε και εκτελεστάς της διαθήκης μου τους κυρίους Γεώργιον Νικολάου Γιαννουλόπουλον και Δημήτριον Ιωάννου Γιαννουλόπουλον και παρακαλώ αυτούς να εκτελεσθή η διαθήκη μου αύτη κατά γράμμα και ανελλιπώς. Αύτη είναι, είπεν, η τελευταία και οριστική θέλησίς μου.

Προς βεβαιώσιν όθεν τούτων συνέταξα αυθωρεί εν ώ ήμην δωματίω, ενώπιον μόνον του διαθέτου και των μαρτύρων, άνευ διακοπής την παρούσαν διαθήκην, ήν ανέγγων ευκρινώς εις επήκοον πάντων. Αφού έλαβον ταύτην ανά χείρας και παρετήρησαν ό τε διαθέτης και οι μάρτυρες, είπον ότι έχει καλώς, υπέγραψαν αυτήν ιδιοχείρως άπαντες.

Εγένετο εν Λιτοχώρω τη 5^η Ιανουαρίου 1895, πέντε, και κατεχωρισθέν τω επισκοπικώ κώδικι υπ' αριθμόν 14.

Ο διαθέτης Γεώργιος Φίλπας βεβαιώ τα άνωθεν και ως αγράμματος υπογράφομαι δια χειρός του εφημερίου μου Πρ. Παπά Ιωάννου Ν. Δημούτσικου. Εγώ δε θέτω τον τύπον του δακτύλου μου ως και το

σημείον του σταυρού.+

Οι μάρτυρες

Γεώργιος Βασιλείου, ιατρός

Γρηγόριος Νικολάου Βακλαβάς

Ιωάννης Ν. Γιαννουλόπουλος

Ιωάννης Δ. Μπέλιους

Νικόλαος Αθ. Κολιάνος

Λίγα ενημερωτικά στοιχεία

Μέσα σε 17 μικρές παραγράφους και 570 περίπου λέξεις, ο Γεώργιος Φίλπας(ή Φιλίππου) στα 1895, με την τελευταία του βούληση, μας άφησε αρκετά σημαντικά και ενδιαφέροντα στοιχεία. Η διαθήκη, ως κείμενο, προσφέρεται για πολλές αναγνώσεις κι ωφέλειες απ' αυτή.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τα ιδιωτικά έγγραφα του Λιτοχώρου γράφονταν σε απλό χαρτί, χωρίς να ακολουθούν ενιαίο τύπο σύνταξης. Άλλα ήταν κακογραμμένα και ανορθόγραφα, ενώ λίγα ήταν γραμμένα σε λόγια γλώσσα συνταγμένα από κάποιους μορφωμένους. Όμως, μετά την επανάσταση του Ολύμπου το 1878, που η κοινωνία του Λιτοχώρου αναδιοργανώθηκε και αναπτύχθηκε, τα λιτοχωρίτικα ιδιωτικά έγγραφα παρουσιάζουν πιο επίσημο χαρακτήρα με σωστή σύνταξη και ορθογραφία. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα πολλές επίσημες πράξεις, όπως υιοθεσίες, διαθήκες, προικοσύμφωνα, δωρεές καταγράφονται σε ειδικά βιβλία της Επισκοπής (Πλαταμώνας, Πέτρας, Κίτρος), τους λεγόμενους ΚΩΔΙΚΕΣ. Δυστυχώς πολλών από αυτούς αγνοείται η τύχη. Στους ΚΩΔΙΚΕΣ τις πράξεις καταγράφει ο Επίσκοπος ή ο Γραμματέας της Επισκοπής.

Στον “Κανονισμό της Ελληνικής Κοινότητας Λιτοχώρου, 1904”, στο κεφάλαιο περί Δημογεροντίας αναφέρεται ότι: «Έργα της Δημογεροντίας τής και ανωτάτης κοινοτικής αρχής της Κωμοπόλεως ημών εισίν διοικητικά και δικαστικά, ήτοι ... στ’ η τήρησις κώδικος εν τω οποίω θέλει καταχωρίζη πάσας τας διαθήκας, δωρεάς, κληροδοτήματα και αποφάσεις αυτής---».

Η διαθήκη του Γεωργίου Φίλπα (το πρωτότυπο βρίσκεται στο αρχείο της οικογένειας) είναι γραμμένη σε λόγια γλώσσα από τον Επίσκοπο Θεόκλητο. Είναι συντεταγμένη σε τρεις σελίδες πάνω σε δύο φύλλα διαστάσεων 26Χ21 εκ., χαρτοσημασμένη με ένα χαρτόσημο του τουρκικού δημοσίου και σφραγισμένη με τη σφραγίδα της Επισκοπής Πέτρας. Ως προς τον τρόπο σύνταξης παρατηρούμε ότι μοιάζει με επίσημες διαθήκες που συντάσσονταν την εποχή εκείνη. Το γνήσιον της δήλωσης του διαθέτου βεβαιώνει ο εφημέριος της οικίας ενορίας, ενώ οι μάρτυρες υπογράφουν στο τέλος ιδιοχειρώς γράφοντας ευκρινώς τα ονόματά τους. Εντυπωσιάζει ο άρτιος γραφικός χαρακτήρας του Θεοκλήτου και η απλή, καθαρή, απροσποίητη και αποκλυπτική του ήθους γλώσσα ενός Επισκόπου.

Ως προς το περιεχόμενο της διαθήκης έχουμε να παρατηρήσουμε ότι ο διαθέτης καθιστά κληρονόμους εξ ίσου τη σύζυγό του και τον γιο του. Μεριμνά και για τις παντρεμένες ψυχοκόρες του, όπως και για την αδελφή του.

Επιπλέον βιογραφικά στοιχεία για τον Γεώργιο Φίλπα, μπορεί ο αναγνώστης να βρει στη μελέτη μας με θέμα: «Η οικογένεια Φιλίππου στο Λιτόχωρο. Ένα μάθημα τοπικής ιστορίας».

Πολλές πληροφορίες για τον Επίσκοπο Πέτρας Θεόκλητο αναφέρονται στις κάτωθι εργασίες:

α. Αγγελόπουλος Αθ., Η συμβολή της επισκοπής Πέτρας εις τα εθνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα του ελληνισμού της περιοχής Ολύμπου(1890-1896), Μακεδονικά, Θεσσαλονίκη 1974.

β. Αγγελόπουλος Αθ., Η επισκοπή Πέτρας Ολύμπου, Μνήμη Ιωάννου Ε. Αναστασίου, Θεσσαλονίκη 1992.

γ. Ανδρεάδης Χρ., Ο Κίτρος Θεόκλητος, Μακεδονικά, Θεσσαλονίκη 1979.

δ. Γλαβίνας Απ., Επίσκοποι Κίτρος κατά την Τουρκοκρατίαν επί τη βάσει των πηγών, Μακεδονικά, Θεσσαλονίκη 1978.

ε. Δαραράς Αν., Η επισκοπή Πέτρας, Η Πιερία στα βυζαντινά και νεότερα χρόνια, 3^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Κατερίνη 2008.

στ. Σωτηριάδης Ιγν., Πανόραμα ιστορίας της ιεράς μητροπόλεως Κίτρος, Κατερίνη 1999.

ζ. Τσουλιάς Θ., Η Πιερία και οι επισκοπές της, Κατερίνη 2010.

η. Φαργάνης Μ., Η επαρχία Κίτρος στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, Θεσσαλονίκη 2001.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΣΠΟΥΔΑΜΑΤΑ
Η μαθητική σκέψη στα 1897-98
μέσα από ένα τετράδιο εκθέσεων

Έκθεση-έκφραση, ήτοι εξωτερίκευση των σκέψεων, των ιδεών και των συναισθημάτων μας. Είναι η ολοκλήρωση ενός οποιουδήποτε θέματος με τρόπο που να δίνεται ένα πλήρες νόημα. Η έκθεση αποτελεί τον κυριότερο γραπτό λόγο του μαθητή κι έχει κυρίαρχη θέση στο γλωσσικό μάθημα, είτε αναφέρεται με το όνομά της ως «Έκθεση», είτε ως «Έκφραση», είτε ως εντολή «Σκέφτομαι και γράφω».

Στα παλιά χρόνια, με τα παλιά βιβλία, όταν η παραγωγή λόγου επαφιόταν στη δημιουργικότητα των μαθητών και στην αυθόρμητη έκφρασή τους, παρουσιάστηκε η ανάγκη να υπάρχει στο σχολείο συγκεκριμένη ώρα «έκθεσης». Σήμερα, με την αλλαγή της προσέγγισης της παραγωγής του γραπτού λόγου εκ μέρους των μαθητών, με βάση τα σύγχρονα πορίσματα της επιστήμης και κυρίως με τα νέα σχολικά βιβλία, που είναι κειμενοκεντρικά προσανατολισμένα, διαφαίνεται η εντύπωση ότι η ώρα της «έκθεσης» δεν αναγκαιοί.

Στην παρούσα εργασία δημοσιεύονται για πρώτη φορά πέντε (5) μαθητικές εκθέσεις των ετών 1897 και 1898 που περιλαμβάνονται στο CAHIER D' ECRITURE (ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΓΡΑΦΗΣ) του τυπογραφικού οίκου VIKOPOYLOS & ANTONIADES της Θεσσαλονίκης. Στο εξώ-

φυλλο φέρει τον τίτλο «Τετράδιον Εκθέσεων Χρήστου Γ. Φιλίππου. Εν Θεσσαλονίκη τη 18 Οκτωβρίου 1897». Ο Χρήστος Φιλίππου τελείωσε στο Λιτόχωρο το Νηπιαγωγείο και την Αστική Σχολή Αρρένων (πλήρες εξατάξιο σχολείο). Ακολούθως, το 1895, γράφτηκε στο ελληνογαλλικό «ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΛΥΚΕΙΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΝΟΥΚΑ» της Θεσσαλονίκης, αποφοιτήσας με άριστα τον Ιούνιο 1900. Το εκπαιδευτήριο ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΝΟΥΚΑ ήταν ένα μοναδικό στο είδος του ελληνικό ίδρυμα, που παρόμοιό του δεν υπήρχε τότε στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, όπου στην πεντατάξια εμπορική σχολή φοιτούσαν ελληνόπουλα από τα Βαλκάνια.

Παρατηρώντας το ενδεικτικό σπουδών του σχολικού έτους 1898-1899 και τον έλεγχο σπουδών του σχολικού έτους 1899-1900 του Χρήστου Φιλίππου, διαβάζουμε ότι στο Λύκειο ΝΟΥΚΑ διδάσκονταν 30 μαθήματα, ανάμεσα στα οποία και οι «Ελληνικάί Εκθέσεις», σε όλες τις τάξεις. Υπόψη ότι στην Αστική Σχολή Λιτοχώρου το μάθημα της «έκθεσης» εισήχθη το 1907 από την Γ' τάξη. Πλήρεις βιογραφικές πληροφορίες για τον Χρήστο Φιλίππου υπάρχουν στη μελέτη μας με θέμα: «Η οικογένεια Φιλίππου στο Λιτόχωρο. Ένα μάθημα τοπικής ιστορίας».

Το Τετράδιο Εκθέσεων είναι διαστάσεων 21x17 εκατ. και στις 55 σελίδες του περιέχονται 39 αριθμημένα θέματα εκθέσεων. Όλα τα κείμενα είναι καλογραμμένα και καθαρογραμμένα, με σωστή γραμματική και ορθογραφία, πλήρως επιμελημένα, πράγμα που σημαίνει ότι έχουν μεταφερθεί από άλλο πρόχειρο τετράδιο, όπου έγινε ο έλεγχος και η διόρθωσή τους από

τον καθηγητή του μαθητή. Οι τίτλοι είναι γραμμένοι με κόκκινο μελάνι, ενώ τα κείμενα είναι με μπλε. Οι εκθέσεις, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, είναι περιγραφικές, αφηγηματικές, απλές πραγματείες, χαρακτηρισμοί προσώπων, ιδεών, επιστολές, αιτήσεις, ακόμη και εμπορικές πράξεις. Σ' όλες τις εκθέσεις διαχέεται η φιλότιμη προσπάθεια του μαθητή και η καλή δουλειά από τον εκπαιδευτικό που ήθελε το «κάτι παραπάνω».

Παραθέτουμε αμέσως κατωτέρω πέντε εκθέσεις του Λιτοχωρίτη μαθητή Χρήστου Φιλίππου, διατηρώντας το περιεχόμενό τους άθικτο τόσο για λόγους αναφοράς, όσο και γιατί έστω και εμπειρικά ή διαισθητικά προσεγγίζουμε την παραγωγή λόγου κατά τη σχολική χρονιά 1897-98.

4. Επιστολή φιλική

Περιπόθητέ μου φίλε.

Δια της παρούσης μου επιστολής σας δηλοποιώ ότι είμαι υγιής. Έφθασα αισίως εις Θεσσαλονίκην την 19^{ην} Αυγούστου και ευθύς ως απεβιβάσθην του πλοίου εξήλθον και δια μιας αμάξης διευθύνθην εις το Σχολείον, όπου εχαιρέτησα τους ευρεθέντας, εκτός του κυρίου Διευθυντού, όστις έλειπε κατ' εκείνην την ώραν. Ενεγράφην δε την 20^{ην} Αυγούστου, τα δε μαθήματα ήρχισαν τακτικώς την 10^{ην} 7/βρίου. Σας διαβεβαιώ δε, ότι δεν θα παύσω να σας γράφω περί τε της υγείας και της προόδου μου και σας παρακαλώ όπως και σεις μη παύσητε να μοι γράφητε περί της υγείας υμών τε και των οικείων και εν γένει περί της πατρίδος.

Σας ασπάζομαι
φίλος σας Χρήστος

21. Συγχαρητήριοις επιστολή επί ταις των Χριστουγέννων και του Νέου Έτους εορταίς

Σεβαστοί μου γονεῖς.

Επειδή προσεγγίζουσιν αι εορταί των Χριστουγέννων και του Νέου Έτους, δια τούτο καθήκον μου υἱκόν εθεώρησα, ὅπως σας ευχηθῶ ἀπό καρδίας ἵνα εορτάσητε αὐτάς υγιῶς και ευδαιμόνως. Λυπούμαι δε, διότι δεν ευρίσκομαι πλησίον υμῶν ἵνα ευχηθῶ προφορικῶς, ἀφ' ἐτέρου δε παρηγορούμαι διότι μακράν υμῶν ευρισκόμενος, αναπτύσσω τας γνώσεις μου ἵνα δυνηθῶ να καταστῶ ωφέλιμος εἰς ἐμέ εαυτόν και εἰς υμάς και εἰς την κοινωνίαν.

Επειδή δε επικρατεῖ συνήθεια να στέλλωνται διάφορα δώρα δια το Νέον Έτος, ἀντί παντός δώρου στέλλω εἰς υμάς ἐνθέρμους ευχάς, ὅπως εἰς υμάς μεν ο Θεός χαρίσηται μακροβιότητα και ευτυχίαν ὅπως δυνηθῆτε να με διατηρήτε εἰς τας σπουδάς μου. Ἐμέ δε ὅπως φωτίση να δυνηθῶ να ικανοποιήσω τας δαπάνας και τας προσπαθείας υμῶν.

Ἐκφράζων τας ἐγκαρδίας μου ευχάς, ἀσπάζομαι την δεξιάν σας και διατελώ.

Ο ευπειθής υἱός υμῶν Χρῆστος

**34. Επιστολή δι' ἧς διηγείσαι τα ἔθιμα
της Αποκρέου ἐν Θεσσαλονίκη**

Ἐν Θεσσαλονίκη τη 28^ῃ Φεβρουαρίου 1898.

Προσφιλέστατέ μου φίλε.

Δια της παρούσης μου επιστολῆς σπεύδω να σας ἀναγγείλω μεταξύ των ἄλλων και την τελετήν των καρναβαλίων. Αὐτή η συνήθεια ἤξεύρετε καλῶς ἐγένετο το πρῶτον ἐπί των Ρωμαίων, μετὰ ταῦτα διεδόθη και εἰς τους Ἕλληνας.

Καθ' ὅλην την διάρκειαν της Τυρινῆς Εβδομάδος ἐξήρχοντο προσωπιδοφόροι, ἀλλὰ μικροὶ καὶ δὲν ἐνεποίουν καμμίαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διότι ἕκαστος ἐφρόντιζε περὶ της ἐργασίας του. Τέλος ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος της Κυριακῆς καὶ διηυθύνθημεν εἰς την ἐκκλησίαν. Μετὰ το πέρας της λειτουργίας, εἰς την ὁποίαν ἐκαθήσαμεν ἄνω των 3 ὥρων, διότι ἦτο ὁ Μητροπολίτης τελῶν το μνημόσυνον του μακαρίτου Χαρίση, του μεγάλου ευεργέτου της Θεσσαλονίκης του ἰδρύσαντος το νοσοκομεῖον, ἐξήλθομεν καὶ διηυθύνθημεν εἰς το Σχολεῖον. Ἀφ' οὐ δὲ ἐλάβωμεν την ἀδειαν παρὰ του κ. Διευθυντοῦ, ἀπεφάσισα μετὰ τριῶν ἄλλων φίλων μου να ἐξέλθωμεν καὶ ἰδῶμεν τοὺς προσωπιδοφόρους. Καὶ πρὶν μὲν φθάσομεν εἰς τα Βασιλικά, καθ' ὁδόν συναντήσαμεν εταιρίαν τινά ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ἔφερον κἀνίστρα κεκοσμημένα δι' ἀνθέων ἀμυγδαλέας καὶ μετημφιεσμένοι εἰς Ἰουδαίους διέτρεχον την ὁδόν.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς το Ἰπποδρόμιον, ὅπου ἦσαν χιλιάδες ἄνθρωποι διαφόρου θρησκείας καὶ ἐθνότητος. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ διεσχίζοντο τα στίφη ὑπὸ των καρναβαλαίων, οἵτινες διήρχοντο ἄλλοι μὲν ἐφ' ἀμάξης, ἄλλοι δὲ πεζοί, καὶ το πλῆθος ὡς σμήνος μελισσῶν περὶ την βασίλισσαν, ἠκολούθει αὐτούς. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν ἤρχισε να βρέχη καὶ ἐγὼ μὲν διηυθύνθην εἰς την σχολήν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι μετέβησαν εἰς τοὺς κηδεμόνας των, ὁπότε ἀπεφάσισα ὅπως μετὰ το γεύμα ἐξέλθω.

Ἐφθασεν ἡ ὥρα του γεύματος καὶ ἐξήλθον. Ἀλλὰ ταύτην την ὥραν ἦτο πλῆθος προσωπιδοφόρων ὡς φαίνεται, διότι μέχρι του γεύματος προετοιμάζοντο.

Μεταξὺ δὲ των διαφόρων προσωπιδοφόρων εἰς μοὶ ἐνεποίησεν μεγάλην ἐντύπωσιν. Μετημφιέσθη εἰς διδά-

σκαλον και εκάθησεν επί τινός όνου, τον οποίον είχεν έδραν, και πέριξ αυτού είχε πολλούς μαθητάς φέροντας διάφορα ονόματα, καθώς: Πατατιάδης, Τηγανίδης, Φιλομήλας, Σομπατζίδης και διάφορα άλλα τα οποία η μνήμη μου δεν διατηρεί. Προς τούτους δε τους μαθητάς, αυτός είχε μάθη μερικά ποιήματα και λέξεις, αίτινες επροξένουν γέλωτα, καθώς: «Αρνάκι άσπρο και παχύ, της μάνας του καμάρι», κλπ. Είς εκ των μαθητών ερωτηθείς τι είναι ο «μύρμηξ», απήντησεν αμέσως ότι: «Είναι πελώριον». Έτερος μαθητής ερωτηθείς τι είναι ο «ελέφας», απήντησεν: «Είναι πτηνόν ωδικόν» και τα τοιαύτα. Και έλεγεν ο διδάσκαλος: «Με έφερον αυτά τα παλιόπαιδα εδώ να τα μάθω γράμματα, δεν πηγαίνουν να ζεύσουν τα βόδια και να οργώσουν την γην!».

Πάντα ταύτα ειδών επέστρεψα εις το Σχολείον και καθήσας εν τω σπουδαστηρίω έγγραψα τας ολίγας ταύτας λέξεις.

Ταύτα πάντα και περιμένω απάντησιν. Ο ες αεί φίλος υμών.

Χρήστος Γ. Φιλίππου

36. Επιστολή Φιλική

Εν Θεσσαλονίκη τη 7^η Μαΐου 1898.

Περιπόθητέ μοι φίλε.

Την από της 5^{ης} του ιδίου μηνός επιστολήν υμών έλαβον και εχάρην τα μέγιστα δια το αίσιον της υμετέρας υγείας. Επεθύμουν όπως παρευρεθώ εις τοιαύτην εξοχικήν διασκέδασιν, ήτις ήθελε με ευχαριστήση και δια τας καλλονάς των θελκτικών τοπίων και δι' άλλα πολλά. Αλλά λυπούμαι μεγάλως διότι δεν κατώρθωσα

να παρευρεθώ, επειδή ο πατήρ μου έμελλε να αναχωρήσει και ήτο ανάγκη να αποχαιρετήσω αυτόν. Εκφράζω εν τούτοις την μεγάλην μου ευχαρίστησιν δια την πρόσκλησιν και είθε ο Πανάγαθος Θεός να διατηρήση υγιείς αμφοτέρους και τον πατέρα σας και τοιουτοτρόπως θα διασκεδάσωμεν καλλίτερον κατά τον Μάϊον, ότι άπασα η φύσις αναζωογονείται.

Διαβιβάζων σοι τους εγκαρδίους μου ασπασμούς, διατελώ εις αεί φίλος σας.

Χρήστος Γ. Φιλίππου

37. Περιγραφή ορεινού χωρίου

Το Λιτόχωρον κείται προς νότον της Θεσσαλονίκης εις τους πρόποδας του Ολύμπου. Κατέχει μίαν εκ των καλλιτέρων τοποθεσιών, επειδή προς δυσμάς έχει τον Όλυμπο, προς ανατολάς δε απέχει μικράν απόστασιν από της θαλάσσης, κατά δε τα άλλα δύο μέρη περιβρέχεται υπό δύο ποταμών.

Κατά τινα ημέραν του έαρος απεφάσισα όπως εξέλθω μετά τινων άλλων φίλων μου εις τι δάσος, ου μακράν της πατρίδος μου, και διασκεδάσομεν και ίδω τα διάφορα μέρη τα περικλείοντα αυτήν. Ό,τι είχομεν προείπει το εξετελέσαμεν και την Πέμπτην εκινήσαμεν. Η οδός ήτο ανωφερής και οι θάμνοι καθώς και πολλαί λόγχμαι ήσαν αδιάβατοι, και ηναγκάσθημεν όπως κόπτωμεν αυτάς. Επιτέλους μετά 3 ωρών οδοιπορίαν εφθάσαμεν εις το ζητούμενον μέρος.

Ήτο λαμπρότατον, περιστοιχούμενον υπό διαφόρων βράχων. Εν τω μέσω έκειτο η εκκλησία του Αγίου Ιωάννου περί τα 100 μέτρα περιφέρειαν. Το μέρος ήτο πεφυτευμένον δια πευκών, αίτινες ήσαν τόσοσιν πλησίον

αλλήλων, ώστε μόλις ηδύνατο να διέλθη τις δι' αυτών και ένεκα του πνέοντος ανέμου εθορύβουν. Εκαθήσαμεν εις τι μέρος ποτιζόμενον υπό ρύακος, όστις εσηματίζετο υπό τινος πηγής, ου μακράν ευρισκομένης. Μετά μίαν ώραν διασκεδάσεως παρουσιάζεται λαγώς τις, ο οποίος έτρεχε δρομαίως, εδίωκε δε αυτόν κυνηγός τις, όστις άμα είδεν αυτόν επί τινος λόφου, επυροβόλησεν κατ' αυτού και τον επέτυχεν εις τον πόδα και συνέλαβεν αυτόν ζώντα.

Αφ' ού λοιπόν διασκεδάσαμεν καλώς και εγώ είδον τα θαυμάσια και θελκτικά τοπία, απεφασίσαμεν να επιστρέψωμεν και επανακάμψωμεν εις το χωρίον δι' άλλης οδού. Το μέρος ήτο απερίγραπτον. Έβλεπέ τις πλησίον της θαλάσσης, όπου υπάρχει η καλλιεργήσιμη γη, τους βους να βόσκωσιν, προς τούτους περί τους 500 ίππους να τρέχωσι και ο φύλαξ τρέχων όπως συναθροίση αυτούς. Έβλεπέ τις προς νότον τον Κίσσαβον, επί του οποίου τα χωρία ήσαν όπως αι φωλεαί εντός του δάσους και ου μακράν διέκρινεν τις καλώς τους στρατιώτας Τούρκους να φυλάττωσιν εις τα όρια. Και άλλα εξαίσια.

Το δε χωρίον -Λιτόχωρον- εν τω μέσω τοιούτων τοποθεσιών καθίσταται οχυρότατον και τα δένδρα εκάλυπτον τας οικίας, επειδή δεν υπάρχει μέρος εις το οποίον να μην είναι πεφυτευμένα δένδρα, άτινα έχουσιν αρκετόν μέγεθος. Το χωρίον κατοικείται υπό Χριστιανών Ορθοδόξων. Αι οδοί εισί ουχί και τόσον στενοί, αλλά διορθώνονται καθ' εκάστην. Αγροί υπάρχουσιν προς το βόρειον-ανατολικόν μέρος, λίαν καρποφόροι και θαυμάζει τις πως εις τοιούτον μέρος, μεταξύ θαλάσσης και όρους, υπάρχει τόσον εύφορος χώρα.

Ο πληθυσμός ανέρχεται εις 5.000 χιλιάδας κατοίκων.

Εν γένει το Λιτόχωρον κείται εις καταλληλοτάτην θέσιν και υπό έποψιν στρατηγικήν και υπό έποψιν πολιτικήν και θα αυξηθή, εάν κατασκευασθή ο σιδηρόδρομος μεταξύ Βόλου και Θεσσαλονίκης.

Επίλογος. Οι μαθητικές εκθέσεις του Λιτοχωρίτη Χρήστου Φιλίππου μιλούν για την αθωότητα και ανεμελιά της παιδικής ηλικίας. Είναι οι δικές του αθώες και ανέμελες αναμνήσεις. Λένε πως η έκθεση είναι ζήτημα έμφυτης ικανότητας, ταλέντου που το έχουν λίγοι, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οι πολλοί δεν μπορούν να διατυπώσουν τις σκέψεις τους με σαφήνεια και παραστατικότητα. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχουμε μια διαρκή επαφή με τον κόσμο που ζούμε, να έχουμε «πάντα ανοιχτά, πάντα άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μας», κατά τον εθνικό ποιητή.

ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΤΗΣ ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΥ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, κυκλοφόρησε το έτος 2007, σε τέσσερις καλαίσθητους και ογκώδεις τόμους, το Αρχείο του Αλή πασά που σήμερα φυλάσσεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Αθηνών. Από το προσωπικό Αρχείο του Αλή Πασά ή καλύτερα το τμήμα που έχει διασωθεί μέσα από δαιδαλώδεις και εν μέρει ανεξιχνίαστες συνθήκες, διασώθηκαν και δημοσιοποιήθηκαν 1469 έγγραφα, που ασφαλώς είναι ένα μικρό μέρος από το συνολικό Αρχείο. Δεν είναι γνωστό ούτε πόσα έγγραφα είχαν διακινηθεί κατά τη διάρκεια της μακράς θητείας του Αλή στο αξίωμα του πασά (το ίδιο ισχύει και για τους τρεις γιούς του) ούτε πόσα από αυτά είχαν διατηρηθεί ως τον θάνατό του, έστω χωρίς φροντίδα στο σεράγι, και ούτε βέβαια πόσα είχαν κατά καιρούς καταστραφεί. Επίσης, δεν είναι γνωστό πόσα ακριβώς έγγραφα μεταφέρθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και βρίσκονται ακόμη εκεί, όπως και το αρχειακό υλικό που αφορά τον Αλή πασά γενικώς και βρίσκεται στα Δημόσια Αρχεία της Κωνσταντινούπολης. Ούτε βέβαια το αρχειακό υλικό που αποτελείται από αλληλογραφίες και καταγραφές τσιφλικιών του ιδίου και των μελών της οικογένειάς του.

Το διασωθέν, λοιπόν, και μόνο γνωστό, συγκροτημένο τμήμα του Αρχείου του Αλή πασά - αποδεκατισμένο και εξ αυτού αποσπασματικό- βρίσκεται σήμερα στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, στην οποία έχει περιέλθει από δωρεά του τελευταίου κατόχου του, πνευματικού ανθρώπου και συλλέκτη Δαμιανού Κυριαζή, ο οποίος το είχε αποκτήσει με αγορά από τον επίσης συλλέκτη Κωνσταντινουπολίτη Ιωάννη Χώτζη. Το Αρχείο, πριν περιέλθει στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, εστάθμευσε για πολλές δεκαετίες στα χέρια δυο, τουλάχιστον, συλλεκτών.

Οι ειδικοί επιστήμονες και επιμελητές του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών κατέβαλαν κάθε προσπάθεια να αποφύγουν τις δυσκολίες που προκύπτουν από την κακογραφία των πρωτοτύπων, την ευνόητη αποσπασματικότητα του περιεχομένου, την ευρεία χρήση ελληνόμορφων τουρκικών λέξεων και γλωσσικών (ελληνικών) ιδιωματισμών και τη χρήση κάθε δύσκολου ιστορικού τεκμηρίου. Προς τούτο, οι υπεύθυνοι της έκδοσης συνοδεύουν τα έγγραφα με εισαγωγικά σημειώματα, όπου υπάρχουν χρήσιμες πληροφορίες, με γλωσσάρι των ξένων λέξεων (κυρίως τουρκικών) και ευρετήρια προσώπων, τόπων και πραγμάτων. Με την πιστή μεταγραφή των εγγράφων, τον συστηματικό υπομνηματισμό και την παροχή κάθε βοήθειας προς τον αναγνώστη, διευκολύνεται η κατανόηση των δυσνόητων περιπτώσεων.

Μικρό βιογραφικό. Ο Αλή πασάς Τεπελενλής (1744-1822) ήταν μουσουλμάνος, Αρβανίτης στην καταγωγή που αναδείχτηκε πασάς των Ιωαννίνων. Για περισσότερα από σαράντα χρόνια διαδραμάτισε σημαντικό ρό-

λο στην ελληνική ιστορία και αναμφισβήτητα υπήρξε κυρίαρχη φυσιογνωμία μέχρι τις αρχές της ελληνικής επανάστασης. Στο απόγειο της δόξας του (1807), κατείχε μια μεγάλη περιοχή του ελλαδικού χώρου της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου περιλαμβάνονταν η Ήπειρος, η Θεσσαλία, τμήμα της Μακεδονίας, της Εύβοιας και το μεγαλύτερο μέρος της Στερεάς.

Όσον αφορά το Λιτόχωρο και την παρουσία του στα έγγραφα του Αρχείου, η πρώτη εντύπωση που δημιουργείται είναι ότι δεν υπάρχει ξεχωριστό ενδιαφέρον ή κάποια ιδιοτυπία σε σχέση με τον συνολικό όγκο των εγγράφων. Το λήμμα «Λιτόχωρον» ιχνηλατείται σε τρία έγγραφα, αυτά με τους αριθμούς 401, 476, 743. Για την περιοχή μας πρέπει να διευκρινισθεί ότι ανήκε στο πασαλίκιο των Τρικάλων και ότι ο Βελή πασάς (γιός του Αλή) στα 1819 μετατέθηκε από την υπηρεσία του στη Θεσσαλία και εγκατέλειψε βιαστικά τη Λάρισα. Από το ξεχωριστό αρχείο του Βελή πασά μόνο ένα μικρό τμήμα περιέχεται στο Αρχείο του Αλή πασά.

Ακολουθούν τα έγγραφα κατά σειρά μαζί με τα εισαγωγικά σημειώματά τους. Επειδή το έγγραφο με αριθμό 743 είναι πολυσέλιδο, παρατίθεται μόνο η αρχή, το τέλος και στοιχεία που αναφέρονται στο Λιτόχωρο.

[401]

Λάρισα, 29 Απριλίου 1808

Αρτζουχάλι του Ebu Bekir (υπογράφει τουρκικά) προς τον Αλή πασά. Βρίσκεται στη Λάρισα, ενώ δύο μέρες πριν, στις 27 Απριλίου βρισκόταν στα Τρίκαλα, από όπου υπέγραψε αρτζουχάλι προς τον Αλή πασά για την εξέγερση των Βλαχθαβαίων. Τώρα επαναλαμβάνει τις πρώτες πληροφορίες για αποστασία και

αναφέρει τις ενέργειές του, σε συνεργασία με τους Τούρκους προεστούς της Λάρισας, Απτήμ μπέη και Χουσεΐν εφέντη, για την αντιμετώπιση της εξέγερσης. Αναφέρει ότι τις δυνάμεις που ετοίμαζαν για το «ορδί» (=το στρατόπεδο, την εκστρατεία κατά των Ρώσων), τις ρίχνουν τώρα στην καταδίωξη των Βλαχαβαίων. Δεν αναφέρεται για ποιο «ορδί» ακριβώς ετοίμαζαν τα «νεφέρι-α» (=άνδρες). Υπάρχει βέβαια ένα συγκροτημένο «ορδί» του Αλή πασά αυτήν την περίοδο στον Περλεπέ, υπό την αρχηγία του Μέτζε Μπόνου, με προορισμό τη Σούμλα, και το πιθανότερο είναι γι' αυτό το ορδί να προορίζονταν οι δυνάμεις που συγκεντρώνονταν στη Λάρισα. Η πληροφορία ότι βγήκαν οι Λαζαίοι στο Λιτόχωρο διασταυρώνεται και από άλλα έγγραφα του Αρχείου. Ο Εμπού Μπεκέρ ζητάει ενισχύσεις: «να κάνεις ταΐνι κόσμο όπου να καταφθάσει τους ραγιάδες».

Ιφιλότατε, θεοτίμιτε και πολιχρονιμένε, ντοβλετλού, μερχαμετλού, βεζίρ εφέντιμ, τιν ιφιλότητά σου σκλαβικός προσκινό και το χρισό σου μέστι σε φιλό και τον μεγαλοδήναμον θεόν παρακαλό μερόνιχτα δια να σε πολιχρονί τιν ζοήν σου με τα χρισά σου μοράτια και με τους βεζίρ ζαντέδε σου, αμίν, αμίν.

Με το σκλαβικόν μου αρτζογάλι σε κάμο ιφατέ δια τους Μπλαχαβέους όπου βίκαν στο Μορκάνο το νκεφίρι, όπου σκότοσαν τους μπροστινούς και την άλλιν τιν ημέρα στιν Πάγια από κάτο όπου εσκότοσαν και τους άλλους επτά νομάτους και τιν Τρίτη ερίχτικαν στο νκι-οφίρι στο Τζιγότι και εσκότοσαν τους γεμπρουκτζίδες τρις νομάτους και ένα παλικάρι του Σαλί Κέσου και γιρίζοντας από αφτουνούς ίβραν έναν άνθρωπον διαβάτην και τον εσκότοσαν και σίμερα Τετράδι ερίχτικαν αγνάντια από τον Τούρναβο στο μίλο το μπέγι και απερνούσεν ένας ντερβίσις και τον εσκότοσαν και έπιασαν και τους αγογιάτες Κονιτζιότες και τους εγίμνοσαν ότι ήχαν απάνο τους και γίνεσε βοκουφίς και

από το γράμα όπου στέλουν στα χορία και όσι μπερ-
πάτιδες όπου βρίσκοντε πάνου μαζί τους· και εκουβε-
ντίασα με τους μπέγιδες Απτήν πεγή και Χουσεήν
εφέντι και εβγάλαμεν τα νιφέρια όπου ήτον δια το ορ-
δί και τους τζιοχανταρέους όπου ήνε εδό με μομουριέ-
τι και όσι Αρβανίτες εβρίσκονταν εδό στιν Λάρισα μ’
έπεσαν κοντά και σίμερα εβγίκαμε· και στο Λιτοχόρι
από κάτο στο νκιοφίρι ανίχτικεν μια κοβέντα όπου βί-
καν ι Λαζέη από το γιαλό και τοχουν πιαζμένο· έστιλα
άνθρωπον όπου να πάρο το βέβειον και να κάμισ με-
ραχμέτι να κάμισ ταήνι κόσμον όπου να καταφθάσι
τους ραγιαδισ και ι χρόνι σου πολί με παραπάνο ντο-
βλέτι από τον θεόν: αμίν, αμίν:

1808

Απριλίου 29

Λάρισα

bende Ebu Bekir Kullari

[476]

Λιτόχωρο, 9 Ιουνίου 1809

Αρτζουχάλι των Νικόλα (Λάζου), Δήμου Λάζου και Γιάννη
Τζακνάκη προς τον Αλή πασά. Ήταν «μέσα στη θάλασσα» και ο
σερασκέρης του Καπουδάν πασά τους πρόσταξε να προσκυνή-
σουν «εις το ντοβλέτι». Ποιος είναι αυτός ο «σερασκέρης» που
διαπραγματεύεται μαζί τους και τους «προστάζει» να προσκυ-
νήσουν, δεν γνωρίζουμε. Τώρα βρίσκονται στο Λιτόχωρο με τη
συνοδεία του Ιμίν τάταρη και περιμένουν τον εν λόγω σερασκέ-
ρη για να πάνε, στη συνέχεια, να προσκυνήσουν τον Αλή πασά
στα Γιάννενα. Ζητούν να τους δεχτεί πάλι «ως διά σκλάβοι». Η
αναφορά του τάταρη φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία. Αν αυ-
τός είναι τάταρης του Αλή πασά, όπως υποθέτουμε, τότε το αρ-
τζουχάλι αυτό αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης διαπραγμάτευσης
του Αλή με τους Λαζαίους, με τη μεσολάβηση ή και την πίεση,
ίσως, της Πύλης και του ιδίου Καπουδάν πασά. Το έγγραφο

προσφέρει σπουδαίες διασαφίσεις στις πληροφορίες των αφηγηματικών πηγών του 19^{ου} αιώνα, οι οποίες περιγράφουν περισσότερο μια ηρωική επάνοδο παρά ένα σχήμα υποταγής-συμβιβασμού, όπως προκύπτει από το έγγραφο και το οποίο φαίνεται να αντιστοιχεί περισσότερο με τον τρόπο διακυβέρνησης του Αλή πασά. Ακριβείς πληροφορίες για την επιστροφή και την παράδοση των Λαζαίων δεν είναι γνωστές από τη βιβλιογραφία. Ο γραφέας θέτει σε διάφορα σημεία του κειμένου άνω-κάτω τελείες (:), τις οποίες παραλείψαμε κατά τη μεταγραφή. Περίληψη του εγγράφου έχει δημοσιεύσει ο Γ. Χιονίδης, Τα έγγραφα, σελ. 225.

Ειφιλώτατε, τωβλετί βεζίρη εφέντη μας, την ηφιλώτιτά σου δουλικώς προσκυνούμαι και το χρυσώ μέστι σου φιλούμαι, τον μεγαλωδίναμον θεόν παρακαλούμαι να σο δίδι μέρες και χρόνος πολλούς και καλούς και να σου χαρήση το χρυσόν σου δόβλετί σου, αμήν, αμήν, αμήν.

Με το προσκυνητόν μας ερχόμεστη εις προσκύνησην και δεύτερον εις φανέροσιν με τα να εβρεθίκαμη μέσα εις την θάλασα ήρθεν ο σήρ ασκέρης του Καπιτάν πασιά και μας πρόσταξεν δια να προσκυνήσωμε εις το ντοβλέτι. Ομίως και ημής επροσκυνήσαμε και τώρα ήρθαμεν εδώ εις το Λιτόχορον μαζί με τον Ημίν τάταρη και προσμένομε τον σηρασκέρη και ερχάμενος ο σηρασκέρης θέλομαι να έρθωμε εις προσκύνησίν σας, ότι από την ηφιλότι σας εμής χέρη δεν τραβούμαι, σκλάβη ήμαστον και πάλη σκλάβη ήμαστε έος το τέλος· μόνον τα κακά μας κεφάλια μας έκαμαν και πιδέβομέστη και παρακαλούμε την ηψηλότι σου ος μερχαμετλής όπου ήσε να κάμης πάλη μερχαμέτι να μας δεχθής ος διά σκλάβι σου:

Ταύτα και η χρώνη σου πολλή και χρυσί, αμήν.
Τη 9 Ιουνίου 1809 Λιτόχωρω
σκλάβη σου και χαήρ δοβατζίδι σου

προσκυνούμι και το χρυσώ
μέστι σου φιλούμαι
Νικόλας δίδμος λάζος γιάννης τζακνάκης

[743]

[Τύρναβος, 1815]

Οικονομικός απολογισμός αδήλου προσώπου, υποθέτουμε Αλβανού μουσουλμάνου στην υπηρεσία του Βελή πασά. Υποβάλλει προς τον κύριό του τα στοιχεία διαχείρισης μιας αποστολής που του είχε ανατεθεί, η οποία ήταν αρκετά σύνθετη και περίπλοκη, όπως προκύπτει από τα επίτιτλα μερικών τμημάτων του εγγράφου και από την τελευταία παράγραφο. Έπρεπε δηλαδή να εισπράξει τα υπόλοιπα οφειλόμενα σε είδος ή σε χρήμα («μπεκαγές») του έτους 1812 και τα περιουσιακά στοιχεία ακλήρων θανόντων («μαχλούλικά»), από μια περιοχή που δεν εμφανίζεται σε κανένα σημείο του εγγράφου διατυπωμένη με ακρίβεια αλλά προκύπτει από τις διάφορες εγγραφές: «σέμπτι Ολύμπου», «σέμπτι Κατερίνης», στο οποίο φαίνονται να περιλαμβάνονται χωριά, όπως το Λασποχώρι και το Μπέη τσιφλίκι, η Αιγάνη ή η Κάτω Πούρλια, η Ραψάνη, το Λιτόχωρο κλπ. Πάντως, ο επιφορτισμένος με την είσπραξη των προσόδων του Βελή πασά, όπως φαίνεται από την τελευταία σελίδα του εγγράφου, υπηρέτησε στην ανοικοδόμηση του σεραγίου του Βελή στη Δέσιανη, έμεινε επί τρεισήμισι μήνες στην Κατερίνη με δύο ανθρώπους και δύο άλογα για να εκτελέσει την αποστολή, επί επτά μήνες είχε στην υπηρεσία του τρεις ανθρώπους που έκαναν τις εισπράξεις («ταξίλι») κ.α. Ο χρόνος εκτέλεσης της αποστολής αυτής δεν προσδιορίζεται με ακρίβεια· πάντως, αρχίζει μέσα στο 1813, αφού εισπράττει καθυστερούμενα του 1812, και εκτελείται τμηματικά. Τον Μάρτιο του 1814 κάνει τον πρώτο απολογισμό στον ίδιο τον Βελή πασά στον Τύρναβο, ενώ τον Μάιο του ίδιου έτους κάνει μια παράδοση κινητών πραγμάτων από τα εν λόγω «μαχλούλικά» στον Βελή πασά, πάλι στον Τύρναβο. Στην σελίδα 4 αναφέρεται μια άλλη πράξη παράδοσης «μαχλούλικων» του Μαρτίου

1815, ενώ στην τελευταία σελίδα, όπου καταστρώνει ένα είδος δούναι και λαβείν της αποστολής του, οι χρονολογίες που αναφέρονται είναι του 1813 και ίσως του 1814. Για τους λόγους αυτούς τοποθετούμε το παρόν έγγραφο στο έτος 1815 και μάλιστα μετά τον μήνα Μάρτιο. Μεγάλος ο πλούτος των έμμεσων πληροφοριών που μας παρέχονται από το παρόν έγγραφο. Φυσικά είναι αδύνατον να σχολιαστούν όλες γιατί αυτό θα ξεπερνούσε τον χαρακτήρα αυτής της έκδοσης. Για τη διευκόλυνση του μελετητή που θα ήθελε να χρησιμοποιήσει τα ποσοτικά στοιχεία διευκρινίζεται ότι στο «σέμπτι Ολύμπου» το «φόρτωμα» του σταριού και του κριθαριού υποδιαιρείται σε 8 «λουτζέκια». Στο «σέμπτι Κατερίνης» χρησιμοποιούνται τα «μουτζούρια» που υποδιαιρούνται σε 4 «τζούμες» για το μέτρο σταριού και κριθαριού, ενώ για άλλα δημητριακά (βρίζα, καλαμπόκι), δεν φαίνεται ποιο μέτρο χρησιμοποιούν.

Δια τον μπεκαγιέν των 1812 και όσα μαχλούλικα μου έκαμαν τεσλίμι και επαράδοσα τον αυθέντην μας εις τους 1814 Μαρτίου στον Τούρναβο μου εδόθη.

σέμπτι Ολίμπου

φορτόματα λουτζέκια

σέμπτι Κατερίνης

μουτζούρια τζούμες

1 ομολογία του Λυτοχώρου διά γρόσια.....	3603
διάφορον δια μήνες 5.....	<u>150:5</u>
	3753:5
1 ομολογία εις το Λυτόχωρον διά γρόσια	1100:5
το διάφορον δια μήνες 30.....	<u>275:5=1375</u>
	5128:5
της είχεν δόση στα ζόντα της ο γέρω Θεοχάρης Λυτοχωρίτης	<u>220</u>
	4908:5
έτι ομολογίες 1 Λυτοχωρινού	
το διάφορον αυτών	<u>570</u>
	5478:5

Των μαχλούλικον όλα τα γρόσια
χίλια τριακόσια ευδομήντα τρία..... 1373:35
Έτι από Μακριθόδορον όπου του εχρόσταγεν ο Λυτοχωρίτης
μαζή με τον Πα(πά) Κώστα γρόσια 210:επείρεν 70 ο πα(πά)
Κόστας όπου είχεν να κάμη, το τρίτον μένη δια τον αυθέντην 140
χίλια πεντακόσια δέκα τρία γρό(σια)..... 1513:35

Όσα μου επαράδωσαν η Πλαταμονίτες Τούρκοι όπου τα είχαν
βουλομένα με τον Χασάν τατάρη, ως κάτωθεν 815 Μάρ(τιος)
Ιδίσιματα του μουλά Αλή Πλατιμώννα (...)
Όσες ομολογίες του Μουλά Αλί δεν πίρεν ο Χασάν τάταρης,
10000 του Λυτοχώρι την μία.

Τα όπισθεν των γεννιμάτων τα γρόσια14336:25
η όπισθεν περιλαβή μου από τα μαχλούλικά..... 1513:30
όλη η περιλαβή μου τα γρόσια.....15850:15
Τα δομένα ως κάτωθεν από τα άνωθεν με αυθεντικάς προσταγές
του Τζομάν Βασιάρι δια το λαβομένον εις Λυτόχωρον 100

Αυτά μου εδόθησαν δια ουλουφέν μου από τον αυθέντην μας
δια τους ευτά μήνες και εξόφλησεν το δευτέρι μου γρόσια
εννιακόσια εξήντα δίω.....962:10

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΡΧΕΙΟΥ 1^{ου} ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1885-1912

(Στις 10 και 11 Απριλίου του 1992 πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα: «Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή», το οποίο οργανώθηκε από το Ιστορικό Αρχείο Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (ΙΑΝΕ) του Τομέα Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. Στις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν από ειδικούς επιστήμονες, εκπαιδευτικούς και μελετητές, διαγράφηκε το γενικό πλαίσιο (διοικητικό και εκπαιδευτικό) του μακεδονικού χώρου, κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Ο Γεώργιος Μυρωτής, διδάσκαλος και διευθυντής του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Λιτοχώρου, ανέπτυξε την εργασία του με θέμα τα αρχεία του ομότιτλου Σχολείου της περιόδου 1885-1912. Το εύρος του σχετικού υλικού, η έλλειψη μέχρι τότε κάθε σχετικής ερευνητικής προσπάθειας και η διαπίστωση ότι το αρχείο αποτελεί κειμήλιο για το Λιτόχωρο και την εκπαίδευση του, οδήγησε τον Γεώργιο Μυρωτή στο φιλόδοξο σχέδιο να ταξινομήσει, επεξεργαστεί και αξιοποιήσει το πολύτιμο αρχειακό υλικό. Η εισήγηση του περιλαμβάνεται στο βιβλίο με τα θέματα του Συμποσίου που εκδόθηκε από τη Φιλοσοφική Σχολή.)

Θα ήθελα αρχίζοντας, να ευχαριστήσω όλους τους φορείς του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τον Τομέα της Παιδαγωγικής, για την ευκαιρία που μας δίνουν να παραβρεθούμε σήμερα στο Συμπόσιο και να εκθέσουμε όλα τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεση μας, από το αρχείο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Λιτοχώρου.

Μέσα από αυτά θα μάθουμε για την εκπαίδευση στο Λιτόχωρο κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας στην περίοδο από το 1885 ως το 1912 και πιστεύω πως θα βοηθήσουμε το ειδικό ερευνητικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου, για τη δημιουργία «Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» (I.A.N.E.). Η προσπάθειά μας αυτή έδωσε και σε μας το κέντρισμα να ανατρέξουμε στο αρχείο του σχολείου μας και να βγάλουμε στο φως βιβλία ξεχασμένα σε μια γωνιά της βιβλιοθήκης μας, βιβλία πρότυπα τάξης, καλλιγραφίας, επιμέλειας και σωστής ενημέρωσης.

Με τη μελέτη τους ανακαλύψαμε στοιχεία αξιόλογα για τη μόρφωση και την αγωγή των μαθητών, καθώς και για την κοινωνία του Λιτοχώρου στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας. Τα βιβλία αυτά δίνουν ακόμα μια απάντηση σ' όσους προσπαθούν σήμερα να πλαστογραφήσουν την ιστορία της, ότι σ' αυτόν εδώ τον τόπο ο Ελληνισμός παρέμεινε ομοιογενής, χωρίς καμιά πρόσμιξη.

Από τα στοιχεία που συγκεντρώνουμε, μελετώντας το αρχείο του σχολείου μας, βρίσκουμε πως οι κάτοικοι του Λιτοχώρου, δεν ήταν μόνο αγωνιστές της λευτεριάς και επαναστάτες ενάντια στους Τούρκους κατακτητές, ήταν κύρια άνθρωποι πολυταξιδεμένοι, οι περισσότεροι

και προοδευτικοί κι ανάμεσα τους ξεχώριζαν εμπνευσμένοι πρόκριτοι, δάσκαλοι και ιερείς που αγωνίστηκαν να διατηρήσουν τις παραδόσεις τους και να αναβαθμίσουν το πνευματικό τους επίπεδο. Φρόντισαν για την ελληνική παιδεία των παιδιών τους και ίδρυσαν, αλλά και διατήρησαν σχολεία αξιόλογα, εφάμιλλα με τα σημερινά.

Ο κανονισμός λειτουργίας των σχολείων αυτών μας δίνει μια πλήρη εικόνα του επιπέδου μόρφωσης και αγωγής των μαθητών στο Λιτόχωρο. Κι αν σκεφτούμε ότι κατά την χρονική αυτή περίοδο στην ελεύθερη τότε πατρίδα μας η παιδεία βρίσκεται σε αναζήτηση με τις τόσες και τόσες μεταρρυθμίσεις και με το «θήλυ φύλον ουδαμού να φοιτά στα σχολεία, τού δε άρρενος μόνον το δέκατο να φοιτά», σύμφωνα μ' αυτά που αναφέρει στο βιβλίο του ο Α. Δημαράς, τότε θα καταλάβουμε πόσο μπροστά βρισκόταν το Λιτόχωρο στα γράμματα, αφού πριν το 1885 λειτουργούσε σ' αυτό και Νηπιαγωγείο.

Να λοιπόν τι γράφει ο επίσκοπος Κίτρον Παρθένιος στο βιβλίο του: «ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΙΤΡΟΥΣ», για τους Λιτοχωρίτες: «Την προς παιδείαν και φιλομουσίαν αυτών αγάπην φανεράν καθιστά το λεγόμενον αφιερωτήριο του Βαρυκού, καθ' ό οι ιδιοκτήται των διαφόρων μερών αυτού Λιτοχωρίται τας ακαλλιεργήτως διαμενούσας γαίας αυτού, καθώς και τας καλλιεργουμένας, μετά την λήψιν της εσοδείας, καθιέρωσαν επί πολλά έτη ίνα ενοικιάζονται προς βοσκήν, ης το χρηματικόν προϊόν διέθεταν υπέρ των σχολείων αυτών διατηρούντες επτάτακτον αστικήν σχολήν μετά εξακοσίων περίπου μαθητών αρρένων και θηλέων. Αλλά και όσον αφορά

την βελτίωσιν των σχολικών κτιρίων δεν καθυστερήσουν... ήγειρον εν τω κέντρω της κωμοπόλεως μεγαλοπρεπές των ΜΟΥΣΩΝ ΜΕΓΑΡΟΝ, δαπανήσαντες επί Τουρκοκρατίας περί τας οχτακοσίας τουρκικάς λίρας στην αρχή κτλ».

Σ' αυτό των μουσών μέγαρο, στεγάζεται σήμερα το 1^ο Δημοτικό Σχολείο Λιτοχώρου, κτίριο παραδοσιακό κι επιβλητικό και σ' αυτό φυλάγεται το ΑΡΧΕΙΟ για το οποίο αμέσως θα μιλήσουμε. Το αρχείο της αστικής σχολής Λιτοχώρου αποτελείται από εννέα (9) βιβλία. Είναι ένα πλήρες αρχείο και περιλαμβάνει τα εξής:

1. Γενικό μαθητολόγιο του 1885-1892
2. Γενικό μαθητολόγιο του 1900-1909
3. Γενικό μαθητολόγιο του 1909-1917
4. Γενικό βαθμολόγιο του 1887-1893
5. Γενικό βαθμολόγιο του 1893-1902
6. Γενικό βαθμολόγιο του 1903-1906
7. Γενικό βαθμολόγιο του 1907-1912
8. Ένα μητρώο περιόδου 1886-1912
9. Ένα βιβλίο Κανονισμού και Πρακτικών της σχολής.

Βέβαια το αρχείο συνεχίζεται και μετά το 1912 και φτάνει μέχρι και σήμερα.

Σύμφωνα λοιπόν με το αρχείο, στο Λιτόχωρο λειτούργουσαν εκείνη την εποχή τα εξής σχολεία:

1. Νηπιαγωγείο.
2. Τριτάξιο και αργότερα (μετά το 1908) τετρατάξιο Δημ. Σχολείο με την επωνυμία «ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ».
3. Πλήρες εξατάξιο Δημ. Σχολείο με την επωνυμία «ΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ» ή «ΑΡΡΕΝΑΓΩΓΕΙΟ

ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ».

4. Γυμνάσιο, μέσα στην αστική σχολή. Λειτουργήσε το σχολικό έτος 1888-1889 με 2 μόνο μαθητές. Κατά το σχολ. έτος 1889-1890 το Γυμνάσιο λειτούργησε με τρεις μαθητές και το 1908-1909 λειτούργησε έβδομη τάξη με 11 μαθητές.

Για το Νηπιαγωγείο ξέρουμε ότι οι μαθητές που γράφονται το 1885 στην Α' τάξη του αρρεναγωγείου προέρχονται από αυτό, χωρίς να έχουμε στοιχεία λειτουργίας του παρά μόνο ότι οι μαθητές είχαν συμπληρωμένο το 6^ο έτος της ηλικίας τους.

Το Παρθεναγωγείο Λιτοχώρου, που λειτουργούσε παράλληλα με το αρρεναγωγείο, σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία του αρχείου μας, ήταν τριτάξιο ως το 1908. Αυτό φαίνεται από το ότι κατά τη σχολική χρονιά 1891-1892, 7 μαθήτριες ήρθαν από την Γ' τάξη του Παρθεναγωγείου και γράφτηκαν στην Δ' τάξη της αστικής σχολής για να συνεχίσουν το σχολείο. Από το 1908 και μετά λειτούργησε σαν τετρατάξιο, γιατί τώρα μαθήτριες του γράφονται στην Ε' τάξη της αστικής σχολής. Σύμφωνα με στοιχεία ενός Μαθητολογίου κι ενός Βαθμολογίου του 1910 (αυτά διασώθηκαν από το Παρθεναγωγείο), το Παρθεναγωγείο είχε 150 μαθήτριες.

Για την αστική σχολή (αρρεναγωγείο) βρίσκουμε ότι κατά το 1885-86 παρακολούθησαν μαθήματα 181 μαθήτριες. Προοδευτικά ο αριθμός μεγαλώνει για να φτάσουμε τη σχολική χρονιά 1908-1909 να έχει το μεγαλύτερο αριθμό, 416 μαθητές. Το σχολικό έτος 1896-97, παρ' ότι έγινε η εγγραφή, φαίνεται ότι η σχολή δεν λειτούργησε, και την επόμενη χρονιά ΣΤ' τάξη δεν υπήρχε. Αναλυτικός πίνακας με το δυναμικό σε μαθη-

τές κατά έτος επισυνάπτεται στο τέλος. Συνολικά από το 1886 ως το 1912 βρίσκουμε γραμμένους στο μητρώο του σχολείου 1818 μαθητές.

Όπως φαίνεται από τα 3 μαθητολόγια, όταν ο αριθμός των μαθητών μιας τάξης είναι μεγάλος, αυτή χωρίζεται σε 2 τμήματα, όπως έγινε κατά τη σχολική χρονιά 1908-1909, που η Α' τάξη είχε 107 μαθητές, η Β' τάξη 117, η Γ' 97 και χωρίστηκαν για την καλύτερη λειτουργία τους. Όσο ανεβαίνουμε στις μεγαλύτερες τάξεις, παρατηρούμε ότι ο αριθμός των μαθητών ελαττώνεται αισθητά. Ένα μεγάλο ποσοστό αυτών δεν προσέρχεται τακτικά, φαίνεται από τις απουσίες, ή διακόπτει τη φοίτηση κυρίως από τις αρχές της άνοιξης και μετά.

Στα μαθητολόγια γινόταν η εγγραφή των μαθητών στην αρχή της σχολικής χρονιάς, με ημερομηνία σειράς προσελεύσεως και ήταν χωρισμένα σε στήλες, όπου γραφόταν το ονοματεπώνυμο του μαθητή, η ηλικία του, ο τόπος γέννησης, το επιτήδευμα του πατρός του, ο τόπος των σπουδών του κατά την προηγούμενη χρονιά, ο γενικός βαθμός προόδου, η διαγωγή, η τάξη εγγραφής του, η υπογραφή του γονέα ή του κηδεμόνα του και στήλη παρατηρήσεων. Στο αρχαιότερο μαθητολόγιο που έχουμε, αυτό δηλ. της σχολικής χρονιάς 1885-86, φαίνονται γραμμένοι εννέα (9) μαθητές στην ΣΤ' τάξη, που φυσικά άρχισαν να φοιτούν στο σχολείο από το 1879-80, ένα χρόνο δηλ. μετά την επανάσταση του Ολύμπου το 1878. Στο ένα μητρώο που έχουμε από τη χρονιά 1886 ως το 1912 βλέπουμε ότι γραφόταν το όνομα του κάθε μαθητή και κρατούσε τον αύξοντα αριθμό και τα στοιχεία του για όλη τη διάρκεια της φοίτησής του, ώσπου ν' απολυθεί από το σχολείο. Το μητρώο έχει τις

ίδιες ακριβώς στήλες με το μαθητολόγιο, με μια επί πλέον, όπου γράφεται το θρήσκευμα του μαθητή.

Τέλος, στα τέσσερα βαθμολόγια που αρχίζουν από το 1887 ως το 1912, βλέπουμε τους μαθητές να γράφονται χωρισμένοι σε τάξεις, με αύξοντα αριθμό επίσης κατά τάξεις, δίπλα υπάρχει ο αριθμός μητρώου, μετά ο αριθμός μαθητολογίου, το ονοματεπώνυμο του μαθητή, η πατρίδα, η ηλικία, το επιτήδευμα πατρός, οι στήλες των μαθημάτων με τη βαθμολογία, ο γενικός βαθμός, η διαγωγή, οι απουσίες και τέλος οι παρατηρήσεις.

Από τις στήλες των βιβλίων, κυρίως από το βαθμολόγιο, συγκεντρώνουμε πολλά στοιχεία σχετικά με τη μόρφωση των μαθητών εκείνα τα χρόνια.

1. Τα μαθήματα που διδάσκονταν στην Α΄ τάξη ήταν τρία: τα Ιερά, τα Γλωσσικά και τα Μαθηματικά.

Στη Β΄ τάξη εκτός των τριών μαθημάτων της Α΄ τάξης, διδασκόταν και η Καλλιγραφία (4 μαθήματα).

Στην Γ΄ τάξη διδασκόνταν έξι (6) μαθήματα: Θρησκευτικά, Γλωσσικά, Αριθμητική, Γεωγραφία, Ιστορία, Καλλιγραφία.

Στην Δ΄ τάξη τα μαθήματα γίνονταν οχτώ (8), γιατί εκτός των μαθημάτων της Γ΄ τάξης διδασκόνταν επιπλέον η Γεωγραφία και η Φυσική Ιστορία.

Τέλος στις Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις, εκτός των μαθημάτων που αναφέραμε για τη Δ΄ τάξη, προστίθεται η διδασκαλία της Γεωμετρίας, της Τουρκικής γλώσσας (διδάχτηκε ορισμένες μόνο χρονιές), της Ωδικής, της Φυσικής Πειραματικής και της Ζωγραφικής. Στη σχολική χρονιά 1907-1908 διδάσκεται για πρώτη φορά η εκκλησιαστική μουσική. Υπάρχει στο αρχείο του σχολείου το βιβλίο της εκκλησιαστικής μουσικής με βυζαντινές νότες. Τέ-

λος μπαίνει και η Γυμναστική κι έτσι το σύνολο των μαθημάτων που διδάσκονται στις δύο ανώτερες τάξεις ανέρχονται στα δεκατέσσερα (14). Ακόμα βλέπουμε ότι στις τάξεις του Γυμνασίου διδασκόταν σαν ξένη γλώσσα τα Γαλλικά.

2. Η βαθμολογία όπως βλέπουμε στις στήλες των μαθημάτων κατά τα χρόνια από το 1885 ως το 1906 είναι από το 1 ως το 6.

Από 5,50 ως 6 χαρακτηρίζεται ως αρίστη

Από 4,50 ως 5,50 χαρακτηρίζεται ως λίαν καλώς

Από 3,50 ως 4,50 χαρακτηρίζεται ως καλώς

Από 2,50 ως 3,50 χαρακτηρίζεται ως σχ. καλώς

Από 1,50 ως 2,50 χαρακτηρίζεται ως μετρίως

Από 1,50 και κάτω χαρακτηρίζεται κακώς ή στάσιμος.

Από το 1907 και μετά η βαθμολογία είναι όπως σήμερα με άριστα το 10 και κάτω του 5 στάσιμος.

3. Η διαγωγή των μαθητών στην ανάλογη στήλη του βαθμολογίου βλέπουμε να χαρακτηρίζεται με τις λέξεις: α) αρίστη, β) λίαν καλή, γ) καλή, δ) εν γένει καλή, ε) μετρία και στ) κακή (μαθητής με κακή διαγωγή αποβαλλόταν από το σχολείο).

4. Από τη στήλη των παρατηρήσεων σημειώνουμε χαρακτηριστικές παρατηρήσεις που είχαν σχέση με την τακτική φοίτηση των μαθητών στο σχολείο, όπως: α) η φοίτησή του είναι ελλιπής, ή μη ελλιπής, ή ανελλιπής, β) ή είχαν σχέση με την απόδοση στα μαθήματα και διαβάζουμε: α) Είμεθα ευχαριστημένοι. β) Να επιμεληθεί περισσότερο. γ) Αμελής και άτακτος. δ) Είναι αδύνατος και κάνει πολλές απουσίες.

Επίσης διαβάζουμε: α) Υποβιβάζεται εις την παρακάτω τάξιν. β) Παραπέμπεται για εξέταση (εξεταστέος) στα Μαθηματικά. γ) Υπό δοκιμασίαν. δ) Απών εις τας προφορικός εξετάσεις. ε) Δεν διηγωνίσθη. στ) Καίπερ διετής δεν μας ευχαριστεί. ζ) Δεν προβιβάζεται. η) Προβιβάζεται μετά διετή παραμονή στην ίδια τάξη, αν και ο βαθμός του είναι κακός.

Από τη στήλη αυτή βλέπουμε ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός μαθητών σε κάθε τάξη δεν προβιβάζεται ή διακόπτει τη φοίτηση. Τέλος, διαπιστώνουμε ένα ποσοστό, μικρό βέβαια, παιδικής θνησιμότητας, σαν επακόλουθο ασθένειας κι ένα μεγάλο ποσοστό ορφανών μαθητών.

5. Στη στήλη όπου δηλώνεται το επάγγελμα του γονέα του μαθητή, βλέπουμε τις ασχολίες των κατοίκων του Λιτοχώρου και συμπεραίνουμε την οικονομική κατάσταση του τόπου και της δομής της κοινωνίας του. Βρίσκουμε λοιπόν πάρα πολλούς ναυτικούς, πλοίαρχους, εμπόρους, υπαλλήλους, ιερείς, γιατρούς.

Ενδεικτικά αναφέρω ότι στη σχολική χρονιά 1907-1908 αναγράφονται 35 πλοίαρχοι, 58 ναυτικοί, 20 υπάλληλοι, 7 ιερείς. Έτσι επιβεβαιώνεται κι αυτό που γράφει ο Επίσκοπος Παρθένιος στο βιβλίο που προαναφέραμε: « Οι θαλασσινοί λεγόμενοι Λιτοχωρίται, οίτινες αποτελούσι το ήμισυ των αρρένων Λιτοχώρου, είναι ιδιοκτήται εβδομήκοντα μέχρις εκατόν ιστιοφόρων πλοίων δι' ων ταξιδεύουσι καθ' άπαντα τα μέρη του Θερμαϊκού...».

Εντύπωση μας κάνουν και χαρακτηρισμοί επαγγελματιών όπως τα παρακάτω: μουχτάρης, σκαλιάρης, λεπτουργός, χαλκεύς, ανθρακεύς, βιολεντζής, ξυλοφόρος,

κτενάς, νηματοκλώστης, τσαρουχάς, φωμάς, κεχαγιάς κ.λ.π.

6. Από τον «τόπο προτέρων σπουδών» που σημειώνεται σε στήλη του Μαθητολογίου, αλλά και του μητρώου, βλέπουμε ότι εκτός των μαθητών που γεννήθηκαν και διέμεναν μόνιμα στο Λιτόχωρο, εγγράφεται στην αστική σχολή σε κάθε σχολική χρονιά κι ένας σημαντικός αριθμός μαθητών που προέρχονται από τα γύρω του Λιτοχώρου χωριά: Λεπτοκαρυά, Σκοτίνα, Άγ. Παντελεήμονα, Μαλαθριά, Καρίτσα, Βροντού, Κολινδρό ή από άλλες πόλεις όπως από Κατερίνη, Βέροια, Κοζάνη, Σιάτιστα, Λάρισα. Αλλά και από Β. Ήπειρο, Κορυτσά, Αργυρόκαστρο και Δάρδα μετακινούνται μαθητές που έρχονται στο Λιτόχωρο με τις οικογένειές τους για λόγους κυρίως επαγγελματικών, αν κρίνουμε από το επάγγελμα του πατέρα. Εντύπωση δημιουργεί επίσης ότι στο αρρεναγωγείο βρίσκουμε να εγγράφονται και να φοιτούν παιδιά Τούρκων αξιωματούχων όπως π.χ. στη σχολική χρονιά 1901-1902 διαβάζουμε στο μητρώο:

1. Αχμέτ Χασάν, εγγραφή στην Α' τάξη, οθωμανός, πατρός υπαλλήλου.

2. Χουσνή Χαμπήμ, εγγραφή στη Β' τάξη, θρήσκευμα οθωμανός, πατρός υπαλλήλου κυβέρνησης.

Οι σφραγίδες που είναι αποτυπωμένες στον κανονισμό της σχολής, στα πρακτικά των δασκάλων και στο μαθητολόγιο, διακρίνονται σε σφραγίδες της Σχολής και της Εφορείας.

1. Με την πιο παλιά σφραγίδα είναι σφραγισμένο το βαθμολόγιο και γράφει: «ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ Η ΠΡΟΟΔΟΣ». Έχει σαν έμβλημα το περιστερι να κρατά στο στόμα του κλαδί ελιάς και είναι χαραγμένα τα γράμματα ΑΩΟΔ.

2. Τη δεύτερη σφραγίδα τη βρίσκουμε στα πρακτικά, στη θέση που υπογράφει η Εφορεία και γράφει: «Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ». Στη μέση έχει τα γράμματα ΑΩΝΘ και τη χρονολογία 1899. Αυτή η σφραγίδα καταργήθηκε το 1910, με την αναθεώρηση του κανονισμού.

3. Την τρίτη σφραγίδα την βρίσκουμε πάλι στα πρακτικά, στη θέση της Εφορείας και γράφει: «ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΩΝ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ». Στη μέση έχει το σταυρό και τη χρονολογία 1910.

4. Τέλος στον κανονισμό της σχολής στο Β' κεφάλαιο για τη σφραγίδα της σχολής αναφέρονται τα εξής: «Η σχολή έχει σφραγίδα φέρουσα εν τω μέσω το σήμα γλαυκός καθημένης επί κλάδου και τον αριθμό «1907» περίξ δε τα γράμματα: «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ»».

Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ

Άφησα τελευταίο το βιβλίο του κανονισμού και πρακτικών της αστικής σχολής για να τονιστεί η μεγάλη του αξία. Ο κανονισμός είναι ένα βιβλίο μικρών διαστάσεων (25 x 17 εκ.) που μέσα σε 30 σελίδες μας δίνει με κάθε λεπτομέρεια τη λειτουργία της σχολής. Ακόμα, μέσα είναι γραμμένα 15 πρακτικά για την περίοδο 1907-1909 και 7 πρακτικά για την περίοδο 1913-15 του συλλόγου δασκάλων.

Ο κανονισμός συντάχθηκε και υπογράφηκε στις 31 Ιουλίου του 1907, εφαρμόστηκε για ένα χρόνο και αφού αναθεωρήθηκαν ορισμένα άρθρα του από την Εφορεία, ξαναμπήκε σε λειτουργία το 1910. Μεγάλη η αξία του, όπως προανέφερα, γιατί εκτός από το ότι διακρίνεται για την πληρότητά του, την ακρίβειά του

στη διατύπωση των θεμάτων, τη σύνταξή του και την καλλιγραφία, μας δίνει πληροφορίες για τον υποδειγματικό τρόπο λειτουργίας της σχολής, αλλά και για το σκοπό της σχολής να βγάλει χρηστούς πολίτες στη κοινωνία, πολίτες υπεύθυνους, πειθαρχικούς που θα αγαπούν τη θρησκεία και την πατρίδα.

Στο επάνω μέρος της πρώτης σελίδας (σελ. 3) έχει ανάγλυφη τη σφραγίδα της Επισκοπής Κίτρους, το όνομα «ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ» και τη χρονολογία 1904. Είναι χωρισμένος σε έντεκα (11) κεφάλαια και περιέχει 50 άρθρα.

Το πρώτο (Α) κεφάλαιο αναφέρεται στο «σκοπό ίδρυσης της σχολής». Αξίζει τον κόπο να διαβαστεί: «*Η Ορθόδοξος Ελληνική Κοινότης Λιτοχώρου, διατηρεί εξατάξιον αστικήν σχολήν αρρένων, διοικείται δε η σχολή αυτή υπό τετραμελούς Εφορείας προεδρουμένης υπό του Αρχιερέως ή του Αρχιερατικού αυτού Επιτρόπου. Σκοπός της σχολής ταύτης είναι η γενική κατωτέρα εκπαίδευσις των αρρένων, επί τη βάσει θρησκευτικών και εθνικών αρχών (Ορθοδόξων Χριστιανικών και Ελληνοπρεπών) και προπαρασκευή αυτών προς εξακολούθησιν ανωτέρων σπουδών*».

Στο δεύτερο (Β) κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη σφραγίδα της σχολής. Γι' αυτήν έγινε λόγος παραπάνω.

Στο τρίτο (Γ) κεφάλαιο αναφέρονται οι αρμοδιότητες και τα καθήκοντα του Διευθυντή. Αναφέρω μερικά: Ο Διευθυντής επαγρουπνεί για την τήρηση του Κανονισμού. Είναι υπεύθυνος για ό,τι συμβαίνει στη σχολή. Παρακολουθεί τη διαγωγή και τις απουσίες των μαθητών και συνεργάζεται με τους γονείς. Τηρεί τα βιβλία

και συνάπτει ετήσιο και ωρολόγιο πρόγραμμα. Φροντίζει για την εκμάθηση του κανονισμού από τους μαθητές και τους γονείς. Φέρεται στο προσωπικό μετά της απαιτούμενης σοβαρότητας κι εξασκεί ελεύθερα και ακώλυτα τα καθήκοντά του.

Στο τέταρτο (Δ) κεφάλαιο διαβάζουμε για τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις των δασκάλων. Οι δάσκαλοι εργάζονταν 36 ώρες την εβδομάδα. Πρέπει να είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους, γιατί κάθε παράβαση τιμωρούνταν με παρακράτηση μισθού ή και με παύση, αν κατ' επανάληψη δεν εξασκούσαν σωστά τα καθήκοντά τους. Απολάμβαναν όμως του σεβασμού των μαθητών και του υπηρετικού προσωπικού και ήταν υπό την προστασία της Διεύθυνσης.

Το πέμπτο (Ε) κεφάλαιο αναφέρεται στις συνεδριάσεις του συλλόγου των δασκάλων. Αυτό το κεφάλαιο έχει μεγάλη σπουδαιότητα, γιατί σ' αυτό φαίνεται ο δημοκρατικός τρόπος λήψης αποφάσεων. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν παμφηφεί ή κατά πλειοψηφία κι εκτελούνταν αμέσως, εκτός από την αποβολή μαθητή που χρειαζόταν και συγκατάθεση της Εφορείας.

Στο έκτο (ΣΤ) κεφάλαιο γίνεται λόγος για τους μαθητές. Πολλές φαίνονται οι υποχρεώσεις τους. Θα έπρεπε να είναι υπάκουοι και να έχουν μεταξύ τους αδελφική αγάπη. Να φοιτούν τακτικά και να είναι κόσμιοι, σεμνοί εντός και εκτός της σχολής. Να προσέρχονται καθαροί, να προετοιμάζουν τα μαθήματα στο σπίτι και στο σχολείο, κάτω από την επίβλεψη του δασκάλου, να δικαιολογούν τις απουσίες τους. Να εκκλησιάζονται τις Κυριακές και τις γιορτές. Αυτά είναι μόνο λίγα από τα καθήκοντα των μαθητών.

Έβδομο (Ζ) κεφάλαιο. Εδώ αναφέρονται οι υποχρεώσεις των γονέων. Αυτοί θα έπρεπε να γνωρίζουν καλά τον κανονισμό της σχολής. Να συμπεριφέρονται σωστά στα παιδιά τους. Και όπως πολύ χαρακτηριστικά γράφει, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούν άσχημες εκφράσεις και να φιλονικούν, γιατί έτσι, «ό,τι κτίζει το σχολείο το γκρεμίζει το σπίτι».

Στο όγδοο (Η) κεφάλαιο ο κανονισμός προβλέπει τις ποινές που θα επιβάλλονταν στους μαθητές, όταν αυτοί έκαναν διάφορα παραπτώματα. Είναι το μελανό σημείο του κανονισμού, γιατί οι περισσότερες απ' αυτές ήταν ταπεινωτικές και πλήγωναν την παιδική ψυχή. Στο σύνολό τους ήταν 12. Αρχιζαν από την επίπληξη του δασκάλου και τελείωναν στην τελεία αποβολή από τη σχολή. Μέσα σ' αυτές ήταν ο ραβδισμός, δεκτός εκείνη την εποχή σαν σωφρονιστικό μέσο και αποδεκτό από την κοινωνία, καταδικαστέο απ' όλους μας σήμερα.

Στο ένατο (Θ) κεφάλαιο αναφέρεται η περίοδος της σχολικής εργασίας. Το σχολείο άνοιγε την 1^η Σεπτεμβρίου και τελείωνε την πρώτη Κυριακή του τελευταίου δεκαημέρου του Ιουνίου. Η σχολή εργαζόταν έξι ημέρες την εβδομάδα και είχε και απογευματινό ωράριο. Οι αργίες ήταν περίπου 36.

Στο δέκατο (Ι) κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη διαδικασία των εξετάσεων και για τον τρόπο βαθμολογίας. Μέσα σε πέντε (5) σελίδες του κανονισμού βλέπουμε τον λεπτομερή τρόπο διεξαγωγής των εξετάσεων, γραπτών και προφορικών κατά τα δύο εξάμηνα.

Τέλος στο ενδέκατο (ΙΑ) κεφάλαιο αναφέρονται οι υποχρεώσεις του επιστάτη της σχολής.

Ο κανονισμός υπογράφεται από τον ίδιο τον επίσκοπο Κίτρου Παρθένιο και σφραγίζεται από την Εφορεία.

ΠΕΡΙ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του συλλόγου δασκάλων για το 1907 είναι εννέα (9), για το 1908 είναι τέσσερα (4) και για το 1909 ένα (1). Για να κατανοήσουμε τις ανησυχίες των δασκάλων εκείνης της εποχής και την προσπάθεια τους για μια καλύτερη πρόοδο των μαθητών και τη σωστή λειτουργία της σχολής, ας ακούσουμε μερικά μόνο αποσπάσματα πρακτικών και ας τα αξιολογήσουμε.

Πρακτικό 2: «*Η σύνταξις του αναλυτικού προγράμματος εγένετο εις τρεις αλληπαλλήλους συνεδριάσεις...*».

19-9-1907. Πρακτικό 6: «*... μετά τούτο συνεζητήσαμεν για τα μαθήματα των Ελληνικών, της Γεωγραφίας και της Ιχνογραφίας ανταλλάξαντες διαφόρους παιδαγωγικάς γνώμας προς λυσιτελεστέραν και τελεσφοροτέραν διδασκαλίαν αυτών*».

1-11-1907. Πρακτικό 8: «*... συνεζητήσαμεν επί της παρατηρηθείσης πλημμελούς απαγγελίας εκ μέρους των μαθητών, κατά την ανάγνωσιν, ως την διήγησιν των διαφόρων μαθημάτων, ως και την κοινήν ομιλίαν και αποφασίσαμεν, όπως εφαρμόσουμε αυστηρά μέτρα...*».

3-12-1907. Πρακτικό 10: «*... συνελθόντες εις τακτικήν συνεδρίαν συνεσκέφθημεν επί διαφόρων σχολικών ζητημάτων για την πρόοδο των μαθητών*».

3-1-1908. Πρακτικό 12: «...αποφασίσαμεν όπως διενεργηθεί έρανος μεταξύ των μαθητών της σχολής υπέρ των αποροτέρων εξ αυτών».

Με την παρουσίαση του ΑΡΧΕΙΟΥ του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Λιτοχώρου προσπάθησα να σας δώσω μια εικόνα πως λειτουργούσαν τα σχολεία στο Λιτόχωρο, τα χρόνια που η Μακεδονία ήταν σκλαβωμένη από τους Τούρκους. Ότι αναφέρθηκε εδώ είναι κι ένα γραπτό στοιχείο και δε βασίστηκε σε καμία μαρτυρία. Το αρχείο αυτό σήμερα για το Λιτόχωρο θεωρείται κειμήλιο, γιατί εκεί μέσα είναι γραμμένη η ιστορία της εκπαίδευσής του, είναι γραμμένος ο αγώνας του κάθε Λιτοχωρίτη για καλύτερη εκπαίδευση των παιδιών του, η πίστη του στα λόγια του Ρήγα και του Κοσμά του Αιτωλού «ότι οι Έλληνες μόνο με την παιδεία θα μπορούσαν να ζήσουν μια μέρα ελεύθεροι».

Σ' αυτό το ΑΡΧΕΙΟ θα προστρέχει κάθε Λιτοχωρίτης για να βρει τις ρίζες της οικογένειάς του. Τελειώνοντας την εισήγησή μου δεν μπορώ να μην θυμηθώ τα λόγια από το βιβλίο του Μιλ. Σεϊζάνη «Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1878 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΚΑΙ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ»: «Και όντως οι εν Μακεδονία Έλληνες διακρίνονται επ' ακράτω φιλοπατρία, ο δε πνευματικός βίος, ον επιλοτέχησαν εσχάτως, δημιουργούντες συλλόγους σοβαρούς, σχολάς πολυπληθείς και καθολικωτέραν πνευματικήν αναμόρφωσιν, είναι ανώτατος παντός επαίνου. Υπό την έποψιν ταύτην η Μακεδονία προφανώς είναι καρδιά εν τω μέλλοντι μεγάλης Ελλάδος».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΡΙΘΜΟΥ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΣΧΟΛ. ΕΤΟΣ ΑΠΟ 1885 ΩΣ 1912	
ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ
1885-1886	181
1886-1887	222
1887-1888	248
1888-1889	247
1889-1890	267
1890-1891	277
1891-1892	286
1892-1893	225
1893-1894	191
1894-1895	196
1895-1896	196
1896-1897	50*
1897-1898	184**
1898-1899	234
1899-1900	223
1900-1901	316
1901-1902	331
1902-1903	325
1903-1904	323
1904-1905	331
1905-1906	313
1906-1907	338
1907-1908	363
1908-1909	416
1909-1910	338
1910-1911	331
1911-1912	323
* Έγινε μόνο εγγραφή. Δε λειτούργησε	
** Δε λειτούργησε ΣΤ' τάξη	

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ 1874-1912

Ασίγηστη η λαχτάρα και το κίνητρο να γνωρίσουμε καλύτερα τον τόπο μας, να ερευνήσουμε το παρελθόν του, να μάθουμε τη ζωή των κατοίκων, με απλά λόγια να γνωρίσουμε τις ρίζες μας. Έτσι προκύπτει η ανάγκη και μαζί η ευθύνη να ερευνούμε, να μαζεύουμε και να καταγράφουμε ιστορικά στοιχεία και να αναδιφούμε σε αρχεία και πηγές που συνδέονται με την κωμόπολή μας.

Μελετώντας τη νεότερη ιστορία του Λιτοχώρου, από πάσης πλευράς, διαπιστώνουμε ότι αυτή δεν έχει καταγραφεί σε μια ολοκληρωμένη εργασία και ούτε υπάρχει πλήρης εικόνα για σχεδόν όλες τις χρονικές περιόδους, αρχαίους, παλαιούς, νεότερους χρόνους. Για την περίοδο της Τουρκοκρατίας έχουμε αρκετές αναφορές, παραπομπές ή ενασχολήσεις με επιμέρους ενότητες, όμως οι δημοσιευμένες μελέτες που αφορούν σε ολοκληρωμένα θέματα είναι πολύ λίγες. Ειδικές μελέτες για το Λιτόχωρο κατά την Τουρκοκρατία δεν έχουν δει, έως τώρα, το φως της δημοσιότητας.

Σημαντική και αξιόλογη πηγή αρχειακού υλικού αποτελούν τα επίσημα αρχεία των επισκοπών και μητροπόλεων. Στα δύσκολα εκείνα χρόνια η Εκκλησία ήταν ο κεντρικός θεσμός που στήριζε τους υπόδουλους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνεπώς, η

έρευνα και ο έλεγχος των εκκλησιαστικών εγγράφων των επισκοπών αποκτά ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα στην καταγραφή των ιστορικών καταστάσεων της εποχής εκείνης.

Καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας όλα τα κοινοτικά θέματα του Λιτοχώρου ρυθμίζονταν από τους εκπροσώπους της Εκκλησίας. Οι τοπικοί επίσκοποι (Πλαταμώνος, Πέτρας, Κίτρος) με τα προνόμια που είχαν αποκτήσει, ήταν οι κατ' εξοχήν υπεύθυνοι για τους Ορθόδοξους κατοίκους των επαρχιών τους. Να διευκρινίσουμε ότι από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν άλλαξαν αρκετά το καθεστώς αυτό. Με το Χατ-ι-Σεριφ του 1839 και αργότερα με το Χατ-ι-Χουμαγιούν του 1856, το νέο Τανζιμάτ, εισήχθη, πλέον των άλλων, η συμμετοχή των λαϊκών στη διοίκηση της Κοινότητας Λιτοχώρου σ' ό,τι αφορά σε απλά κοινοτικά ζητήματα, αστικές και δικαστικές υποθέσεις, με τη δημιουργία μικτών διοικητικών συμβουλίων. Στη δεκαετία του 1860 η Κοινότητα του Λιτοχώρου συνέταξε τον πρώτο επίσημο Κανονισμό Λειτουργίας της. Όμως, αν και εισήχθη το λαϊκό στοιχείο στην τοπική αυτοδιοίκηση, ο ρόλος του επισκόπου και της Εκκλησίας ήταν κυρίαρχος. Η δημογεροντία (μουχτάρηδες, αζάδες, βικέλιδες), οι επίτροποι των ναών, η σχολική εφορία και οι ιερείς του Λιτοχώρου υπάγονταν στον επίσκοπο. Ερευνώντας τα εκκλησιαστικά αρχεία και τα σωζόμενα κοινοτικά έγγραφα, διαπιστώνουμε ότι καμία σοβαρή κοινοτική, εκπαιδευτική και εκκλησιαστική απόφαση δεν ήταν δυνατόν να ληφθεί χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του επισκόπου, στον οποίο ανήκε η Κοινότητα Λιτοχώρου.

Όλα τα επίσημα έγγραφα έπρεπε να φέρουν τη σφραγίδα, την επικύρωση και την υπογραφή του επισκόπου.

1874-1912. Πολλές πληροφορίες που έχουμε, τις αντλούμε κυρίως από τα εκκλησιαστικά αρχεία. Το Αρχείο Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης χρονικά καλύπτει τα έτη 1874-1912, εντυπωσιάζει για τον πλούτο των ενυπόγραφων και χρονολογημένων κειμένων, διασφαλίζει τον ερευνητή για την εγκυρότητα των πηγών του και τον διευκολύνει στην κατοχύρωση της επιστημονικής του δουλειάς. Ως προς το Λιτόχωρο παρατηρούμε ότι το ξεχωριστό γνώρισμα της θεματολογίας των εγγράφων είναι οι αναφορές σε ζητήματα κοινωνικού και εκκλησιαστικού χαρακτήρα αλλά και σε θέματα εκπαιδευτικού, οικονομικού και εθνικού χαρακτήρα. Το Αρχείο Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης παρέχει τη δυνατότητα στον ερευνητή και μελετητή να ενημερωθεί από αδιάφευστες πηγές για πολλά αφορώντα στο Λιτόχωρο κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αξιόλογοι επιστήμονες προέβησαν στα πρόσφατα χρόνια στην καταγραφή και ταξινόμηση του αρχειακού υλικού του Αρχείου Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Τα λυτά έγγραφα του Αρχείου που αφορούν το Λιτόχωρο καλύπτουν μια ευρεία χρονική περίοδο από το 1874 έως την απελευθέρωση της Μακεδονίας, τον Οκτώβριο του 1912. Στους κάτωθι ταξινομημένους φακέλους των εγγράφων του Ιστορικού Αρχείου Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης σώζεται πλούσιο αρχειακό υλικό του Λιτοχώρου, χαρακτηριζόμενο από τη ποικιλομορφία του και αποτελούμενο από επιστολές, υπομνήματα, αναφορές, τηλεγραφήματα, πρακτικά, υπηρεσιακά έγγραφα.

- Φ. 2 Ιερά Μονή Οσίου Διονυσίου εν Ολύμπω, 1881-1909
- Φ. 21 Εκκλησιαστική αλληλογραφία επισκοπής Πλαταμώνος, 1874-1881
- Φ. 22 Εκκλησιαστική αλληλογραφία επισκοπής Πέτρας, 1885-1896
- Φ. 127 Εκκλησιαστική αλληλογραφία επισκοπής Κίτρους, 1874-1912
- Φ. Α Εκκλησιαστική αλληλογραφία και κοινοτικά έγγραφα αφορώντα το Λιτόχωρο, 1874-1912

Το Μητροπολιτικό Αρχείο. Από τις εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS κυκλοφόρησε το βιβλίο με τίτλο «Έγγραφα εκ του Μητροπολιτικού Αρχείου, τόμος Α' (1876-1912), Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2012». Το έργο είναι γόνιμος καρπός πολύμοχθων κόπων και επιστημονικής έρευνας, για το οποίο εργάσθηκαν ειδικοί επιστήμονες. Από τον τεράστιο όγκο του αρχειακού υλικού κρίθηκε σκόπιμη μια προσεκτική επιλογή 245 συνολικά αντιπροσωπευτικών εγγράφων. Από την εισαγωγή επιλέγουμε το παρακάτω κείμενο:

«Ιδιαίτερης μνείας χρήζουν οι επιστολές που περιγράφουν εύγλωττα την επαναστατική εξέγερση στο Λιτόχωρο, στις αρχές του 1878. Λίγες μόλις μέρες μετά την έκρηξη της επανάστασης του Ολύμπου, στις 7 Μαρτίου του 1878, ο μητροπολίτης Πλαταμώνος Αμβρόσιος αποτυπώνει με μελανά χρώματα τη ζοφερή κατάσταση που προκλήθηκε από τα αντίποινα των Οθωμανών, με τις δολοφονίες των αμάχων και τους εμπρησμούς των κατοικιών. Παράλληλα, ωστόσο, δεν παραλείπει να αναφέρει πως του ζητήθηκε από ανώ-

τερο στρατιωτικό αξιωματούχο να περιοδεύσει στα χωριά της εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας του, που είχαν εξεγερθεί, και να προτρέψει τους Χριστιανούς να επιστρέψουν στις οικίες τους. Πολύ σύντομα ακολούθησε και δεύτερη επιστολή του, με την οποία διεκτραγωδούσε την καταστροφή της Ραψάνης, του Λιτοχώρου και άλλων τόπων της επαρχίας του. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους η κατάσταση δεν είχε ακόμη ομαλοποιηθεί· αντιθέτως, οι κάθε λογής βιαιοπραγίες ήταν καθημερινές σε βάρος των Χριστιανών ιδιαίτερα στη Ραψάνη, στον Παντελεήμονα και σε άλλα χωριά. Οι συνθήκες παρέμειναν ιδιαίτερα δυσμενείς και τους επόμενους μήνες, με αποτέλεσμα να ανησυχεί ο Αμβρόσιος μήπως ο χριστιανικός πληθυσμός στραφεί προς τον “ληστρικό βίον προς αντεκδίκησιν”. Η σημαντικότερη, ωστόσο, παρατήρησή του αφορούσε στη διάλυση του κοινωνικού ιστού, καθώς ο φόβος περιόριζε τις όποιες κοινωνικές δραστηριότητες των κατοίκων και - με εξαίρεση την εργασία - τους απομόνωνε στις οικίες τους».

Τα δημοσιευόμενα και μεταγεγραμμένα λυτά έγγραφα, που έχουν πληροφορίες για το Λιτόχωρο και περιλαμβάνονται στο βιβλίο, είναι τα εξής, κατά αύξοντα αριθμό του σχετικού καταλόγου:

3. Επιστολή του επισκόπου Πλαταμώνος Αμβροσίου (7 Μαρτίου 1878), με την οποία ενημερώνει για τις καταστροφές που προκάλεσαν οι Οθωμανοί σε χωριά της περιφέρειάς του.

5. Επιστολή του επισκόπου Πλαταμώνος Αμβροσίου (21 Μαρτίου 1878), στην οποία περιγράφει τη λεηλασία από τον οθωμανικό στρατό των χωριών της επισκοπής του.

6. Επιστολή του επισκόπου Πλαταμώνος Αμβροσί-ου (22 Ιουνίου 1878), στην οποία αναφέρει τα δεινά των κατοίκων της περιφέρειάς του.

8. Επιστολή του επισκόπου Πλαταμώνος Αμβροσί-ου (26 Ιουνίου 1878), με την οποία κατατοπίζει για την κατάσταση στα χωριά της περιφέρειάς του.

9. Επιστολή του επισκόπου Πλαταμώνος Αμβροσί-ου (21 Ιουλίου 1878), με την οποία πληροφορεί για τις βιαιότητες των Τούρκων σε χωριά της περιφέρειάς του.

28. Επιστολή του Λιτοχωρίτη πολιτικού μηχανικού Χρήστου Κ. Γκάλιου (Ιανουάριος 1891) προς τον ευεργέτη Ανδρέα Συγγρό, με την οποία αιτείται να του ανατεθεί η ανέγερση καταστημάτων της ελληνικής κοινότητας.

115. Επιστολή του επισκόπου Κίτρους Παρθενίου (30 Νοεμβρίου 1904), με την οποία αφηγείται τα πεπραγμένα της θητείας του υπέρ των ελληνικών συμφερόντων.

147. Επιστολή του επισκόπου Κίτρους Παρθενίου (7 Μαΐου 1907), με την οποία δίδει χρήσιμα στοιχεία για όλη τη δράση του.

225. Επιστολή του επισκόπου Κίτρους Παρθενίου (22 Ιουλίου 1911), με την οποία πληροφορεί για την κατάσταση στην επαρχία του. Λεπτομέρειες για τον Λιτοχωρίτη δικηγόρο Δημήτριο Τσαλόπουλο.

Επίλογος. Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες περιόδους για το Λιτόχωρο είναι η περίοδος των τελευταίων δεκαετιών της Τουρκοκρατίας. Το Αρχείο Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης των ετών 1874-1912 καλύπτει μια μεγάλη θεματική, όπως κοινοτικά ζητήματα, εκκλησιαστικές υποθέσεις, εκπαιδευτικά προβλήματα, υπηρεσι-

ακά και κοινωνικά θέματα. Συνεπώς, η έρευνα και μελέτη του συνεισφέρει σημαντικά και με εγκυρότητα στην καλύτερη αποτύπωση του ιστορικού παρελθόντος του Λιτοχώρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Έγγραφα εκ του Μητροπολιτικού Αρχείου, τόμος Α΄(1876-1912), Θεσσαλονίκη 2012.

Τζουμέρκας Π., Ο επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας (1904-1933), Ο βίος και η δράση του, Ιωάννινα 2008.

Φαρκάνης Μ., Η επαρχία Κίτρους στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, Θεσσαλονίκη 2001.

ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΟΥ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ

«*Αρχή (λαϊκής) σοφίας ονομάτων επίσκεψις*». Αν και ελαφρώς παραλλαγμένο, το αρχαίο αυτό ρητό διατηρεί την τεκμηριωτική του αξία για τη γνώση του λαϊκού πολιτισμού. Τοπωνύμιο, σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης, σημαίνει το όνομα ενός τόπου. Τα τοπωνύμια μια περιοχής λέγεται ότι είναι «*άγραφα μνημεία*», αποτελούν ένα κομμάτι της ιστορίας και του πολιτισμού μας, είναι άρρηκτα δεμένα με την ιστορία του κάθε τόπου και μας δίνουν πληροφορίες κοινωνικές, θρησκευτικές, τοπογραφικές, εθνολογικές, γλωσσολογικές και λαογραφικές. Η μελέτη τους είναι αναγκαία, υποβοηθάει σημαντικά το έργο της ιστορικής έρευνας και η σημασία τους έχει υπογραμμιστεί επανειλημμένα από τους επιστήμονες.

Τα τοπωνύμια δεν έχουν αποδοθεί τυχαία και αποκαλύπτουν σημαντικές πτυχές του λαϊκού βίου, καθώς είναι συνδεδεμένα με τη γεωγραφική θέση, την ιστορία του τόπου, τα επαγγέλματα των κατοίκων, το φυσικό περιβάλλον, τους θρύλους, τις παραδόσεις. Ανέκαθεν οι κάτοικοι ενός τόπου έδιναν για κάθε περιοχή ένα όνομα. Για να μπορέσουν, έτσι, να συνεννοηθούν μεταξύ τους, όσον αφορά τον προσδιορισμό της συγκεκριμένης περιοχής και να γίνουν ακριβείς στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν που βρίσκονται ή σε ποιο μέρος συμβαίνει κάτι, τι τους ανήκει κλπ. Διάφοροι είναι οι λόγοι που συνετέλεσαν στο να πάρει κάθε τοποθεσία το όνομά

της: η φύση του εδάφους, το σχήμα, η χρήση του, ποικίλα κτίσματα, φυτά, δένδρα που ευδοκιμούν, ζώα που συχνάζουν, παραδόσεις, ακόμα και οι ιδιοκτήτες ενός τόπου δίνουν το όνομά τους σ'αυτόν. Χωράφια, υψώματα, μεγάλες πέτρες και βράχια, περάσματα, στρατές, ρέματα, ποτάμια, χαντάκια, πλαγιές, βρύσες κλπ φτάσανε σε μας με «ονόματα» μέσα από τη βοή της ίδιας της ιστορίας. Τα τοπωνύμια (περιγραφικά, λαογραφικά ή ηθογραφικά, ιστορικά ή θρησκευτικά, αρχαία) δίκαια έχουν χαρακτηριστεί ως «επιγραφές γεγλυμένες επί του εδάφους», έχοντας τη δική τους φωνή μαζί με τα δημοτικά τραγούδια, τα γλωσσικά μας ιδιώματα, τις υπάρχουσες επιγραφές, τα ήθη και τα έθιμά μας.

Η σημασία των τοπωνυμίων για το Λιτόχωρο

Η διάσωση του τοπωνυμικού πλούτου του Λιτοχώρου, τόσο για την ίδια την περιοχή όσο και γενικότερα, είναι χρέος μας. Είναι ανάγκη να προλάβουμε να καταγράψουμε όλη αυτή την εμπειρία της σχέσης του ανθρώπου με τον χώρο. Η καταγραφή των τοπωνυμίων του Λιτοχώρου αποδίδει τον τρόπο σήμανσης του χώρου τη δεδομένη στιγμή της καταγραφής, αποτελώντας ταυτόχρονα μια προβολή στο παρελθόν, μια ζωντανή πηγή πληροφοριών για την ιστορική διαδρομή του τόπου. Έτσι, ώστε να τα θυμούνται οι παλιότεροι και να τα μαθαίνουν οι νεότεροι, για να μπορεί να είναι ένα εργαλείο αφενός για τη γεωγραφία του Λιτοχώρου και αφετέρου για τον λιτοχωρίτικο πολιτισμό, από τον οποίο φαίνονται μέσα από τα τοπωνύμια οι ρίζες, τα ενδιαφέροντα και τα χαρακτηριστικά αυτών που έχουν κατοικήσει και κατοικούν, μέσα από τα ονόματα που έδωσαν ή δίνουν στο μέρος τους.

Ας σκεφτούμε όλοι μας, πως είναι κρίμα, ονομασίες τόπων που μπορεί να παραμένουν ίδιες από παλαιότητας χρόνων, να χάνονται με το πέρασμα του χρόνου και να ξεχνιούνται, να αλλοιώνονται ή να παραφράζονται από στόμα σε στόμα, αν και κάποιες έχουν μπει στη ζωή και την κουλτούρα των Λιτοχωριτών και αποτελούν πολύτιμο ιστορικό υλικό, αποκαλύπτοντας, ως ένα βαθμό, τις περιπέτειες του τόπου.

Υπάρχουν ενδείξεις που συνηγορούν στο συμπέρασμα ότι τα τοπωνύμια του Λιτοχώρου αποδείχθηκαν ανθεκτικά στο χρόνο και διατηρήθηκαν πολλές φορές αναλλοίωτα από την περίοδο τουλάχιστον της τουρκικής κυριαρχίας έως σήμερα. Αυτή η αντοχή των ονομασιών στο χρόνο μας επιτρέπει να δειχθεί η γλωσσική συνέχεια και να εντοπιστούν οι επιπτώσεις από σημαντικά γεγονότα στην ιστορική διαδρομή και να αναδειχθούν εκφάνσεις της οικονομικής και κοινωνικής ζωής των Λιτοχωριτών, που αποτυπώνονται στο τοπωνυμικό και αποτελούν σταθερές συνιστώσες τους για μακρό χρονικό διάστημα.

Χρήσιμες αρχειακές πηγές

Η απόπειρα σχηματισμού μιας λιτοχωρίτικης τοπωνυμικής στρωματογραφίας, παράλληλα με τη συγχρονική καταγραφή των τοπωνυμίων και μικροτοπωνυμίων από προφορικές μαρτυρίες, διηγήσεις, παραδόσεις της κωμόπολης, τη γνώση των κατοίκων και προσωπικές συζητήσεις του γράφοντος, βασίστηκε στον ικανό όγκο αρχειακού υλικού, ο οποίος ήταν εφικτό να αξιοποιηθεί σε μια τέτοιου τύπου προσέγγιση. Η εργασία αυτή είναι δύσκολη και απαιτεί και γνώσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά μεμονωμένες ονομασίες θέσεων, αβεβαιότητες,

χάσματα και σκοτεινά σημεία του παρελθόντος. Υπό αυτή την οπτική ο χρόνος ως κριτήριο δεν μπορεί να αποτελεί για τα τοπωνύμια του Λιτοχώρου το μοναδικό εργαλείο έρευνας.

Για τη συγκέντρωση και καταγραφή του τοπωνυμικού υλικού χρησιμοποιήθηκαν όλες οι διαθέσιμες και προσβάσιμες αρχειακές πηγές και έγινε προσέγγιση σε όλες τις αρμόδιες υπεύθυνες υπηρεσίες, οι οποίες τηρούν ενδεικτικά στοιχεία με ονομασίες τόπων. Απαραιτήτως πρέπει να διευκρινισθεί ότι η παρούσα μελέτη αφορά τα τοπωνύμια του Λιτοχώρου, όπως αυτά οριοθετούνται από τη γραμμή Άγιος Ιωάννης- Παναγία Παπανεκτάρη- Άγιοι Απόστολοι- Παναγία- Άγιος Αθανάσιος- Μετόχι (Σκάλα) Αγίου Διονυσίου- Πεδίο Βολής, προς την ανατολή. Η μελέτη δεν αφορά τα τοπωνύμια του Ολύμπου, ούτε το κατοικημένο (αστικό) κέντρο της κωμόπολης.

Το τεκμηριωτικό υλικό προέκυψε από τις ακόλουθες πηγές:

1. Τον χάρτη της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού (ΓΕΣ/ΓΥΣ), αναθεώρηση του έτους 1982.

2. Τους φακέλλους και χάρτες του Δασονομείου Λιτοχώρου.

3. Τους χάρτες της Διεύθυνσης Γεωργίας/Τμήματος Πολιτικής Γης της Αντιπεριφέρειας Πιερίας

4. Τους φακέλλους και χάρτες της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου Δίου – Ολύμπου και κυρίως το από 15-10-1940 Κτηματολόγιο της Κοινότητας Λιτοχώρου.

5. Το από 1905 Κτηματολόγιο της Ιεράς Μονής Αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω.

6. Τους φακέλους και χάρτες του ΤΟΕΒ Έλους Βαρικού και ΤΟΕΒ Πλάκας.

7. Το αρχαίον κτηματολόγιον Λιτοχώρου. Πρόκειται για το αρχικό του 1864 που ανασυντάχθηκε το 1905 και ανήκει στην οικογένεια Φιλίππου.

8. Το σύγγραμμα «Λιτουχουρνή ντουπιουλαλιά», του Νίκου Ντάβανου, εκδόσεως Δήμου Λιτοχώρου 1999.

Καταγραφή τοπωνυμίων

Θα προσπαθήσουμε μια καταχώριση (κατ' αλφαβητική σειρά) στις τοποθεσίες και θέσεις, όπως προκύπτουν από την εξέταση διαφόρων τύπων πηγών.

Αβραάμ πέτρες, Αγία Μαρίνα, Αγία Παρασκευή, Αγάς, Άγιοι Απόστολοι, Άγιοι Θεόδωροι, Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Γεώργιος, Άγιος Δημήτριος, Άγιος Ιωάννης, Άγιος Μηνάς, Άγιος Τρύφων, Αεροδρόμιο, Αμπέλια (ή Αμπελώνες), Αλώνια, Αντάρτης, Απαφκός, Απιδιά, Ασπρόϊ, Αρμύρκα, Αχλαδιά.

Βαθύλακκος, Βακούφικο, Βάλτος, Βαμβάκια, Βαρικό, Βάρκα, Βλάχα, Βοσκή, Βρυσούλα.

Γαβριτόπι, Γαργάρια, Γαυρωτό, Γέφυρα παπά, Γεφύρι Μαυρωτά, Γεφύρι Μήλια, Γεφύρι, Γεφυρούδια, Γιαλιά Βαρικού, Γκαλντερίμι Βαρικού, Γκανιά, Γκαραβέλι, Γκαρλάϊα, Γκορτσά (ή Γκουρτσι), Γκρέμια, Γκτζιούπια (ή Γκοντζιούπια), Γουμαρά (ή Γομαριά), Γούρνες, Γρίτσα, Γυμναστήριο.

Δαμασκηλιά, Δεσπότης, Δραγασιά Πιτσιάβα.

Εγκαταλειμμένα, Ελίτσες, Έλος Βαρικού, Εργοστάσιο Ξυλείας.

Ζαφρανά, Ζήση μπαξές, Ζήση μαντριά, Ζυγός, Ζωγράφου πλάτανος, Ζήσκα.

Ιμπραήμ αυλάκι.

Καζανούδια, Καλύβια Βαρικού, Καλύβια Δρουανιστινά, Κακοσούλι, Καλόγηρος Φτελιά, Καμίνια, Καμά-

ρα, Καμπούρα, Καλυβοτόπι, Καναπίτσα, Κανέλι πηγάδι, Καραγάτσι, Καραδόλακκας, Καραούλι, Καρυότοπος, Καρύταινα, Καρύ, Κατράνα Φτελιά, Κατούνια, Καφούρα, Κέδρος, Κέντρο Υγείας, Κεραμαριό, Κήπος, Κλεφτόβρουση, Κλήμα, Κοπάνες, Κόρακας, Κόρακα ρέμα, Κουλούρι Γιαλιά, Κουλούρι, Κούβαρη, Κουμαριές (ή Κουμαριά), Κουρίτα, Κούτρες, Κούτσουρο, Κοφτερή Πέτρα, Κρούβρουση, Κυπαρισσά, Κατράνα.

Λαικόβη, Λάκκος, Λάκκος Οξυάς, Λακούτσικος, Λεκάνες, Λητώ, Λιμήν Λιτοχώρου, Λουζνίκος, Λούκια, Λούνες, Λεύκα.

Μανίκα, Μάννα ρέμα, Μαύρη Πέτρα, Μαυρονέρι, Μελιού, Μετόχι Αγίου Διονυσίου, Μέλιन्द्रα, Μίνου Καραγάτσι, Μήνου Φτελιά, Μπάρα, Μπαρούτα, Μπαλαστέρα, Μπαρμπαντριβιά, Μπαχτσέ Αγίου Γεωργίου, Μπελίτικος, Μπίμπα, Μπρούσκλια, Μπουζιάλα, Μύλοι, Μοναστηριακά, Μιτσισιός.

Νησί Τσέργα, Νίκα Δραγασιά, Νταμάρια, Ντάμπιες, Νταντή, Νταμπούρι (ή Ταμπούρι).

Ξεροκάμπι (ή Ξηρόκαμπος), Ξερολάκκι, Ξυδιάρης, Ξυλογέφυρο.

Ορνιά.

Παλαιόπορος (ή Παλιόπορος), Παλαιοπήγαδο, Παλιοπόταμος (ή Παλιοποτάμι), Παλιομάννα, Παλιάμπελα, Παλιοκάλυβα, Παληότοπος, Παληόμπατση, Παλιουρομάννα, Παλιά Αγία Παρασκευή, Παλιά Βρύση, Παλιός Άγιος Δημήτριος, Παλαμωνίδα, Παλιουριά, Παπανεκτάρη, Παναγία, Πλάκα, Πασάγιο, Παπά Χρυσανθου Πλάτανος, Παπά Κιοπρουσί, Πέλλα, Πεδίο Ασκήσεων, Πεστιριά (ή Πιστεριά), Περαστικό ρέμα, Πεδίο Βολής, Πιτσιάβα, Πλατάνι, Πορναρούλι, Ποτόκι, Παναγιά Δραγα-

σιά, Ποταμούλι.

Ρωμέϊκο.

Σκανδαλιάρου Βάρκα, Σκανδαλιάρου Τσαΐρι, Σκαλοπάτια, Σκάλα Μονής Αγίου Διονυσίου, Σκατόλακκας, Σκάλα Στόλου, Σουλιώτα Γέφυρα, Σταθμός, Στενούρα, Στέργιος Βαρικού, Στίβος Ασκήσεων, Σ.Σ. Λιτοχώρου, Στόλος, Στρατόπεδα, Συκιά, Σφαγεία, Σφεντάνι, Σκαμιά.

Ταμπούρι, Τέντα, Τελωνείο, Τζινάπι, Τηλεμάχου, Τοπόλιανη, Τούμπα, Τούμπες, Τσιγκουνού (ή Τσιγγονό), Τσαΐρι Βαρικού, Τσικούλη, Τσαΐρι Αγίου Δημητρίου, Τσιρογιάννη, Τσιούκα, Τσουκανάρα ρέμα, Τυροκομείο, Τσίγγου Δένδρο, Τσιώνα, Τζιτζιάκα, Τομ πηγάδι.

Φέρλια Μανδρί, Φτεροκόπι, Φυλάκιο.

Χαλικουργείο, Χασκάρα, Χελοπόταμος, Χοροστάσιον, Χράπες, Χωριό Ψαράδων.

Ψωρονάχωμα.

Παρατηρήσεις

Ένεκα της διεπιστημονικότητας το «τοπωνύμιο» είναι ένα κατ' εξοχήν αντικείμενο συνεργασίας μεταξύ εμπλεκομένων επιστημόνων ως προς την επεξεργασία και ως προς την κλασική μορφή «επί χάρτου», η οποία απαιτεί διαδικασίες ελέγχου και συναίνεσης, αφού πρέπει να ληφθούν υπόψη οι σχετικές γλωσσολογικές και γεωγραφικές πληροφορίες. Αυτές, λοιπόν, οι διαδικασίες δεν είναι δουλειά ενός μόνον ενδιαφερομένου ατόμου, αλλά φροντίδα πολλών ειδικών επιστημόνων, όπως των περί ιστορίας, αρχαιολογίας, λαογραφίας, τοπογραφίας, γεωγραφίας και γεωλογίας.

Η διαδρομή προς το παρελθόν δεν είναι πάντοτε αυτονόητη και συνεχής και τις περισσότερες φορές

προσक्रούει στο πρόβλημα της έλλειψης επιστημονικής τεκμηρίωσης. Από την ανωτέρω παράθεση των τοπωνυμίων του Λιτοχώρου, είναι εμφανής η εκκρεμότητα πληροφοριακού υλικού.

Πρώτον, η ετυμολογική (γλωσσολογική) προσέγγιση και ερμηνεία των τοπωνυμίων του Λιτοχώρου. Το εξεταζόμενο τοπωνυμικό υλικό περιλαμβάνει ποικίλες μορφές, έχει διαμορφωθεί σε διάφορα στάδια εξελικτικής διαδικασίας και η μελέτη του θα μπορέσει να ερμηνεύσει και διαφωτίσει πλήθος πτυχών της λαογραφίας, της ιστορίας, της δημογραφίας, της κοινωνίας και της ανθρωπογεωγραφίας.

Δεύτερον, η γεωγραφική (τοπογραφική) προσέγγιση των τοπωνυμίων του Λιτοχώρου. Θα απαιτούνταν ιδιαίτερη μακρά μελέτη και πολλές δεκάδες σελίδες για να περιγραφούν και προσδιοριστούν οι τοποθεσίες και να καταρτιστούν τοπογραφικοί χάρτες με την ακριβή γεωγραφική θέση των τοπωνυμίων. Οι θέσεις αυτές φυσικά πρέπει, πριν χρησιμοποιηθούν, να ελεγχθούν και να διασταυρωθούν, επειδή είναι πιθανή η λανθασμένη αποτύπωσή τους.

Τρίτον, η λεπτομερής προσέγγιση άλλων αρχειακών πηγών. Μια σύγχρονη επιτόπια έρευνα σε παλαιά τμήματα αρχείων των συμβολαιογραφικών γραφείων της Κατερίνης, θα εκπληρώσει τα δεδομένα των αρχειακών και των βιβλιογραφικών πηγών, όσον αφορά τα τοπωνύμια του Λιτοχώρου. Στα αρχεία των συμβολαιογραφικών γραφείων διασώζεται πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό (δικαιοπρακτικά έγγραφα, διαθήκες, προικοσύμφωνα, δωρεές, διανεμητήρια, γονικές παροχές κλπ). Τα δικαιοπρακτικά έγγραφα και τα φορολογικά κατάστι-

χα της εφορίας Κατερίνης, αποτελούν μια βασική πηγή τοπωνυμικού υλικού. Επίσης, αξιόλογη πηγή των τοπωνυμίων του Λιτοχώρου αποτελούν και οι φορολογικοί κατάλογοι επί Τουρκοκρατίας, που τηρούνται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, στη Θεσσαλονίκη.

Στην περίπτωση των τοπωνυμίων του Λιτοχώρου η μελέτη τους συνεπάγεται μελέτη των διαφόρων τομέων της ζωής και της παραδοσιακής συμπεριφοράς των κατοίκων, αφού σε αυτά αποτυπώνεται μεγάλο μέρος της ιστορικής, κοινωνικής, οικονομικής και άλλης δραστηριότητας της οργανωμένης κοινότητας. Συνεπώς, η μελέτη τους μπορεί να αποφέρει σημαντικά στοιχεία για την έρευνα και τη σπουδή της ιστορίας και του πολιτισμού, ιδίως μάλιστα του παραδοσιακού πολιτισμού του Λιτοχώρου. Η συλλογή, καταγραφή και η καταγεγραμμένη δημοσίευση των λιτοχωρίτικων τοπωνυμίων αποτελούν αυτοσκοπούς, ενώ οι ερμηνείες τους πρέπει να στηρίζονται σε γλωσσολογικά κριτήρια και επιστημονικά επιχειρήματα.

ΛΙΤΟΧΩΡΙΝΑ... «ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ»!

Γραμματικά φαινόμενα για την ανομοίωση και για την ονομασία του Λιτοχώρου.

Η ανομοίωση παράγεται από το ρήμα ανομοιόομαι-ούμαι= γίνομαι ανόμοιος, διαφορετικός.

Πότε έχουμε ανομοίωση. Όταν δύο γειτονικές συλλαβές μιας λέξης αρχίζουν από άφωνο δασύπνοο θ,φ,χ τότε κανονικά γίνεται τροπή του συμφώνου της πρώτης συλλαβής (ή πιο σπάνια της δεύτερης συλλαβής) στο αντίστοιχό του φιλόπνοο. π.χ. το φ γίνεται π, το θ γίνεται τ και το χ γίνεται κ.

Όπως, φονεύω- πεφόνευκα, φύω- πέφυκα, φυτεύω- πεφύτευκα, θύω- τέθυκα, θριξ> γενική τριχός, θαυμάζω- τεθαύμακα- τάφος, χρώμαι- κέχρημαι, χέω- κέχυκα.

Η ανομοίωση είναι δύο ειδών: Αναδρομική και προοδευτική. Αναδρομική λέμε την ανομοίωση στην οποία τρέπεται το δασύπνοο της πρώτης συλλαβής σε φιλόπνοο. Π.χ. θεραπεύομαι- παρακ. τεθεράπευμαι (από το θεθεράπευμαι), θνήσκω- παρακ. τέθνηκα (από το θέθνηκα), φεύγω- παρακ. πέφευγα (από το φέφευγα), φιλοσοφώ- παρακ. πεφιλοσόφηκα (από το φεφιλοσόφηκα), χαριτούμαι- μετοχή παρακ. κεχαριτωμένος-η-ο (από το χεχαριτωμένος).

Προοδευτική λέμε την ανομοίωση στην οποία τρέπεται το δασύπνοο της δεύτερης συλλαβής σε φιλόπνοο (σπάνια περίπτωση, συνήθως στην προστακτική

του αορίστου). Π.χ. λύομαι- αόρ. ελύθην- προστ. λύθητι (από το λύθητι), τέθυτι από το θέθυθι.

Εξαιρέσεις. Σε μερικές λέξεις ή τύπους λέξεων δεν γίνεται ανομοίωση, δηλαδή το δασύπνοο φυλάγεται σε δύο γειτονικές συλλαβές από επίδραση άλλων συγγενικών τύπων που έχουν κανονικά το δασύπνοο. Π.χ. επανορθωθήσομαι (όπως επανορθώσομαι)- επηνωρθώθην (όπως επηνωρθωσάμην), ορνιθοθήρας (όπως ορνιθοτρόφος) κτλ.

Λίγα ενημερωτικά. Για την ανομοίωση χρειάζονται δύο όμοια σύμφωνα, όπως και για την αφομοίωση χρειάζονται δύο ανόμοια σύμφωνα. Η ανομοίωση είναι καθαρά αρχαίο γραμματικό φαινόμενο. Σε κανένα αρχαίο ελληνικό κείμενο δεν υπάρχουν σε δύο γειτονικές συλλαβές, μέσα σε μια λέξη, δύο όμοια σύμφωνα, παρά μόνον σε μερικές λέξεις που οφείλονται σε αναλογική επίδραση και οι εξαιρέσεις αυτές στοιχειοθετούν τον κανόνα. Τα γραμματικά φαινόμενα, δηλαδή όλες οι μεταβολές των συμφώνων και των φωνηέντων, μελετήθηκαν αργότερα από τους Αλεξανδρινούς γραμματικούς. Αυτοί προσπάθησαν να τα ερμηνεύσουν και να διατυπώσουν τους γραμματικούς κανόνες που υπάρχουν σήμερα στις Γραμματικές της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας. Ποτέ ο κλασικός συγγραφέας δεν είπε: φεφόβημαι αλλά πεφόβημαι, χέχυκα αλλά κέχυκα. Αργότερα έρχεται ο γραμματικός να μας πει πως το πεφόβημαι προέρχεται από το φεφόβημαι και γίνεται αυτό για την καλύτερη ακουστική εντύπωση της λέξης, χάριν ευφωνίας, όπως διατυπώνεται σε πολλές γραμματικές. Ο αρχαίος δεν είχε γραμματική, αλλά κατείχε τη γλώσσα και τους νόμους της, χωρίς να σκέφτεται πως θα γρά-

φει. Η Γραμματική, το Συντακτικό και τα Λεξικά είναι πολύ μεταγενέστερα και απαραίτητα για μας να κατανοήσουμε τον αρχαίο λόγο.

Για το Λιτόχωρο.

Ύστερα από τα προηγούμενα προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι δεν έχουμε ανομοίωση στη λέξη Λιτόχωρο, είναι αδύνατο να προέρχεται από το Λιτόχωρο, γιατί δεν έχουμε δύο όμοια δασέα θθ, χχ, φφ για να τραπεί το πρώτο σε φιλό.

Με όσα είπαμε για την ανομοίωση, ότι δηλαδή το φ της μιας συλλαβής γίνεται π, το θ γίνεται τ και το χ γίνεται κ, εδώ δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Αν οι δύο γειτονικές συλλαβές -το και -χω είχαν δύο χ, τότε με την ανομοίωση την αναδρομική, στη συλλαβή -το θα είχαμε κ. Αν το τ προερχόταν από προοδευτική ανομοίωση, τότε στη συλλαβή -χω θα είχαμε θ. Δεν συμβαίνει τίποτα από αυτά.

Δεν έχουμε συνεπώς ανομοίωση και η λέξη Λιτόχωρο είναι κανονική, όπως μετόχι, κάτοχος, καταχείμωνο, κάτωχος, καταχρηστικός κτλ. Και σε γειτονικές συλλαβές μέσα στη λέξη έχουμε θ και χ, όπως Λιτοχώρι (χωριό του νομού Ευρυτανίας), λιτόχρυσος, λιθοχαράκτης, λιθοχρωμία κ.α. Πρβλ. λιθοτριψία- λιθοθρυψία.

Πρέπει να προστεθεί και τούτο, ότι στη σύνθετη λέξη γίνεται ανομοίωση για να βελτιωθεί η λέξη και όχι να αλλοιωθεί. Το λιτός, π.χ., δεν γίνεται λίθος και αντίστροφα, δηλαδή το επίθετο να γίνει ουσιαστικό και το ουσιαστικό να γίνει επίθετο.

Τέλος, στη νεοελληνική γλώσσα δεν έχουμε ανομοίωση. Βρίσκουμε λέξεις που να έχουν δύο γειτονικές

συλλαβές με δύο δασύπνοα. Π.χ. φαφούτης, φαφλατάς, φουφού, χαχάμης, χάχανο, χάχας, θεόθεν κ.α. Ο νόμος της ανομοιώσεως ήκμασε κατά τους προϊστορικούς χρόνους και έληξε προ του Ομήρου (Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης, Αθαν. Φλώρου).

Το Λιτόχωρο ως χώρος της Λητούς μπορεί να προέρχεται από τη Λητώ, οπότε θα γραφόταν με η. Μπορεί να σταθεί και η γραφή Λιτόχωρο με υ, γιατί το λυτός σημαίνει τον ελεύθερο, απαλλαγμένο από δεσμά, αδούλωτο, ανεμπόδιστο. Η ονομασία του Λιτοχώρου με υ ταιριάζει με τη φύση του τόπου, γιατί οι κάτοικοί του ζούσαν ελεύθεροι, μακριά από τους Τούρκους και έτσι ο τόπος έμεινε κεφαλοχώρι, ελευθεροχώρι. Οι γραφές όμως με υ και με η δεν υπάρχουν σε αρχαία κείμενα, κι αφού δεν υπάρχει γραπτή μαρτυρία, πρέπει να αποκλειστούν, και μένει μόνον το Λιτόχωρο με ι.

λιτός, -ή, -όν. Ο λιτός δειπνόμενος, ολιγαρκής, λιτόβιος// αρχ. λιτός, απέριττος, άκομψος, απλούς, ευτελής, ομαλός, απερίεργος, απερίττωτος, ολιγαρκής, μέτριος, σώφρων. (Ιωάννου Σταματάκου, Λεξικόν της Νέας Ελληνικής Γλώσσης).

Α' λιτός, -ή, -όν (λείος). Ομαλός, επίπεδος// απλούς, απέριττος, ακαλαίσθητος.

Β' λιτός, λιτή, λιτόν (λίσομαι). Ικετευτικός, λιτανευτικός. (Ιωάννου Σταματάκου, Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης).

λιτός, -ή, -όν [λίσσός, λείος]. Κατά λέξη: ίσιος, ομαλός, χωρίς ποικίλματα, ακαλλώπιστος. Επομένως: απλούς, ολιγαρκής, αφελής// Επί πραγμάτων: ευτελής,

αυτοσχέδιος, πρόχειρος// Ουσιαστικό: το λιτόν αντί «η λιτότης», απλότης, όχι ποικιλία και πολυτέλεια, αφέλεια, ολιγάρκεια κτλ. (Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης και Καθαρευούσης Σκαρλάτου Δ. Βυζαντίου).

λίς (η). Επικός συγκεκριμένος τύπος αντί «λίσση» = λεία, γυαλιστερή. Λίς πέτρη= λείος βράχος. Ετυμολογικά απ' αυτήν την ρίζα παράγονται και τα: λισ-σός (λιτ-σός), λισ-σάς, λίσ-πος, λίσ-φος, λίσ-τρον. Αρχικός τύπος της ρίζας ήταν γλιτ-. ΠΡΒΛ. γλίτ-τον, γλίσ-χρος, γλοι-ός.

Λιτή (η). Πόλη της «Μακεδονίας, ης Υπερείδης εν τω κατά Δημάδου μνημονεύει» (Λεξικόν Σούδα ή Σουίδα).

Λητή (η). Πόλη της Μακεδονίας. Ο κάτοικος Ληταίος.

λίσσας, -άδος. Ανώμαλο θηλυκό του λισσός. Ως ουσιαστικό η λίσσας= γυμνός (λείος) κρημνός. (Ιωάννου Σταματάκου, Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης).

Λίσαι (αι). Πόλις της Μακεδονίας, νοτίως της Θεσσαλονίκης. (Α. Κωνσταντινίδη, Λεξικόν Μυθολογίας και Ιστορίας). Το Λιτόχωρο είναι αυτή η πόλη. Σε πολλούς χάρτες και πορτολάνους (ναυτικούς χάρτες) από τα τέλη του 15^{ου} μέχρι και τις αρχές του 18^{ου} αιώνα στη θέση του Λιτοχώρου αποτυπώνεται η Lisa ή Lissa ή Lysa και η Lisa portus. Σ' αυτό συνηγορούν τόσο το πρώτο συνθετικό της λέξης, όσο και οι ασχολίες των κατοίκων με τη θάλασσα. Δεν πρόκειται για υπόθεση αλλά για τεκμηρίωση και οι χάρτες αυτοί αποτελούν ισχυρή γραπτή μαρτυρία.

Το Λιτόχωρο, όπως γράφεται σήμερα με ι, ίσως να πήρε το όνομά του από τους πρώτους οικιστές, που πιθανόν να μετακινήθηκαν (προέρχονταν και κατάγονταν) από πιο πλούσια και εύφορα μέρη και έδωκαν το όνομα Λιτόχωρο, όπως βρήκαν τότε τον τόπο. Είναι συνηθισμένο φαινόμενο, όταν αφήνει κανείς τον τόπο του, να τον νοσταλγεί, να τον βλέπει πιο ιδανικό από τον νέο και να χρησιμοποιεί μειωτικές λέξεις για τον νέο τόπο.

ΜΕ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ Συμβολή στη μελέτη και κατανόηση της γλώσσας μας

Ετυμολογία είναι η γνώση και η ιστορία των λέξεων, ανήκει στην περιοχή της γλωσσολογίας που έχει προορισμό να βρει την αρχική μορφή και τη σημασία των λέξεων και μελετά, επίσης, τον τρόπο σχηματισμού, παραγωγής και εξέλιξης των λέξεων. Στην περίπτωση του «Λιτοχώρου», οι πολύπλευρες προϋποθέσεις για επιστημονική προσέγγιση και τα δεδομένα που υπάρχουν σε επαρκή και σημαντικό βαθμό, δίνουν πολλές δυνατότητες για έγκυρη και αντικειμενική ετυμολόγηση. Μια τέτοια θεώρηση του «Λιτοχώρου», από τη σκοπιά της ετυμολογίας, μας αποκαλύπτει τον κόσμο μας, τη σκέψη, την ιστορία και πάνω απ' όλα τον πολιτισμό μας.

Ο Φίλιππος Μ. Πέτσας ήταν αρχαιολόγος, καθηγήτης της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και μέλος της Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών. Σε μελέτη του που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ της Θεσσαλονίκης, τόμος 7^{ος}, ετών 1966-1967, με θέμα «Νιάουστα- Γλυτουνιαύστα», επιχειρεί μια ετυμολογική συσχέτιση του τοπωνυμίου Λιτονιαύστα με το Λιτόχωρο. Στα τοπωνύμια με πρώτο συνθετικό το στοιχείο Λιτο- περιλαμβάνει και τη Λιτονιαύστα (η παλιά ορεινή Νάουσα). Συγκεκριμένα, γράφει ο Φ.Μ. Πέτσας:

«Η μορφή Λιτονιαύστα θα μπορούσε να σχετίση το όνομα προς το Λιτόχωρο. Για το Λιτόχωρο ιδέ Αθηνά, 48 (1938) 67 κ.ε. Στις άλλες υποθέσεις για την ερμηνεία του ονόματος ίσως θα μπορούσε να προστεθή και μια ακόμα: ότι το πρώτο συνθετικό είναι όνομα προσώπου ή οικογενειακό, Λίτος ή Λύτης κ.τ.τ., χαϊδευτικό του ονόματος Ηλίας, συνηθισμένο στην περιοχή της ηπειρωτικής Λιτονιαύστας τουλάχιστον. Πρβ. και Λιτόσελο στη Φθιώτιδα, Εγκυκλ. Λεξ. Ελευθερουδάκη, 8, 1930, σελ. 743. Λίτος Αθανάσιος και Λίτος Νικόλαος εκ Χασκόβου εις έγγραφον από 4 Απριλίου 1817, Ηπ. Χρονικά, 5, 106. Κοιντά είναι άλλο τοπωνύμιο, που μπορεί να σχετισθή, το Λιατοβούνι (ο Ηλίας, ο Λιάς, πληθυντικός, ως οικογενειακό, οι Λιαταίοι ή οι Λιάτες προς διάκρισιν από το Λιάδες (οι), που δεν είναι όνομα οικογενειακό, αλλά σημαίνει όλους όσους έχουν όνομα Ηλίας). Οπωσδήποτε καμία ερμηνεία του πρώτου συνθετικού δεν με πείθει απόλυτα.»

Η ετυμολογική προσέγγιση λέξεων μπορεί να μας αποκαλύπτει νοήματα που δεν γνωρίζαμε ή να μας διευκολύνει να εννοήσουμε αλλά πιο βαθιά, πιο ουσιαστικά. Η παραπάνω ερμηνεία του «Λιτοχώρου» δεν στηρίζεται στην τοπογραφική του θέση (πετρώδης τόπος), όμως οι πράξεις αυτές (ετυμολογία και ανάλυση) μας βοηθούν να οδηγηθούμε στο παρελθόν και τελικά μας εξοικειώνουν με κάτι που φαίνεται μακρινό, δυσπρόσιτο, ακατανόητο. Η ετυμολογική αναζήτηση έχει ιδιαίτερη αξία, γιατί ανατρέχει στο παρελθόν της γλώσσας και κατά συνέπεια διευκολύνει τον νέο λιτοχωρίτη να προσεγγίζει, να ανακαλύπτει την ιστορία και να σπουδάζει τις κινητήριες δυνάμεις του πολιτισμού μας. Το οικογενειακό όνομα Λίτος, Λήτου και Λήτσου υπήρχε στο Λιτόχωρο επί Τουρκοκρατίας, όπως προκύπτει από τους επίσημους ονοματολογικούς καταλόγους, και προφανώς το είχε υπόψη του ο Φ.Μ. Πέτσας,

όταν έδινε την παραπάνω ερμηνεία.

Στον πρώτο τόμο των ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ, έτους 2009, σελίδα 119, στο θέμα με τίτλο «Ο μύθος και η κυριολεξία στην πολιτιστική μας κληρονομιά», δεν δόθηκε μια σπάνια απάντηση στο ερώτημα γιατί να υπάρχουν εναλλακτικές ετυμολογήσεις του Λιτοχώρου. Η ετυμολογική πιστότητα και η ιστορική ακρίβεια δεν μπορούν να αποτελούν βασική προτεραιότητα, όταν τίθενται ζητήματα που δεν απαντιούνται εύκολα. Όμως η γραφή «Λιτόχωρο», ως οπτικό ίνδαλμα έχει την πολιτισμική αλλά και κοινωνική της αξία και τελικά το ζητούμενο είναι ότι λειτουργεί ομαλά και είναι προσιτή σε όλους.

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΙΤΙΚΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ

Στον δεύτερο τόμο, που εκδόθηκε το 2010, των ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ, ασχοληθήκαμε με τις έρευνες και σπουδές γύρω από το γλωσσικό ιδίωμα του Λιτοχώρου. Λόγω του πλούσιου και αξιόλογου γλωσσικού υλικού και άλλοι ερευνητές συγκέντρωσαν στοιχεία, μελέτησαν και δημοσίευσαν ενδιαφέροντα άρθρα. Το ιδίωμα του Λιτοχώρου ανήκει στα Βόρεια Ιδιώματα της Νεοελληνικής, το λεξιλόγιό του όμως και η προφορά έχουν τα δικά τους ξεχωριστά- ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προς το λεξιλόγιο και την προφορά των άλλων βορειοελλαδικών περιοχών. Υπάρχουν, επίσης, φωνητικές και λεξιλογικές διαφορές και εντός αυτής ταύτης της Πιερίας, του Λιτοχώρου δηλαδή προς άλλα χωριά. Από διαλεκτολογικής και γλωσσογεωγραφικής απόψεως, οι δημοσιευμένες μελέτες και το συλλεγέν υλικό δεν βοηθούν απλώς σε μια γενική θεώρηση αλλά συμπληρώνουν, διευρύνουν και μετασχηματίζουν τις επιστημονικές εργασίες με όλα τα δομικά στοιχεία για την περιγραφή του λιτοχωρίτικου γλωσσικού ιδιώματος.

Το Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού από το 1927 υπήχθη στη δικαιοδοσία της Ακαδημίας Αθηνών και πραγματοποίησε δεκάδες επιστημονικές αποστολές συλλογής γλωσσικού υλικού. Οργάνωσε αποστολές σε περιοχές του ελληνικού χώρου, που παρέμειναν από γλωσσικής απόψεως ανεξερευ-

νητες, και συνέταξε πλήρες ερωτηματολόγιο συλλογής γλωσσικού υλικού, το οποίο καλύπτει όλες τις εκδηλώσεις του βίου και αποτελεί υποδειγματικό οδηγό για τους συλλογείς. Καρπός των αποστολών αυτών υπήρξαν χειρόγραφα αποτελούμενα από χιλιάδες σελίδες, που υπάρχουν στο Κέντρο, με άφθονο γλωσσικό και λαογραφικό υλικό. Από το 2003 το Κέντρο μετονομάστηκε σε Κέντρο Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων-ΙΑΝΕ της Ακαδημίας Αθηνών. Ο Γεώργιος Κουρμούλης, ως συντάκτης του Κέντρου, απεστάλη το 1936 από την Ακαδημία στην Πιερία, να αναζητήσει και να συγκεντρώσει υλικό για γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής. Το χειρόγραφό του έχει τίτλο «Γεωργίου Κουρμούλη, Συλλογή γλωσσικού υλικού επαρχίας Πιερίας Μακεδονίας (Όλυμπος), 1936, σελίδες 125». Το υλικό προέρχεται από τα χωριά Λιτόχωρο, Στουπί, Κουντουριώτισσα, Βροντού, Λόφος, Παληάμπελα, Κολινδρός, οι λέξεις συχνά συνοδεύονται από παραδείγματα, υπάρχουν τοπωνύμια, επαγγελματικά ιδιώματα, λεξιλόγιο για τη χλωρίδα και γραμματικά. Ο Νικόλαος Κοντοσόπουλος απεστάλη το 1971 από την Ακαδημία Αθηνών στην Πιερία, να ερευνήσει και συγκεντρώσει γλωσσικό υλικό από διάφορες περιοχές. Το χειρόγραφό του έχει τίτλο «Νικολάου Κοντοσοπούλου, Συλλογή γλωσσικού υλικού εκ του νομού Πιερίας, 1971, σελίδες 396». Το υλικό είναι ποικίλο και προέρχεται από τα χωριά Λιτόχωρο, Κολινδρός, Αγαθούπολη, Μηλιά, Δίον, Κίτρος κλπ. Το χειρόγραφο αυτό περιέχει στις σελίδες 97-140 ενδιαφέρον «Λεξιλόγιον εκ του χωρίου Λιτόχωρον», όπου σποραδικά περιέχεται και λαογραφικό υλικό. Αναντίρρητα, στα χειρόγραφα του

Κέντρου συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού δεν υπάρχει άρτια και σαφής εικόνα του λιτοχωρίτικου γλωσσικού ιδιώματος, όμως δεν πρέπει να αποσιωπήσουμε τη μελέτη τους και την εξ αυτής φυσική εξέλιξη της γλώσσας μας.

Ευανθίας Δουγά-Παπαδοπούλου, Μια ιδιότυπη κατηγορία επιθέτων σε περιοχές της Μακεδονίας, «Μακεδονικά», τόμος 23, Θεσσαλονίκη 1983. Υπάρχει μια κατηγορία αρσενικών επιθέτων και ουσιαστικοποιημένων επιθέτων, με την ιδιότυπη κατάληξη *-ιάις*, όπως: *αρκουδιάις*. Η κατάληξη αυτή δεν υπάρχει στην κοινή νεοελληνική, αλλά και στο ιδιώμά μας δεν έχει πολύ μεγάλη έκταση. Η Δουγά-Παπαδοπούλου ερεύνησε το φαινόμενο αυτό στις περιοχές της Κοζάνης, της Βέροιας και της Πιερίας. Ειδικά στο Λιτόχωρο και την Πιερία πραγματοποίησε αποστολή από το γλωσσολογικό τμήμα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, τον Αύγουστο του 1982. Με βάση τον κατάλογο των επιθέτων και την προσωπική της συλλογή με τα ονόματα που ευχρηστούν στο ιδίωμα, η συγγραφέας έδωσε μια πλήρη εικόνα με τα ερμηνεύματα των ονομάτων, τις σημασιολογικές τους αποχρώσεις, τη λειτουργικότητα και την έκτασή τους, τα γεωγραφικά όρια του φαινομένου, αν χρησιμοποιούνται ως επίθετα ή ουσιαστικά κλπ. Όσο για τη σημασιολογική τους λειτουργία, τα κατατάσσει σε τρεις κατηγορίες: α) σ' εκείνα που δείχνουν μια ιδιότητα, κακή συνήθως, β) σ' εκείνα που δείχνουν αγάπη σε κάτι, συνήθως τροφή, και γ) σ' εκείνα που εκφράζουν μια επαγγελματική σχέση του κατόχου τους. Στην παράθεση των ερμηνευμάτων δίνονται καλύτερα οι κυριολεκτικές και μεταφορικές τους σημασί-

ες. Για παράδειγμα, στο Λιτόχωρο η λέξη: *κουλουκθιά-ις*, σημαίνει: 1) μεταφορικά ο χονδροκέφαλος, ο κολοκύθας, ο ανόητος, 2) είδος σταφυλιού. Η συγγραφέας παρουσιάζει και την ερμηνεία της προέλευσης της κατάληξης αυτής με όλες τις απόψεις. Στο λιτοχωρίτικο ιδίωμα η κατάληξη *-ιάις* λειτουργεί παράλληλα με την *-ιάρης* > *-ιάρς*. Για τη Δουγά- Παπαδοπούλου το φαινόμενο είναι φωνητικό και επειδή τα επίθετα αυτά συνέπεσαν σημασιολογικά με άλλες κατηγορίες πολυπληθέστερων επιθέτων, αδυνάτισαν και απορροφήθηκαν, με λίγες εξαιρέσεις επιβίωσης στο ιδίωμα.

Ευανθίας Δουγά-Παπαδοπούλου, Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας, «Μακεδονικά», τόμος 24, Θεσσαλονίκη, 1984. Η ετυμολόγηση των διαλεκτικών λέξεων που ακολουθεί παρακάτω, και αφορά το Λιτόχωρο, βασίστηκε στη συλλογή των λέξεων αυτών που έγινε τον Αύγουστο του 1981, αποτελεί μέρος της ευρύτερης συλλογής του ιδιωματικού γλωσσικού υλικού χωριών της Πιερίας και πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια των γλωσσοσυλλεκτικών αποστολών που οργάνωνε κάθε καλοκαίρι το γλωσσολογικό τμήμα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών σε χωριά του μακεδονικού χώρου.

καρλά

Στο Λιτόχωρο *καρλά* είναι το δεμάτι ξύλα που φορτώνουν οι χωρικοί στην πλάτη τους· «έφιρινιν κάθι βδουμάδα μνά καρλά στου παζάρ'». Ο τύπος *καρλά* πρέπει να προήλθε από τη λέξη *κλαριά* (η), περιεκτικό του *κλαρί* (το), όπως και η *κλαδαριά* προήλθε από το *κλαδί* (το), με αντιμετάθεση των λ-ρ > ρ-λ, δηλ. *κλαριά* > *καρλιά* > *καρλά*. Στο ίδιο ιδίωμα έχουμε αρκετά παρόμοια περιεκτικά, όπως: *καζανά* (η)· «έβγαλα μνά καζανά ρακή», *καραβιά* (η)· «έπλυνα μνά караβιά ρούχα», *χιριά* (η)· «μνά χιριά λάχανα» κ.λ., όλα από προσωπική συλλογή.

κουλουθρινίτσα

Στο Λιτόχωρο η λέξη *κουλουθρινίτσα* σημαίνει: είδος δερματικής πάθησης, ο έρπης ζωστήρ, και πρέπει να συνδεθεί με το κυπριακό *κωλόρνιθος* (ο), που σημαίνει: «πρήσιμα ή οίδημα μέρους του σώματος και κυρίως της κεφαλής... εκ του ομοιάζειν τοις κώλοις της όρνιθος». Η φωνητική διαδικασία που ακολούθησε η λέξη είναι η εξής: *κωλόρνιθος* > *κωλόρνιθα*, με αλλαγή γένους > *κουλόρνιθα*, με στένωση του ατόνου ω > ου, φαινόμενο καθολικό στα βόρεια ιδιώματα > *κουλουρνιθίτσα*, με την προσθήκη της υποκοριστικής κατάληξης -ίτσα > *κουλουρθινίτσα*, με αντιμετάθεση των ν-θ > θ-ν > *κουλουθρινίτσα*, με μετάθεση του ρ (ρθ > θρ).

προυγγίδ'

Στη Ρητίνη, Ελατοχώρι και Λιτόχωρο η λέξη *προυγγίδ'* (το), και συνήθως στον πληθυντικό *προυγγίδα* (τα), επειδή μοιάζουν να είναι δύο, σημαίνει τη σιδερένια βέργα που τοποθετεί η υφάντρα στο πανί που υφαίνει για να το κρατά τεντωμένο από τη μια ούγια ως την άλλη. Το εξάρτημα αυτό προσαρμόζεται στο πλάτος του πανιού. Η λέξη πρέπει να συνδεθεί με την αρχαία λέξη *υπουργός*, που με διάφορες φωνητικές μορφές και σημασίες διασώθηκε σ' αρκετά μέρη της Ελλάδας. Από άποψη φωνητική η λέξη *υπουργός* για να φτάσει μέχρι τους διαλεκτικούς τύπους *προυγγίδ'* ακολούθησε μια διαδικασία πιο απλή στα βόρεια ιδιώματα απ' ό,τι στα νότια, δηλαδή *υπουργός* > *πουργός*, με αφαίρεση του αρχικού υ της πρόθεσης > *προυγός*, με μετάθεση του ρ > *προυγγός*, με ανάπτυξη έρρινου και ηχηροποίηση του γ > γ, *προυγγίδα*, με αλλαγή γένους και την προσθήκη της κατάληξης -ίδα που δηλώνει συνήθως όργανο > *προυγγίδ'*, με την υποκοριστική κατάληξη -ίδι και αποβολή του τελικού ατόνου ι. Ο τύπος *προυγγίδ'* μπορεί βέβαια να προήλθε και απευθείας από τον τύπο *προυγγός*, χωρίς δηλ. τη μεσολάβηση του τύπου *προυγγίδα* και χωρίς υποκοριστική σημασία, κατά το *βελανίδι*, *ξίδι*, *φίδι*, *φρούδι* κ.λ.

ρουβός, ρουβά

Στο Λιτόχωρο το *ρουβός* είναι επίθετο και σημαίνει: όχι ευθύς, ύπουλος, πονηρός. Το *ρουβά* είναι επίρρημα και σημαίνει: πλάγια, λοξά, πονηρά· «*κοιτάει ρουβά*». Η λέξη πρέπει να συν-

δεθεί με το αρχαίο επίθετο ραιβός: καμπύλος, επικαμπής, κυρτός, κυφός, λοξός, σκολιός, κι ακολούθησε την εξής φωνητική διαδικασία για να φτάσει στη μορφή του Λιτοχώρου: ραιβός > ριβός, με στένωση του άτονου αι, κανονική στα βόρεια ιδιώματα > ρουβός, με χείλωση του ι > ου εξαιτίας του παρακείμενου χειλικού β. Για τη σημασιολογική διαφοροποίηση του επιθέτου που από την αρχική σημασία του κυρτού, στραβού κ.λ. μετέπεσε σε σημασία με ηθικό περιεχόμενο πβ. και τα στραβός = ανάποδος στο χαρακτήρα, στριφνός, πλάγιος = σκολιός, δόλιος, απατηλός κ.λ., καθώς και τα αντίθετα ίσιος, ευθύς κ.λ. που πήραν κι αυτά σημασίες με ηθικό περιεχόμενο. Το επίρρημα ρουβά: πλάγια, λοξά, πονηρά, αποτελεί τον κρίκο ανάμεσα στις δύο έννοιες του επιθέτου.

Νικολάου Κοντοσόπουλου, Γλωσσογεωγραφικές παρατηρήσεις στο λεξιλόγιο της διαλέκτου της Μακεδονίας, «Μελέτες για την ελληνική γλώσσα», 4^η Ετήσια Συνάντηση, Θεσσαλονίκη 1983. Για τον συγγραφέα η μακεδονική διάλεκτος είναι κατά βάσιν ενιαία και γι' αυτόν τον λόγο δεν είναι σωστό να μιλούμε για «μακεδονικά ιδιώματα», αλλά να χρησιμοποιούμε τον όρο «μακεδονική διάλεκτος». Πολλά μορφοφωνητικά φαινόμενα της μακεδονικής ελληνικής έχουν μεγαλύτερη εδαφική εξάπλωση έξω από τον μακεδονικό χώρο, ενώ πιστοποιείται και λεξιλογικά η ενότητα του μακεδονικού χώρου και είναι αναντίλεκτο το γεγονός ότι υπάρχουν πολλές λέξεις της διαλέκτου που η χρήση τους επεκτείνεται και έξω από τη Μακεδονία. Ο Κοντοσόπουλος για τη λεξιλογική μελέτη έλαβε υπόψη τις δικές του συλλογές και εργασίες, το αρχείο του Ιστορικού Λεξικού, έντυπα γλωσσάρια κλπ. Από τα ιδιώματα του Λιτοχώρου δίνει ως παράδειγμα το ρήμα: γκουζγκουνεύου, το οποίο θεωρεί συνώνυμο με τα ρήματα παλαιίζω (ψάχνω, ερευνώ, ζητώ) και χα-

λεύω (ζητώ) που η χρήση τους είναι περιορισμένη στον βορειοελλαδικό χώρο. Μια έκπληξη για τον μελετητή είναι ο σημαντικός αριθμός ιδιωματικών λέξεων που είναι κοινές στα δύο ακραία τμήματα του ελληνικού χώρου, στη Μακεδονία δηλαδή και στην Κρήτη, χωρίς οι λέξεις αυτές να είναι όλες παμμακεδονικής ούτε παγκρητίου εκτάσεως. Για παράδειγμα, η ιδιωματική λέξη του Λιτοχώρου: *βαρταλαμίδ'* ή *βαρθαλαμίδ'* λέγεται *βαρθαλαμίδι* στα Σφακιά και είναι το χώρισμα, σαν ντουλαπάκι, μέσα στην κασέλα των ρούχων. Ο Κοντοσόπουλος βρήκε πολύ λίγες έννοιες στις οποίες έχουμε δύο μόνο ονομασίες γεωγραφικά διακεκριμένες. Μερικές έννοιες παρουσιάζουν διτυπία, αλλά για καμιά από αυτές δεν μπορεί να προσδιοριστεί μια ζώνη στην οποία να επικρατεί η μία ή άλλη ονομασία. Ως παράδειγμα, ο *πελαργός* στο Λιτόχωρο λέγεται *πιλικάνους* και σε άλλα μέρη *γλάρους*. Για το *ροδάκινο* στο Λιτόχωρο υπάρχουν δύο ονομασίες, *ρουδόκνου* και *δουράκνου*. Επίσης, στο Λιτόχωρο η *σπίθα* ονομάζεται *τσά*, ο *γυμνός γκόλιους* και η *πυγολαμπίδα* *κουλουφουτιά*, ενώ άλλα μέρη της Μακεδονίας δίνουν διαφορετικές ονομασίες. Από τα παραδείγματα με τις σποραδικές γεωγραφικές ενδείξεις μπορούν να βγουν αρκετά γλωσσογεωγραφικά συμπεράσματα.

Μαρίας Πλαδή, *Διαλεκτικές συμπεριφορές σε παιδιά τυπικής ανάπτυξης στο Πυργί της Χίου και στο Λιτόχωρο Πιερίας, «Μεταπτυχιακή εργασία», Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής, Θεσσαλονίκη 2008*. Επιμένοντας στις σπουδές της, η Μαρία Πλαδή επιχειρεί μια πρώτη ποσοτικοποίηση της διαλεκτικής παρεμβολής σε

μαθητές δημοτικού σχολείου στο Λιτόχωρο, ένα περιβάλλον στα πλαίσια του οποίου επιβάλλεται η αποκλειστική χρήση της Κοινής Νεοελληνικής αυστηρά από τα αναλυτικά προγράμματα της εκπαίδευσης. Μέσα από τη μελέτη της χρήσης του τοπικού λιτοχωρίτικου ιδιώματος, επιχειρείται η άντληση συμπερασμάτων που έχουν σχέση με κοινωνιογλωσσολογικές και παιδαγωγικές διαστάσεις των διαλέκτων στην εκπαίδευση. Η ερευνητική αυτή προσπάθεια της Πλαδή έχει ως στόχο να συνεισφέρει σε μια βαθύτερη κατανόηση της χρήσης της διαλέκτου του Λιτοχώρου μέσα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, συγκεκριμένα σε «δίγλωσσο» διαλεκτικό περιβάλλον.

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟ ΚΑΝΑΒΟΥΡΑ
«Προεπαναστατικά κινήματα στον Όλυμπο
και τα Πιέρια»

(Η ελευθερία θέλει αρετή και τόλμη, θέλει θυσίες για να την αποκτήσουμε και προπαντός για να τη διατηρήσουμε. Να γιατί ο αγώνας του 1821 παραμένει διαχρονικός και επίκαιρος. Αναμένεται με σοφία και σύμπνοια από κάθε γενιά να τιμήσουν με έργα τις αξίες της παράδοσης, των αγώνων και των υποθηκών των προηγούμενων γενεών. Οι πανηγυρικοί λόγοι βαπτίζουν τους νέους στην κολυμβήθρα της ιστορίας, τους δείχνουν τον δρόμο του χρέους, θερμαίνουν τις καρδιές και μεταλαμπαδεύουν το ελληνικό πνεύμα. Οι μεγαλύτεροι, με τους πανηγυρικούς λόγους, αναβαπτίζονται, συναισθανόμενοι πως αποδίδουν ελάχιστο φόρο τιμής στις ιστορικές αναδρομές.

Η ομιλία που ακολουθεί εκφωνήθηκε από τον Αθανάσιο Καναβούρα την 30^ή Μαρτίου 1986 στη Θεσσαλονίκη, με την ευκαιρία του εορτασμού της εθνικής παλιγγενεσίας της επανάστασης του 1821. Ο λιτοχωρίτης Αθανάσιος Καναβούρας είναι μια πολυσχιδής και εξαιρετική προσωπικότητα που διέπρεψε στη Θεσσαλονίκη, διετέλεσε- πλέον των άλλων- πρόεδρος του Συλλόγου Λιτοχωριτών Θεσσαλονίκης και προσέφερε με το ερευνητικό και συγγραφικό του έργο στην προσπάθεια να

καταγραφεί η ιστορική διαδρομή του Λιτοχώρου. Ο πανηγυρικός λόγος έχει τίτλο «Προεπαναστατικοί ξεσηκωμοί στον Όλυμπο και στα Πιέρια», περιέχει πολλά στοιχεία για το Λιτόχωρο και λόγω του μακροσκελούς περιεχομένου, έχουν αφαιρεθεί μερικά κείμενα.)

[...] Έχοντας διαμορφώσει, σαν λαός, ένα ορισμένο ιστορικό πλαίσιο, κάθε φορά που, στο γύρισμα του χρόνου, γιορτάζουμε και τιμούμε την επέτειο του Μεγάλου Ξεσηκωμού του 1821, κάθε φορά που η ψυχή μας καίει το λιβάνι της ευγνωμοσύνης στους αθάνατους ήρωες και η καρδιά μας σκιρτά στην ανάμνηση του ηρωισμού και της θυσίας τους, η σκέψη μας, πάντοτε σχεδόν, αρχίζει τον καλπασμό στο χώρο της ιστορίας και του Θρύλου απ' το ηρωικό Σούλι, απ' τα χιλιοτραγουδημένα αρματολίκια του Βάλτου και του Ξηρόμερου, για να σταθεί με δέος και κατάνυξη στην Αγία Λαύρα και στον Π.Π. Γερμανό. Συντροφεύει κατόπιν το Γέρο του Μωρηά στα Δερβενάκια και στην Τροπολιτσά, τον Ανδρούτσο στο Χάνι της Γραβιάς, τον Διάκο στην Αλαμάνα· σταματά στο ηρωικό το Μεσολόγγι, ακολουθεί τον Καραϊσκάκη, αρμενίζει με τα καράβια του Μιαούλη, πλέει με τα πυρπολικά του Κανάρη, με όλους τους ήρωες του Μωρηά και της Ρούμελης, που με τη θυσία τους, ανάστησαν τη μικρή μα ελεύθερη Ελλάδα.

Και αφήνουμε στη λήθη και την αφάνεια άξιους πολέμαρχους, παληκάρια λαμπρά, που στάθηκαν αδούλωτα εδώ, στα χώματα της Μακεδονίας μας, που πότισαν με αίμα τις ρεματιές και τα φαράγγια της, που πολέμησαν με ανδρεία πλάι στους αδελφούς της νότιας Ελλάδας, συμβάλλοντας στη Λευτεριά και τη Δόξα της.

Αγνοημένοι σχεδόν κι από μας τους ίδιους, που ζούμε και αναπνεύουμε τον αέρα αυτής της Μακεδονικής γης, παραμελημένοι ίσως κι απ' την Πολιτεία, θα έμειναν κυριολεκτικά σε αφάνεια, αν δεν υπήρχε ο ζήλος και ο μόχθος ορσμένων ερευνητών και κυρίως του αειμνήστου Ι. Βασδραβέλη, χάρις στους οποίους η δράση, η παληκαριά και οι θυσίες τους έγιναν ευρύτερα γνωστές, χωρίς όμως, δυστυχώς, να μπολιαστούν όσο θα έπρεπε στην Εθνική μας ιστορία και ζωή.

Όσοι είχαμε την αγαθή τύχη να γεννηθούμε και να μεγαλώσουμε στα ίδια χώματα με τα παληκάρια αυτά της Μακεδονίας, να μας ριπίσουν οι ίδιες πνοές του Ολύμπου, να μας δροσίσουν, όπως και εκείνους, οι ίδιες αύρες του Αιγαίου, τις ίδιες ρεματιές να διαβούμε, στα ίδια με 'κείνους διάσελα να περιπλανηθούμε, αναθυμώμαστε νοσταλγικά τις γιαγιάδες μας να μας νανουρίζουν, μέχρι χθες σχεδόν, με τα τραγούδια του Ζήδρου και του Νικοτσάρα, με τις παληκαριές του Γκέκα και του Παλάσκα να μας κοιμίζουν, να μας σεργιανούν στα ερείπια του σπιτιού του Θρυλικού Λάπα, και να γίνεται σήμερα η θύμιση καημός και χρέος.

Αυτών των λησμονημένων παληκαριών του Ολύμπου και των Πιερίων τη δράση, τον ηρωισμό και τις θυσίες τους ελάτε να ξαναζήσουμε απόψε, ένα χρέος ξεπληρώνοντας ο ομιλητής σε άξιους πατέρες, ένα χρέος όλοι μας σε πανάξιους προγόνους. Κι αν -πράγμα απίθανο- μπορέσει ο λόγος του ομιλητή να γίνει έστω και για μια στιγμή έρυμα, πρόχωμα, στο ρεύμα του χρόνου, και βοηθήσει έστω και για λίγο να μη διολισθήσουν οι πράξεις των πατέρων του σε λήθης βυθούς, θα νοιώσει ευτυχής με τη σκέψη πως ξεπλήρωσε ένα

μικρό, ένα ελάχιστο μέρος απ' τη μεγάλη του οφειλή προς αυτούς. [...]

Ο Όλυμπος, τα Πιέρια και το Βέρμιο είναι οι περιοχές της Μακεδονίας που δίνουν πρώτες το παρόν στην κλεφτουριά και στ' αρματολίκια. Είναι περιοχές με ανθρώπους ανυπόταχτους και πολεμικούς, με έδαφος που προσφέρεται σε κλεφτοπόλεμο, με πυκνή βλάστηση και πολλές προσβάσεις διαφυγής προς τη νότια και δυτική Ελλάδα, σε περίπτωση Τουρκικής καταδίωξης.

Ο πρώτος κλέφτης που άφησε εποχή, είναι ο πολυσυζητημένος Μείντάνης. Είναι τόσο μεγάλη η επιβολή του και τόσο ξαπλωμένη η φήμη του, ώστε και σήμερα στην περιοχή του Ολύμπου, όταν θέλουν να χαρακτηρίσουν κάποιον άνθρωπο ανυπόταχτο, απείθαρχο και ανεξάρτητο, λένε «βγήκε στο μείντάνι», ακολούθησε δηλαδή στο κλαρί τον Μείντάνη. Ο Κασομούλης αναφέρει το απίστευτο, πως οι Τούρκοι συμφώνησαν μαζί του- μιλάμε για το 1670-1680:

1^{ον}: Τούρκος να μην εισέρχεται εις τας παρ' αυτού φυλαττομένας επαρχίας.

2^{ον}: Οι κάτοικοι να πέμπουν (αφού συνάξουν) τους φόρους και τα χαράτζια (κεφαλαιάτικα) δια μέσου των προκρίτων του κάθε χωρίου εις τας αρμοδίους Οθωμανικάς αρχάς.

3^{ον}: Οι υπ' αυτόν οπλοφόροι (αρματολοί) να μένουν ασύδδοτοι παντός φόρου και χαρατζίου.

Μετά το θάνατο του Μείντάνη και γύρω στα 1700, τη δράση του συνεχίζουν στα Πιέρια, τον Όλυμπο και το Βέρμιο ξακουστοί αρχικλέφτες, όπως ο Περδικάρης, ο Γράφας, ο Μπαλαμπασάνης, ο Σερμπέτης, ο Πολύζος και άλλοι, που αναστατώνουν τους Τούρκους με τη

δράση τους και χαρίζουν τα πρώτα σκιρτήματα λευτεριάς στους ραγιαδες.

Τον ίδιο καιρό εμφανίζεται στο χωριό Μηλιές, που βρίσκεται έξω απ' την Κατερίνη, το πρώτο κρούσμα ομαδικής αντίδρασης στον κατακτητή. Απηυδασημένοι οι Μηλιώτες απ' τις συνεχείς καταπιέσεις και υπερβασίες των Τούρκων, αφήνουν το χωριό και παίρνουν ομαδικά τα βουνά. Μάταια οι Τούρκοι, σε αντεκδίκηση, θα αρπάξουν το βιός τους, θα ρημάξουν το χωριό, θα εκτοπίσουν γυναίκες και παιδιά. Πολύ γρήγορα θα αναγκασθούν να δώσουν αμνηστία και υπόσχεση ότι θα τους αφήσουν ήσυχους.

Απ' το 1700, λοιπόν, η κλεφτουριά στον Όλυμπο και τα Πιέρια είναι στις δόξες της. Την εποχή αυτή, και συγκεκριμένα απ' το 1720 μέχρι το 1770, τη σφραγίζει έντονα με τη δράση του ο αρχικλέφτης Πάνος Ζήδρος. Κλέφτης ξακουστός και σεβαστός σ' όλους τους καπεταναίους της Μακεδονίας, όχι μόνο για την παληκαριά του, αλλά και για τη φρονιμάδα και τη σωφροσύνη του, αρετές που δεν τις είχαν οι περισσότεροι απ' τους κλέφτες.

Η καταγωγή του, σύμφωνα με την παράδοση, είναι απ' την Ελασσώνα. Ο Ι. Βασδραβέλης επιμένει, χωρίς να έχει δίκαιο, ότι η καταγωγή του είναι απ' το Λιβάδι. Ζει μέχρι τις μέρες μας ο θρύλος του στην περιοχή του Ολύμπου και ιδιαίτερα στο Λιτόχωρο, επειδή ένα απ' τα φημισμένα πρωτοπαλήκαρά του ήταν ο Λάπας, που καταγόταν από κει και που τα ερείπια του σπιτιού του σώζονταν μέχρι τις αρχές του πολέμου του '40. Ο Ζήδρος κι ο Λάπας τραγουδήθηκαν απ' τη λαϊ-

κή μούσα, το δε τραγούδι του Λάπα τραγουδιέται και σήμερα σε κάθε περίπτωση γλεντιού ή πανηγυριού. [...]

Ο Λάπας, για να ξαναγυρίσουμε στο πρωτοπαλήκαρο του Ζήδρου, κατέφυγε στον Αχελώο μαζί με τον Τρίψα, και ήταν τέτοια η δράση του εκεί, ώστε με Σουλτανικό φιρμάνι διατάχθηκαν οι Τουρκικές αρχές των Ιωαννίνων και Τρικάλων να φέρουν τον Λάπα στην Κωνσταντινούπολη νεκρό ή ζωντανό.

Προδομένος ο Λάπας από ένα φίλο του Τουρκαλβανό, τον Σουλεϊμάν Τζαπάρη, που τον φιλοξενούσε πολλές φορές στο σπίτι του στο Μαργαρίτι, πιάνεται απ' τους Τούρκους, αλλά, ενώ οδηγείται στην Κωνσταντινούπολη, ο Γεώργιος Μπότσαρης, ειδοποιημένος, επιτίθεται κατά της τουρκικής συνοδείας κι ο Λάπας κατορθώνει να ξεφύγει. Ο Τρίψας σκοτώνεται στη μάχη. Ο Λάπας γρήγορα σχημάτισε σώμα από 150 κλέφτες και ξανάρχισε τον αγώνα κατά των Τούρκων. Σε μια μάχη νοτιοδυτικά των Γρεβενών, ενώ κυκλωμένος επιχειρούσε να διασπάσει τον κλοιό των Τούρκων, σκοτώθηκε και τον διαδέχθηκαν στην αρχηγία ο Στουρνάρης, ο Βλαχοθόδωρος και ο Πλιάσκας, πρωτοπαλήκαρά του.

Ο Στουρνάρης αναφέρεται πολλές φορές απ' τον Κασομούλη για τη δράση του. Ο Πλιάσκας πρέπει να είναι ο Παλάσκας, με Λιτοχωρίτικη καταγωγή και συγγενής του Λάπα· έχει αξιόλογη δράση και έχει τραγουδηθεί και αυτός απ' τη Δημοτική Μούσα.

Ο Βλαχοθόδωρος, κλέφτης κι αυτός ξακουστός και με δράση, με καταγωγή απ' το Λιβάδι, αποτελεί το μόνο μελανό σημείο στον αστερισμό των υπέροχων αν-

δρών με την κατάπτυστη πράξη του να σκοτώσει τον Πάνο Τσάρα, τον πατέρα του Νικοτσάρα.

Ένας άλλος αγωνιστής με τεράστια προσφορά στον αγώνα υπήρξε και ο Γκέκας. Ο Γκέκας υπήρξε αρματολός της Κατερίνης και ένα από τα πρωτοπαλήκαρα του Ζήδρου. Αναφέρεται σαν τόπος καταγωγής του το Λιβάδι, όμως υπάρχουν πολλές αμφιβολίες και αντιρρήσεις γι' αυτό και μάλλον και τούτου η καταγωγή θα πρέπει να είναι το Λιτόχωρο, όχι μόνο επειδή το όνομα αυτό απαντάται περισσότερο στο Λιτόχωρο, αλλά κυρίως για το λόγο ότι ο Γκέκας ανέπτυξε ναυτική δράση και θαλασσινοί ήταν μόνο οι Λιτοχωρίτες.

Ο Γκέκας, λοιπόν, γύρω στα 1787, εξώπλισε ένα μεγάλο καράβι και άρχισε κούρσο στο Θερμαϊκό, σε τέτοιο σημείο που οι Γάλλοι, έχοντας τότε στα χέρια τους το θαλάσσιο εμπόριο και τις μεταφορές, θορυβήθηκαν και έστειλαν σε καταδίωξή του πολεμικό και ο Γκέκας μόλις κατόρθωσε να διαφύγει πυρπολώντας το καράβι του, για να μην πέσει στα χέρια των Γάλλων. Δεν άργησε να εξοπλίσει ξανά πλοία και να ξαναρχίσει τις πειρατείες. Όμως οι Γάλλοι τον κυνήγησαν και πάλι συστηματικά και ο Γκέκας αναγκάστηκε να αφήσει τη θάλασσα και να γυρίσει στον Όλυμπο. Κυνηγημένος απ' τους Τούρκους πήγε προς την Πρέβεζα και την Πάργα, όπου και σκοτώθηκε γύρω στα 1790. Ο Κασομούλης μιλά με τα καλύτερα λόγια για τη δράση και την παληκαριά του, σώζεται δε και τούτου το τραγούδι.

Αναφέρθηκε στην ιστορήσή μας πολλές φορές το Λιτόχωρο, σαν τόπος καταγωγής πολλών κλεφταρματολών και σαν χώρος εκδήλωσης πολλών προεπανα-

στατικών ξεσηκωμών. Πράγματι το Λιτόχωρο, απλωμένο στην ανατολική πλευρά του Ολύμπου, προσφέροντας μοναδικές ευκαιρίες διαφυγής και περίθαλψης στους καταδιωκόμενους απ' τους Τούρκους κλεφταρματολούς, θα σταθεί σ' όλη τη διάρκεια της σκλαβιάς προπύργιο εθνικών αγώνων. Απ' τα 1500 περίπου, με την ίδρυση της Μονής του Αγ. Διονυσίου, γίνεται εστία συντήρησης της Εθνικής και ορθόδοξης παράδοσης, μιας παράδοσης που επιβιώνει ως τις μέρες μας με τη διατήρηση βυζαντινών εθίμων. Το Μοναστήρι του Αγ. Διονυσίου θα γίνει καταφύγιο των κλεφταρματολών, κέντρο συσκέψεων των Ολύμπιων οπλαρχηγών, εστία εθνικού φρονηματισμού. Εκεί θα καταφύγουν οι επαναστάτες του 1822 μετά την αποτυχία στον Κολυνδρό και θα διαφύγουν προς τη νότια Ελλάδα... «... και ηύραμεν τον Άγιον Διονύσιον, μοναστήρι εν μέσω του Ολύμπου, όπου κατοικούν οι θεοί και ο Άγιος», διηγείται ο Κασομούλης. Δυστυχώς δεν έχουν διασωθεί γραπτά κειμήλια από την εθνική δράση των Λιτοχωριτών. Κάηκαν όλα στο ολοκαύτωμα του 1878 κι ό,τι γνωρίζουμε είναι από διηγήσεις τρίτων, που έφτασαν ξεθωριασμένα και πολλές φορές διαστρεβλωμένα, τα γεγονότα. Μόλις πρόσφατα ήρθε στο φως από τα αρχεία Αγωνιστών η προσφορά ενός άγνωστου Λιτοχωρίτη αγωνιστή, του Περικλέους Ιακώβου Ολυμπίου που διέθεσε ολόκληρη την περιουσία του στον αγώνα. Αναφέρονται στα έγγραφα του φακέλου αναλυτικά τα προσφερθέντα χρηματικά ποσά και περιουσιακά στοιχεία, καθώς και η απώλεια 238 συγγενών του, που χάθηκαν στον αγώνα. Ο Ιάκωβος Περικλέους, αφού πολέμησε με τον Ιερό Λόχο, κατέβηκε στην Ελλάδα, έκαμε

δικό του Σώμα, συντηρώντας το με έξοδά του, και έφθασε μέχρι το βαθμό του αντιστρατήγου, για να πεθάνει φτωχός στη Νέα Πέλλα, το χωριό των Μακεδόνων αγωνιστών έξω απ' την Αταλάντη. Η μοναδική του κληρονόμος, ανεψιά του Φιλισίδου Ολυμπίου, ζητώντας από την «επί των θυσιών και αγώνων εξεταστικήν επιτροπήν» να της δοθεί μέρος των όσων είχε λαμβάνειν ο θεός της, γράφει χαρακτηριστικά: «... εκ των εγγράφων τούτων καταλαμβέnete, Σεβαστά μέλη της Επιτροπής ταύτης και λείψανα του ιερού αγώνος, οποίας σημαντικάς εκδουλεύσεις έκαμεν ο θεός μου εις το Ελληνικόν Έθνος, χωρίς να αξιωθεί να ίδη ελευθέρα την πατρίδα του, αλλά μόνον τα δυστυχή λείψανα συμπολιτών και συγγενών του.

Απορφανισθείσα δε εκ των γονέων και συγγενών και πατρίδος, βίον πλάνητα διάγουσα αναξίως της μέχρι τούδε ανατροφής μου και μικράς εκπαιδύσεως, παρακαλώ τα σεβαστά μέλη της Επιτροπής ταύτης, ίνα αποφανθώσιν κατά το δίκαιον περί αποδόσεως των χρεών τούτων του δημοσίου, όπως δυνηθώ ν' αποπερατώσω τας σπουδάς μου και χρησιμεύσω ως διδασκάλα εν τη πατρίδι μου, Λιτοχώριον του Ολύμπου, μάλλον δε χάριν των ομολογουμένων αγώνων του θείου μου διορισθώ ως Υπότροφος εις εκπαιδευτήριον κτλ.» . Εύκολα ο καθένας αντιλαμβάνεται το μέγεθος της θυσίας αλλά και τη σεμνότητα των αγωνιστών αυτών, που ουδέποτε πρόβαλαν δημόσια την προσφορά τους, μια προσφορά που την ένοιωθαν αυτονόητη, γιατί προερχόταν μόνο από αγάπη παράφορη για την πατρίδα και την ελευθερία της.

Έχουν τραβήξει τα πάνδεινα οι Λιτοχωρίτες σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του Έθνους μας, με την καθολική και πάνδημη συμμετοχή τους στους αγώνες, χωρίς ποτέ να προβάλλουν οι ίδιοι τις θυσίες και την προσφορά τους. Προικισμένοι όμως με υψηλή ευαισθησία, θα εκφράσουν τα αισθήματά τους μέσα από τα τραγούδια τους. Ένα τέτοιο τραγούδι απ' τα χρόνια της σκλαβιάς, που τραγουδιέται και σήμερα, εκφράζει παραστατικά τον πόνο και την απελπισία τους από τις θηριωδίες των Τούρκων και τις αυθαιρεσίες και τα καμώματα των δικών μας κλεφτών. [...]

Θα σταθούμε τώρα στη μορφή ενός ονομαστού αγωνιστή και αρχικλέφτη, του Νίκου Τσάρα, γνωστού ως Νικοτσάρα, που τα ηρωικά του κατορθώματα και ο ηρωικός του θάνατος συγκίνησαν την ψυχή του υπόδουλου Ελληνισμού.

Ο Νικοτσάρας ήταν δευτερότοκος γιός του Πάνου Τσάρα, διαδόχου, όπως είπαμε, του Πάνου Ζήδρου. Η καταγωγή του είναι από τα Χάσια. Ο Κασομούλης, που συμπολέμησε με άνδρες του Νικοτσάρα στην Πιερία κατά την επανάσταση του 1822, μας τον περιγράφει σαν άνδρα γενναίο, αποφασιστικό, φιλοπόλεμο, ανεξίκακο, απλό, αδελφό με όλους. Η ανεξικακία του ήταν παροιμιώδης, αφού είχε το κουράγιο να συγχωρήσει και τον φονιά του πατέρα του, το Βλαχοθόδωρο.

Ο Νικοτσάρας με τους Λαζαίους, με τους οποίους συνδεόταν με αδελφική αγάπη, κατόρθωσε να συγκεντρώσει σώμα από 700 κλέφτες -κάτι πρωτοφανές για κείνη την εποχή- και άρχισε συστηματικό αγώνα κατά του Αλή-Πασά, που πάση θυσία επεδίωκε τότε να επεκτείνει τον έλεγχό του στη Θεσσαλία, Δυτική Μακεδο-

νία και Όλυμπο. [...]

Μετά τη νικηφόρα αυτή ναυμαχία ο Νικοτσάρας, με 300 κλέφτες, αποβιβάζεται στο Λιτόχωρο, με σκοπό να απαλλάξει την περιοχή από τα αποσπάσματα των Τουρκαλβανών του Αλή, που συνεχώς τρομοκρατούσαν τους κατοίκους.

Κοντά στο Λιτόχωρο ο Νικοτσάρας συμπλέκεται με τουρκικό απόσπασμα. Καταβάλλει τη μία του πτέρυγα και, ενώ ετοιμάζεται να επιτεθεί στην άλλη, χτυπιέται βαριά στο υπογάστριο. Με την παροιμιώδη ψυχραιμία του, όπως διηγείται ο Κασομούλης, κρατώντας τα έντερα στα χέρια του αποσύρεται στο πλοίο του, χωρίς να πει τίποτα σε κανέναν για τον τραυματισμό του, χωρίς να αντιληφθεί κανείς τίποτα, για να μην πανικοβληθούν οι σύντροφοί του. Σε λίγο αφήνει την τελευταία του πνοή. Ήταν Ιούλιος του 1807 και ήταν μόλις 36 χρόνων. Τον μετέφεραν και τον έθαψαν στην Εκκλησία της Ευαγγελίστριας στη Σκιάθο. Ο Παπαδιαμάντης θα διασώσει στίχους από το μοιρολόι του θανάτου του:

*Κι εκείνος που φοβέριζε και όλοι τον ετρέμα
Επήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνού*

το ρέμα [...]

Το έργο του θα το συνεχίσουν οι Λαζαίοι από τη Μηλιά, που κοντά τους συντάχτηκαν οι φίλοι του Νικοτσάρα, Ταμπάκης, Μάντζαρης, Γούλας, Δράσκος και άλλοι.

Οι Λαζαίοι, που πολλές φορές αναφέραμε, είναι ονομαστή οικογένεια αρματολών, ξακουστοί για τη δράση τους και, κυριολεκτικά, θυσιάστηκαν για την πατρίδα. Ο γενάρχης τους καταγόταν από το Λιβάδι και είναι σύγχρονος του Ζήδρου. Απ' τους Λαζαίους κατά-

γεται και ο Γεωργάκης Ολύμπιος. Για το Λάζο υπάρχει όμορφο κλέφτικο τραγούδι, που εξυμνεί την προσωπικότητα του Κλέφτη, όπως επίσης και για τις γυναίκες των Λαζαίων, που τις πιάσανε όλες οι Τούρκοι. Ο Πύργος των Λαζαίων στη Μηλιά σωζόταν μέχρι πριν λίγα χρόνια. Ο γιός του Γιάννης, που τον διαδέχθηκε στο Αρματολίκι της Μηλιάς, ύστερα από το θάνατο του Νικοτσάρα, με τον οποίο συνδεόταν με αδελφική φιλία, πολέμησε εναντίον του γιού του Αλή Μουχτάρ επί δύο ολόκληρα χρόνια στα Πιέρια, κρατώντας την περιοχή απάτητη απ' τον Τούρκο. Όμως οι Τούρκοι, αποφασισμένοι να ξεκαθαρίσουν μια για πάντα τους Λαζαίους, προσέβαλαν τη Μηλιά με πολλαπλάσιες δυνάμεις και ύστερα από επική μάχη την κατέβαλαν, εξολοθρεύοντας όλη σχεδόν την οικογένεια των Λαζαίων. Γλύτωσε μόνο ο Λιόλιος Λάζος, που και αυτός κρεμάστηκε στην Πόλη αργότερα, και ο Τόλιος Λάζος, και ακόμη δύο ανήλικα, που με την επέμβαση του Πατριάρχη τα χάρισαν τη ζωή.

Μάταια ο Αλής θα καταδιώξει με λύσσα τους αρματολούς και τους κλέφτες σ' όλη την Μακεδονία. Θα γλυτώσουν πολλοί, όπως ο Καρατάσιος με τους γιούς του στη Νάουσα, ο Γάτσος στην Έδεσσα, ο Λιακόπουλος, ο Ψαροδήμος, ο Διαμαντής Ολύμπιος και οι Τζαχλαίοι στον Όλυμπο, ο Τόλιος Λάζος, που προαναφέραμε στη Μηλιά και άλλοι, που δεν θα αφήσουν ήσυχο τον Τούρκο. Μάταια ο κατακτητής θα τρομοκρατεί, θα καταπιέζει, θα ξεκληρίζει τους ραγιάδες.[...]

Η ώρα του Μεγάλου Ξεσηκωμού σημαίνει πια, και η Μακεδονία, παρά τη δυσμενή γεωγραφική της θέση, παρά τα συνεχή χτυπήματα και την απώλεια άξιων

καπεταναίων, θα δώσει βροντερό παρόν γεμάτο θυσίες και πάλι. Ο ξεσηκωμός στη Χαλκιδική και στο Άγιο Όρος, το ολοκαύτωμα της Νάουσας, αποτελούν λαμπρές σελίδες της Ελληνικής Επανάστασης.

Και στον αγώνα του '21 η περιοχή του Ολύμπου και της Πιερίας έχει λαμπρή συμμετοχή. Οπλαρχηγοί της, με αρχηγό τον ξακουστό Διαμαντή Νικολάου από τον Κολυνδρό, θα βοηθήσουν με σώμα 400 ανδρών τον Εμμ. Παπά στην Κασσάνδρα, θα αποδειχθούν πολύτιμοι με την πείρα και την ανδρεία τους, θα πολεμήσουν σαν λιοντάρια. Αποφασίζεται ο ξεσηκωμός και ο Κασσομούλης κατεβαίνει στη μαχόμενη Ελλάδα για ενισχύσεις. Θα στείλει ο Ύψηλάντης ενίσχυση σε άνδρες και υλικό, που θάρθει καθυστερημένα και με αρχηγό τον χιλιάρχο Σάλα, άνδρα χωρίς πολεμικές ικανότητες. Στις 8 Μαρτίου του 1822 ο Διαμαντής κηρύσσει επίσημα στην Πιερία την επανάσταση. Θάρθει, όπως αναφέραμε, ο Σάλας σε ενίσχυση, με 300 άνδρες που θα αποβιβασθούν στο Ελευθεροχώρι, θάρθουν μαζί και 18 φιλέλληνες Πολωνοί με δύο κανόνια. Θα πολεμήσουν ηρωικά στον Κολυνδρό, στον Καταχά, στα Ρυάκια. Θα γίνει ολοκαύτωμα και πάλι η Μηλιά. Θα χαθεί η Νάουσα και η επανάσταση θα σβύσει στο αίμα.

Όμως τα παληκάρια όλα θα κατέβουν στη Νότια Ελλάδα, να ενισχύσουν τα ξεσηκωμένα αδέρφια τους. Θα πολεμήσουν ηρωικά στα Δερβενάκια, στο Μεσολόγγι, στο Κομπότι, στην Πλάκα. Ο ηρωισμός των Ολυμπίων, όπως τους αποκαλούσαν, θα αφήσει εποχή στη μάχη των Μύλων. Ο Διαμαντής θα γίνει στρατηγός, θα διορισθεί γενικός αρχηγός στη Χαλκίδα και θα φέρει περιφανείς νίκες κατά των Τούρκων. Ολύμπιοι θα πέ-

σουν στα Ψαρά, θα πολεμήσουν στη Σκιάθο. Ο Καρατάσος θα υπερασπίσει την Ύδρα, ο Λιακόπουλος -γιός του κλέφτη Λιάκου, που αναφέρθηκε νωρίτερα- θα βοηθήσει τον Μακρυγιάννη. Ο Λάζος θα δράσει στην Κρήτη. Όμως δεν είναι δυνατόν, στα πλαίσια της ομιλίας, να αναφερθούν λεπτομέρειες για τη δράση των Ολυμπίων και τη συμβολή τους στην απελευθέρωση της πατρίδας μας από τον τούρκικο ζυγό, που είναι απ' όλους μας πανθομολογούμενη.

Δεν ευτύχησαν οι ήρωές μας, παρά τους πολύχρονους αγώνες τους, να δουν τα χώματά τους ελεύθερα. Άργησε πολύ να έρθει η ώρα της λευτεριάς και μάταια οι κάτοικοι του Ολύμπου και των Πιερίων θα ξαναπάρουν τα όπλα στα 1878. Άργησε να έρθει το ηρωικό 1912, για να μπορέσουν οι ψυχές των ηρώων μας να βρουν ανάπαυση και δικαίωση.[...]

Αθανάσιος Καναβούρας
Θεσσαλονίκη 30 Μαρτίου 1986

**ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ
«Ο ΟΛΥΜΠΟΣ», 1906**

**Ένας φορές της προόδου και της παιδείας
κατά τους τελευταίους χρόνους της Τουρκοκρατίας**

Παρατίθεται το καταστατικό:

α) Ο σκοπός της Αδελφότητας είναι υπέρ της προόδου της πατρίδος.

β) Μέλη θεωρούνται όσα θα προκαταθέσουν 5 γροσάκια ως εγγραφή εις τον κώδικα της άνω Αδελφότητας.

γ) (Λείπει κείμενο.)

δ) Μηνιαίος συνδρομή είναι προς 2 γροσάκια κατά μήνα.

ε) Δέχεται και συνδρομητάς μηνιαίους προς 1 γρ. κατά μήνα.

στ) Δέχεται και εκτάκτους συνδρομητάς εις την ευχαρίστησιν των συνδρομητών, οιονδήποτε καιρόν.

ζ) Μικροί ευεργέται λέγονται οι αφιερόνοντες από 50 γρ. μέχρι 100.

η) Ευεργέται οι πληρώνοντες άνω των 100 γρ. μέχρι 500.

θ) Μεγάλοι ευεργέται οι πληρώνοντες άνω των 500 γροσίων.

ι) Αι άνω όλαι πληρωμαί γίνονται με διπλότυπα της Αδελφότητας.

ια) Τα ονόματα των άνω καταχωρώνται εις τον κώδικα, άτινα και μνημονεύονται εν τη εκκλησία.

ιβ) Το Διοικητικόν Συμβούλιον σύγκειται εξ ενός προέδρου, ενός αντιπροέδρου, τεσσάρων συμβούλων, ενός ταμίου, ενός εισπράκτορος και ενός γραμματέως, ήτοι εξ εννέα μελών.

ιγ) Το Διοικητικόν Συμβούλιον εκλέγεται εν γενική συνελεύσει όλων των μελών εν τη λέσχη της Αδελφότητος, δια ψήφου.

ιδ) Ο πρόεδρος φροντίζει όπως εκθέτει αγαθοεργίας της πατρίδος μας εν τω συμβουλίω, όπως και αυτό εγκρίνει την ιδίαν του, και αν μείνουν σύμφωνοι το ψηφίζουν, περνάται εις τον κώδικα και εκτελείται. Επίσης ο πρόεδρος κυρώνει τα βιβλία.

ιε) Ο αντιπρόεδρος, εν ελλείψει του προέδρου, αντικαθιστά τον πρόεδρο και φροντίζει την ησυχίαν και την εργασίαν των μελών. Επίσης επικυρώνει τα βιβλία.

ιστ) Οι σύμβουλοι συσκέπτονται μετά του προέδρου και ψηφίζουν.

ιζ) Ο ταμίας κρατεί ταμείον εν ασφαλεία και τα βιβλία και με εγγύησιν.

ιη) Ο γραμματεύς βαστά τα βιβλία εν τάξει, την σφραγίδα, υπογράφει εις τα κατάστιχα, ετοιμάζει τα διπλότυπα των πληρωμών παραδίδων τω εισπράκτορι.

ιθ) Ο εισπράκτωρ φροντίζει όπως εισπράττει τας τριμηνιαίας πληρωμάς με διπλότυπα, παραδίδων τω ταμιά εις ά εγγυείται ο εισπράκτωρ.

κ) Το εισπραττόμενον χρήμα το ευρισκόμενον τω ταμείω, αποφασίζεται εν γενική συνελεύσει τι θα απογίνη και ό,τι αποφασισθή εκτελείται.

κα) Ο πρόεδρος συγκαλεί τα μέλη εν γενική συνε-

λεύσει κατά μήνα προς εξέτασιν του ταμείου και προς διαφόρους υποθέσεις.

κβ) Το Διοικητικόν Συμβούλιον συνεδριάζει άπαξ της εβδομάδος, σκεπτόμενον υπέρ της προόδου της πατρίδος.

κγ) Απαρτία θεωρείται ότε τα 2/3 ευρεθούν εις Α' συνέλευσιν της υποθέσεως, εις Β' όσα μέλη τύχουν εκ των μελών, αποφασίζουν.

κδ) Αν έν, ό,τι είδος μέλος, απουσιάζει πέραν του μηνός, παραγράφεται και αντικαθίσταται δια του επιλαχόντος.

κε) Απαγορεύονται αι συζητήσεις περί πολιτικών και αι αισχρολογίαι.

κστ) Όταν εις εκ των μελών δεν πληρώνει κατά μήνα, α' συγχωρείται, β' συμβουλεύεται όπως πληρώσει τας καθυστερουμένας μηνιαίας συνδρομάς, και γ' αποβάλλεται ολοτελώς.

κζ) Αν εις εκ των μελών αποσυρθή, δεν δικαιούται όπως ζητεί το χρήμα του οπίσω.

κη) Αν εις εκ των μελών αποθάνη, υποχρεούνται άπαντα τα μέλη όπως παρευρεθούν εις την κηδείαν του, ειδάλως επιβαρύνονται με πρόστιμον, εγκρινόμενον υπό του Διοικητικού Συμβουλίου.

κθ) Ο παρών κανονισμός ισχύει δια τρία έτη, τυπωμένος.

λ) (Λείπει κείμενο.)

λα) Το Διοικητικόν Συμβούλιον ισχύει κατά έν μόνον έτος.

λβ) Επέτειος εορτή τελείται εις τας 21 Ιουλίου.

λγ) Γίνεται δε Γενική Συνέλευσις εις τα τέλη του λήξαντος έτους προ 8 ημερών, όπόταν ετοιμάζονται

οι λογαριασμοί και εκλέγεται εξελεγκτική επιτροπή εκ τριών ατόμων, λαμβάνουσα τους λογαριασμούς και τα βιβλία εσφραγισμένα.

λδ) Μετά 8 ημέρας γίνεται επίσης Γενική Συνέλευσις, παραδίδουσα η εξελεγκτική επιτροπή τους λογαριασμούς. Και αμέσως εκλέγονται νέα μέλη, επίσης δια ψήφου, και παραδίδονται τα βιβλία ενός εκάστου εις ό ανήκει.

λε) Το πρώτον Διοικητικόν Συμβούλιον γράφεται εις το τέλος του κανονισμού.

λστ) Επίτιμος πρόεδρος λέγεται ο κάθε τυχών Αρχιερεύς.

λζ) Η σφραγίς κέκτηται ωοειδής με έξι γωνίας, γράφουσα εντός: «Αδελφότης προόδου Λιτοχώρου Ο ΟΛΥΜΠΟΣ. 1906».

(Σημείωση. Ακολουθεί δείγμα της σφραγίδας).

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ «Ο ΟΛΥΜΠΟΣ» 1906

Παρακαλούνται οι φιλόμουσοι Λιτοχώρου, όπως ευαριστηθέντες μετά πάσης προθυμίας καταθέσωσιν τον οβολόν των 5 γροσάκια προκαταβολικά, ως εγγραφή εν τω κώδικι των μελών. Μετά δε μηνιαία συνδρομή προς 2 γρ. κατά μήνα, προς σχηματισμόν της άνω Αδελφότητος.

Μέλη

Ευάγγελος Δ. Γκούρβας

Αστέριος Α. Μπόντης

Ιωάννης Γρ. Αδαμόπουλος

Ιωάννης Κ. Μπακλαβάς

Αναστάσιος Ν. Γκέκας

Απαραίτητα ενημερωτικά στοιχεία

Η εμφάνιση τοπικών φιλοπρόοδων και φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, σωματείων, αδελφοτήτων και εταιρειών στην υπόδουλη Μακεδονία, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, υπήρξε αποτέλεσμα των γενικότερων συνθηκών που επικράτησαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ιδιαίτερα με τη θέσπιση ομοιόμορφου συστήματος διοίκησης των κοινοτήτων, εντασσόμενη μέσα στα πλαίσια της πνευματικής αναγέννησης του ελληνικού έθνους που παρατηρείται κατά την εποχή αυτή. Τα ελληνικά γράμματα αναπτύχθηκαν και διαδόθηκαν σε όλες τις τουρκοκρατούμενες περιοχές της Μακεδονίας, όπου συνέτρεχαν και εθνικοί λόγοι, συνέπεια της ελληνικής εγρήγορσης με στόχο την αναπτέρωση του εθνικού φρονήματος και τελικό σκοπό την ενσωμάτωση των επαρχιών αυτών στην Ελλάδα.

Σπουδαιότεροι φορείς της ελληνικής παιδείας στη Μακεδονία μνημονεύονται ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» (1869) των Αθηνών, ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» (1861) και η «Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης» (1871) της Κωνσταντινούπολης. Κοντά στους κύριους αυτούς συλλόγους, ξεπήδησαν σιγά-σιγά τα μακεδονικά σωματεία και οι μακεδονικές αδελφότητες, οι οποίες συνετέλεσαν καθοριστικά στην εθνική αφύπνιση των αλύτρωτων Ελλήνων και στην προετοιμασία και συνδρομή του Μακεδονικού Αγώνα. Πλούσια υπήρξε η σωματειακή δράση του ελληνικού στοιχείου σ' ολόκληρο τον υπόδουλο χώρο, ανεκτίμητη στάθηκε η προσφορά τους, τόσο σε κοινωνικό και εκπαιδευτικό

επίπεδο όσο και σε εθνικό. Οι αδελφότητες αυτές συνέβαλαν στην ανύψωση της πνευματικής στάθμης των κατοίκων και υπήρξαν η ψυχή της ελληνικής αντίστασης κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα.

Το Λιτόχωρο, από τα μέσα του 19ου αιώνα, ήταν μια κοινωνία ακμάζουσα, ανεπτυγμένη οικονομικά και πληθυσμιακά και διψασμένη για εκπαίδευση. Με τους νόμους «Χάττι Σερίφ» (1839) και «Χάττι Χουμαγιούν» (1856), η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να προχωρήσει σε εκσυγχρονισμό του κράτους και τον εξευρωπαϊσμό της διοίκησής της. Σε εκτέλεση αυτών το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξέδωσε τους Γενικούς (ή Ειδικούς) Κανονισμούς, που αποτελούσαν τον Χάρτη των δικαιωμάτων των Ορθοδόξων χριστιανών. Οι κάτοικοι του Λιτοχώρου, απέναντι στις ευνοϊκές αυτές προκλήσεις, επέδειξαν αξιοζήλευτα αντανακλαστικά και κατάφεραν να αναδείξουν και αναπτύξουν την κωμόπολη από πάσης απόψεως, εκμεταλλεζόμενοι τα προνόμια που παρείχαν οι οθωμανικοί νόμοι.

Το πνεύμα του κοινοτισμού, η σωματειακή ιδέα και οργάνωση, ακόμη και η λειτουργία των συντεχνιών προήχθησαν σε τέτοιο βαθμό στο Λιτόχωρο, ώστε παράλληλα με την πλούσια κοινωνική και εκπαιδευτική προσφορά τους, να εξυπηρετούν τα εθνικά συμφέροντα του γένους. Οι σύλλογοι με φιλεκπαιδευτικό και φιλοπρόοδο χαρακτήρα έγιναν η κιβωτός διαφύλαξης της πολιτιστικής μας παράδοσης.

Με σκοπό την ενίσχυση της ελληνικής παιδείας στο Λιτόχωρο, δημιουργήθηκε στα 1874 η «Φιλεκπαιδευτική αδελφότης Η ΠΡΟΟΔΟΣ. Εν Λιτοχώρω, Αωοδ», σκοπός της οποίας ήταν η ίδρυση και συντήρηση scho-

λείων, η διενέργεια φιλανθρωπικού έργου κλπ. Κυρίαρχη θέση κατείχε η «Εφορεία των σχολείων της Ορθόδοξης Κοινότητας Λιτοχώρου. Αωνθ» που ιδρύθηκε το 1899, με σκοπό την εξασφάλιση οικονομικών πόρων για τη λειτουργία των σχολείων. Το 1905 συστάθηκε στη Νέα Υόρκη-ΗΠΑ η «Αλληλοβοηθητική και αγαθοεργός αδελφότης Λιτοχωριτών Ο ΟΛΥΜΠΟΣ», της οποίας «σκοπός είναι η εκτέλεσις αγαθών έργων εν τη γενετείρα αυτών». Πολύπλευρη σωματειακή δραστηριοποίηση ανέλαβε το «Σωματείο Ο ΟΛΥΜΠΟΣ», το οποίο σχηματίστηκε το 1908 και διατηρήθηκε για πολλά χρόνια και μετά την απελευθέρωση. Σταθμό στην εκπαιδευτική ιστορία αποτέλεσε ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Λιτοχώρου», ο οποίος ιδρύθηκε το 1908, έχοντας ως προτεραιότητα τη βελτίωση και προαγωγή της εκπαίδευσης. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην «Εφορεία ελληνικών εκπαιδευτηρίων Λιτοχώρου», που σχηματίστηκε το 1910 και εργάστηκε αποδοτικά και μετά την απελευθέρωση.

Η «Φιλόμευσοσ Αδελφότης προσόδου Λιτοχώρου Ο ΟΛΥΜΠΟΣ. 1906», της οποίας το καταστατικό παραθέτουμε στην αρχή του κειμένου αυτού, δημιουργήθηκε από λαϊκούς, απλοϊκούς και ταπεινούς ανθρώπους, που οργανωμένοι πρωτοστάτησαν σε κάθε αγαθοεργό, φιλοπρόοδο, φιλόμουσο έργο και σε κάθε φιλεκπαιδευτική κίνηση του υπόδουλου Λιτοχώρου. Ενίσχυσαν οικονομικά τα σχολεία, υποστήριξαν την εκκλησία, ανακούφισαν και βοήθησαν την Κωμόπολη και στήριξαν τον Μακεδονικό Αγώνα. Το καταστατικό τηρείται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) της Κατερίνης, όπου το αντιγράψαμε.

Το συμπέρασμα είναι ότι οι σύλλογοι του Λιτοχώρου αποτελούν σπουδαίο και ανεξαιρεύνητο κεφάλαιο της ιστορίας του τόπου κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας. Εκ παραλλήλου με τον φιλεκπαιδευτικό, φιλοπρόοδο και φιλανθρωπικό χαρακτήρα, εξυπηρέτησαν σπουδαία εθνικά συμφέροντα. Η δραστηριότητα μερικών εξ αυτών έχει μελετηθεί, ενώ η ιστορία άλλων είναι λίγο γνωστή και των περισσότερων παντελώς άγνωστη.

**ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΩΝ ΔΡΑΓΑΣΙΑΣ
ΠΙΤΣΙΑΒΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ, 1910**

**Μια συνεταιριστική προσπάθεια
στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας**

Παρατίθενται τα πρακτικά:

Πρακτικόν

Δι' ου δήλον γίνεται ότι σκεπτόμενοι οι πλείστοι γαιοκτήμονες της Δραγασιάς Πιτσιάβα ότι τα εν τη Δραγασιά ταύτη παλαιάμπελα δύνανται να γίνωσι τα καλλίτερα κτήματα και εξασφαλίσωσι εις πολλούς δι' εαυτούς και τα τέκνα των μέλλον, εις δε την πατρίδα μας ανοιχθή ευρύτερα εργασία, και ως μη υπάρξεως πρωτοβουλίας τινάς επήλθεν ασυμφωνία και μένουσιν αδίκως αι γαίαι αύται ακαλλιέργητοι, δι' αυτό οι υποφαινόμενοι γαιοκτήμονες της Δραγασιάς Πιτσιάβα αποφασίζωσιν ομοφώνως όπως ανοίξωσιν έκαστος όσας γαίας ορίζει και φυτεύσωμεν εν αυταίς σκαμνές ή ό,τι καθείς βούλεται. Προς τούτο θέλομεν εκλέξη εξ ημών επιτροπήν, ήτις να φροντίση δια τον πλοκόν και δι' ό,τι άλλο θα είναι ανάγκη. Διό συνυπογράφομεν έκαστος, δηλώνων και όσας σποργιάς έχει εν τη Δραγασιά ταύτη δια των υπογραφών μας.

Εν Λιτοχώρω τη 22 Μαΐου 1910

Οι γαιοκτήμονες της Δραγασιάς Πιτσιάβα

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Δ. ΜΑΣΤΑΓΚΑ. ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ

Όνοματεπώνυμον	Σποργές	Όνοματεπώνυμον	Σποργές
Ζαχαρίας Κοϊμτζής	5	Χαρίλαος Π. Βλαχόπουλος	4
Δημήτριος Ευ. Φέρολιας	2	Οικονόμος ΠαπαΓεώργιος	3
Γεώργιος Γκουντέλιας	2½	Ιωάννης Κ. Ζαχουδάνης	2
Ιωάννης Δημόπουλος	3	Θεόδ. Α. Καρτσιώτης	4
Αθανάσιος Ν. Γκαζντόγκας	2	ΠαπαΚων/ντίνος Οικονόμου	2
Θεόδωρος Δ. Κουτσιμανής	3	Αθανάσιος Δ.Μέγας	4
Κων/νος Μόχλας	1	Αστέριος Ν. Γκέκας	3½
Νικόλ. Αν. Πιτσιρώνης	1½	Ιωάννης Δ. Γραμματόσης	2
Μιχαήλ Ι. Τσιάλης	1	Αθανάσιος Κ. Καρλέτσας	6
Νικόλαος Δ. Κοϊμτζής	6	Σωτήριος Θ. Μόχλας	2
Αργύρης Μαυρομάτης	2½	Πέτρος Στάνος	2
Νικόλης Παλιαλιάς	3	Αδελφοί Χασαμπινέοι	6½
Ευάγγ. Κ. Κοστίνος	2	Δημήτρ. Ι. Καραδήμος	3
Δημήτρ. Μ. Φαργκάνης	4	Ιωάννης Κ. Μπόντης	2½
Ιωάννης Γρ. Τριανταφύλλου	2	Δημήτρ. Γρ. Τριανταφύλλου	1
Μιχαήλ Δαβγιώτης	2	Μήρκος Φαρομάκης	2
Αριστ. Ν. Αϊδινόπουλος	5	Αθανάσιος Μόσχοβας	3½
Γεώργιος Κάκαλος	4	Βασίλειος Μητρούλας	4
Γεώργιος Ελευθερίου	3	Ανδρέας Μόχλας	2
Λεωνίδα Σιώμος	5	Νικόλαος Μόσχοβας	3½
Αναστάσιος Ζιάσιακος	2	Ευάγγ. Γεωρ. Δημούτσικος	2
Οικονόμος ΠαπαΣωτηρίου	4	Γρηγόριος Νταντούλης	8
Δημήτρ. Καραφέργιας	2	Αδελφ. Ιω. και Δ. Κολοναρέοι	2½
Αστέριος Φιλώνης	5	Νικόλαος Κουτσιμανής	4
Ιωάννης Βάρκας	3	Δημήτριος Μανοσιάκης	3
Ευ. Κ. ΒλαχοΠαναγιώτης	2	Χρήστος Δ. Κουτσιμανής	1
Δημήτρ. Ν. Ζήσης	2	Ιωάννης Τατσιόπουλος	2
Ευ. και Δημ. Κουτάρας	4	Κων/νος Τσιοκανάρας	6
Ιωάννης Δ. Φέρολιας	2	Ιωάννης Ν. Σταλίκας	2
Γεώργιος Ν. Κολονιάρης	1½	Γεώρ. Δ. Σισκόπους	3
Γεώργιος Ι. Σισκόπουλος	4	Αθανάσιος Μόχλας	6
Γεώργιος Ναούμ	5	Παπαδιά Κύρκινα	4
Ιωάννης Πιτσιάβας	7	Δημ. Ι. Γιαννουλόπουλος	2
Τζιομακέοι	3½	ΠαπαΔημητρίου	4
Δημήτρ. Δαβγιώτης	2	Βασίλ. Δάβανος	4
Δημ. και Βασ. Ναούμ	6	Αστέριος Αλέξης-Καταφυώτης	2
Γεώργ. Ευ. Χρυσάφης	4	Κων/νος Κόλπης	2½
Αλέξανδρος Μαγαλιάς	3	Παναγιώτης Γκουνούλης	3
Πολύμερος Γ. Κουλιάνος	2½	Δημ. Ν. Τσιώνας	2
Αθαν. Καρτσιούνας	2	Γεώργ. Καρτσιούνας	2
Ευάγγ. Ταξιάρχης	3	Κων/νος Γ. Πάτσας	2
Κων/νος Αλέξης	1	Αλέξης Καταφυώτης	6
Γρηγόριος Γ. Νόντζιος	1½	Παπούς Μιχαλός	1
Νικόλαος Παλιαλιάς	2	Γεώρ. Δούμτσιος	2
Απόστολος Τηλέγραφος	3	Αθανάσιος Βλαχοπαναγιώτης	5
Δημήτριος Βλαχοπαναγιώτης	1½	Δημήτριος Χραπανάς	3
Ευάγγ. Απ. Κοϊμτζής	2	Κυριάκος Τομαράς	2
Γεώρ. Ι. Λιόντας	3	Κώστας Τόλιος	4
Κωνσταντίνα Μίτσινα	4	Θυγατέρες Μοχωιώτη	5
Νικόλαος Κοστίνος	2	Δημ. Κοστίνος	2
Γεώργ. και Απόστ. Βακλαβιάς	1½		

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Οι υποφαινόμενοι γαιοκτήμονες της Δραγασιάς Πιτσιάβα συνελθόντες σήμερον ημέραν Κυριακήν, εν τω Αρρεναγωγείω ομοφώνως, συμφώνως του Α' πρακτικού, εν τω οποίω εδηλώσαμεν ο καθείς όσας σποργές έχει, διορίσαμεν επιτροπήν πενταμελή, τους κυρίους Σωτήριον Θ. Μόχλαν ως ταμίαν και Γεώργιον Μ. Κολονιάρη, Χαρίλαον Βλαχόπουλον, Δημήτριον Καραδήμον και Αστέριον Ν. Γκέκαν ως επιτροπήν, η οποία να φροντίση δια τον πλοκόν να γίνη τέλειος όλος. Επίσης και δια Δραγάτην θα φροντίση η επιτροπή, όπως είναι το καλλίτερον. Οι δε γαιοκτήμονες απεφασίσαμεν ομοφώνως να πληρώσωμεν εις την επιτροπήν προς κατασκευήν του πλοκού ως έγγιστα προς γροσάκια 5 την σποριάν και καθετί προς αποπεράτωσιν του πλοκού. Αφού η επιτροπή μας δείξει τον λογαριασμόν, να δίδωμεν και το ανάλογον ως αξίζει ημείς οι γαιοκτήμονες. Ο δε ταμίας είναι υπεύθυνος δια το χρήμα όλον να περιέρχεται εις τας χείρας του.

Διο και υπογράφομεν, έκαστος δηλώνων τας τακτικας σποργές όπως ορίζει εις το μερίδιόν του και τα όσα γρόσια δίδομεν εις την επιτροπήν.

Εν Λιτοχώρω τη 13 Ιουνίου 1910

Η επιτροπή Σ. Μόχλας, Αστ. Γκέκας, Χαρ. Βλάχος, Δ. Καραδήμος, Γεώρ. Κολονιάρης

Οι γαιοκτήμονες της Δραγασιάς Πιτσιάβα. (Σημείωση. Στον κατάλογο που ακολουθεί αναγράφουμε μόνον νέα ονοματεπώνυμα).

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Δ. ΜΑΣΤΑΓΚΑ. ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ

Όνοματεπώνυμον	Σποργές	Όνοματεπώνυμον	Σποργές
Θεόδωρος Μουρσιώτης	4	Ζαχαρίας Λασπόπουλος	5
Ζιάκας Τσίντσιφας	2	Νικόλαος Ζήσης	2
Γεώρ. Ευ. Γκέκας	1½	Δημήτριος Γ. Πιτσιρώνης	4
Ιωάννης Ν. Κουτσιμανής	3	Αθανάσιος Φιλιάμος	1½
Λισάβου Μοκριότισα	1	Απόστολος Παλιαλιάς	1½
Ευάγ. Απ. Δασκαλός	2	Αδελφοί Κалаκανέοι	4
Ιωάννης Π. Γκουνούλης	3	Ιωάννης Νικ. Νίκας	2
Κων/νος Κοστίνος	2	Κοσμαδέλης Γραμματόσης	2
Αθαν. Χασαμπένης	3	Γιάννης Χασαμπένης	3
Γεώρ. Χ. Βούργαρος	1	Ευάγ. Κύρκος-Παπά	4
Νικόλ. Τζιομάκας	1½	Γεώργ. Τζιομάκας	1½
Ιωάννης ΠαπαΔημητρόπος	2	Παρασκευή Βράκινα	1
Κώστας Αδαμόπουλος	2	Καλακάνης	1
Νικ. Δαβγιότης	1½	Νικολίνα Μιτσισιού	2

1912 Ιουλίου 16

Σημειώνω όσας σποργιές αμπέλια είναι σήμερα φυτευμένα κατά το λέγειν του Δραγάτου Κωνσταντίνου Αλέξη. (Σημείωση. Στον κατάλογο που ακολουθεί αναγράφουμε μόνον νέα ονοματεπώνυμα).

Όνοματεπώνυμον	Σποργές	Όνοματεπώνυμον	Σποργές
Χατζής Δάβανος	1	Κ. Τσοτσόλιας	1
Βασ. Γερολιόλιος	3	Αποστόλινα Λιόντινα	1¾
Νικ. Χρ. Φαργκάνης	3	Μιχ. Γάβρης	½
Γρ. Μπακράτσας	2	Νικόλ. Δάβανος	¼
Κυργιάκος	2	Δημ. Δαβασίλιας	¾
Νικ. Κουλονιάρης	1¼	Παπά Δράβαλος	3
Κυριάκινα Τομάρινα	1	Χρήστ. Κάκαλος	1
Γεωργία Καρτσιούρινα	1	Ν. Τηλέγραφος	½
Δημήτρ. Μολάς	1	Νικ. Κάτσαρος	1
Μιχ. Κωλονιάρης	1	Νικ. Ταξιάρχης	1
Ευάγ. Ντζιούκας	1	Κ. Παλάσκας	2
Αν. Σβάρνας	½	Αθ. Βράκας	¼
Ι. ΠαπαΣωτηρίου	1	Σ. Ι. ΠαπαΣωτηρίου	1
Γεώρ. Εύζοντας	1	Βασίλ. Καρτσιώτης	2
Νικ. Χρυσικός	3	Απόστ. Ζωγράφος	1¼
Αθ. ΠαπαΘεοφάνης	2½	Μιχ. Καραγιάννης	2
Δημ. Κουτάρης	1½	Ευάγ. Κουτάρης	1½
Νικόλ. Γκέκας	2	Αστέρ. Μαγαλιάς	2
Νικ. Μαγαλιάς	1	Κ. Λιόντας	1½
Βαγ. Γουντσιότου	2½	Αστ. Μπόντης	2½
Γ. Ντόκας	¼	Γεώρ. Φιλιάμος	½
Μιχ. Λαλομούχος	1	Κ. Καραντόσης	1
Βασιλεία Πούλινα	¼	Αντ. Ντζιούκας	¼
Αστ. Μπάκας	1	Ιωάν. Καραδήμος	1
Χρ. Νιζιργιότης	¾	Γεώρ. Πάσαλος	1
Δημ. Τιτιούφας	1	Νικ. Τσίντσιφας	½
Νικ. Νίκας	1		

1910 Αυγούστου 16

Έγινεν η καταμέτρησις της Δραγασιιάς Πιτσιιάβα. Ο Αστέριος Απ. Μπόντης μετά της επιτροπής της άνω Δραγασιιάς. Από Οξυάς Λάκου Κακάνα και προς τα κάτω έως δρόμον Μπελίτικον Στενούρας. (Σημείωση. Στο κατάστιχο, από το 1910 μέχρι το 1912, αναγράφονται αρκετές ημερομηνίες με λογαριασμούς αγοράς υλικών, εργασιών, ημερομισθίων, εξοφλητικών πράξεων κλπ).

Απαραίτητα ενημερωτικά στοιχεία

Κατά την Τουρκοκρατία διατηρήθηκε και προήχθηκε από τους υπόδουλους Έλληνες η σωματειακή ιδέα. Σε όλον τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου παρατηρείται συντονισμός και εναρμονισμός της δράσης των επί μέρους μορφών σωματειακής οργάνωσης, η οποία τελικώς καταλήγει στη συνεργασία αυτών, επιτυγχανόμενη υπό ενιαία διοίκηση. Η συντονισμένη δράση των συσσωματώσεων αυτών εξασφάλιζε την επί τη βάσει του κοινού σκοπού αυτόνομη λειτουργία τους. Η δραστηριότητα και η προσφορά των οικονομικών συσσωματώσεων γενικά την περίοδο της Τουρκοκρατίας σ' ολόκληρο τον Ελληνισμό, υπήρξε πολύ μεγάλη. Οι ταπεινοί αυτοί άνθρωποι, γεωργοί, κτηνοτρόφοι, ναυτικοί, αγωγιάτες, υλοτόμοι, έμποροι και τεχνίτες μπόρεσαν ενωμένοι να αντισταθούν στον δυνάστη, να προασπίσουν τα κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντά τους, να κρατήσουν τον Ελληνισμό ακέραιο και να τον παραδώσουν ελεύθερο. Ανέπτυξαν δράση σ' όλους τους τομείς.

Ο ρόλος που έπαιξαν οι ενώσεις-συσσωματώσεις αυτές (ισνάφια, συντεχνίες, συντροφίες, συνεργασίες,

κομπανίες, μπουλούκια κ.α.) στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ήταν πολύ μεγάλος. Στηριγμένοι στις αρχές της αδελφότητας και τα διδάγματα της χριστιανικής πίστης, ενέπνευσαν στα μέλη το αίσθημα της αλληλεγγύης και της αγάπης και ανέπτυξαν ισχυρούς δεσμούς συνεργασίας μεταξύ τους.

Η ιστορία του Λιτοχώρου στο χώρο της Μακεδονίας κατά την ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας, μετά την επανάσταση του Ολύμπου(1878) και μέχρι την απελευθέρωση(1912), παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο για τις ειδικές ιστορικές συνθήκες της περιόδου και τη σημασία του χώρου, όσο και για την εξέλιξη και την κατάληξη του θεσμού του κοινοτισμού με τη μακρόχρονη και ουσιαστική πορεία του. Το Λιτόχωρο ήταν μια ανθηρή, οικονομικά και πνευματικά, πόλη σ' όλη τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας. Είναι γνωστή, επίσης, και η διοικητική σημασία της. Ήταν μια αστική κωμόπολη λαμπρού μεγέθους, με ρόλο μοναδικό, με αυτοδιοίκηση άριστα οργανωμένη, με πληρέστατη οργάνωση εκπαίδευσης, με παραγωγική δραστηριότητα και σπάνια οικονομική ευμάρεια.

Στο σύγγραμμα «*Νέα Ελλάδα, εν Αθήναις 1913*» του Τρύφωνα Ευαγγελίδη, βρίσκουμε ενδεικτικά στοιχεία της περιόδου αυτής: «*Το Λιτόχωρον είναι κωμόπολις επί των ανατολικών κλιτύων του Ολύμπου μετά 4.500 Ελλήνων, οίτινες πολλά υπέστησαν και κατά την μεγάλην ημών επανάστασιν του 1821 αλλά και κατά το 1878 ... Οι κάτοικοι ασχολούνται περί την γεωργίαν, υλοτομίαν, υφαντουργίαν και ναυτιλίαν, ως και όλοι οι πάραλοι ελληνικοί πληθυσμοί ...*». Όμως στο έργο «*Περιγραφή επισκοπικής περιφέρειας Κί-*

τρος επί Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1912» του Παρθενίου Βαρδάκα, επισκόπου Κίτρους, οι πληροφορίες είναι συγκεκριμένες: «Και ούτοι μεν είναι εκ των κατοίκων, ών μόνον αι οικογένειαι διαμένουσι διαρκώς εν τη κωμοπόλει, καθόσον οι διαρκώς την κωμόπολιν οικούντες εκ των ανδρών είναι οι γεωργοί, οι κτηνοτρόφοι ... οι αμπελουργοί. Οι δε αμπελουργοί καλλιεργούσι τας εν τη θέσει Πλάκα προς ανατολάς του Λιτοχώρου και παρά την θάλασσαν πολλές αυτών αμπέλους, εξ ών παράγεται ο ονομαστός Λιτοχωρινός οίνος ... Το Λιτόχωρον ... μετά την μετάδοσιν πρακτικών τινών γνώσεων εις τους οινοπαραγωγούς προς περαιτέρω βελτίωσιν της ποιότητος των οίνων αυτών, την επέκτασιν της αμπελοφυτείας και προς τα άνω και τα πέριξ του Λιτοχώρου ... θέλει καταστή ζηλευτή και πλουσιωτάτη ευδαίμων κωμόπολις ...». Στα 1923, στη μελέτη του Ανδρέου Νικολάου με θέμα «Γεωργική έρευνα της υπαίθρου χώρας Κ. Μακεδονίας. Υποδιοικήσις Κατερίνης, Θεσσαλονίκη 1923» βρίσκουμε λίγες πληροφορίες: «Λιτόχωρον. Αμπελοφυτεία. Στρέμματα καλλιεργούμενα βασιλικά: 1.200, Μέση ετησία παραγωγή γλεύκους εις οκάδας: 80.000».

Η αμπελοκαλλιέργεια και η οινοποιία στο Λιτόχωρο ήταν παραγωγή με παράδοση και ρίζες βαθιές. Επιβίωσε παρά τις δυσχέρειες ανά τους αιώνες, κτήμα των Λιτοχωριτών που φρόντιζαν να διατηρούν ένα αμπέλι για την οικογένεια, ακόμα και όταν οι συνθήκες δεν ευνοούσαν την εκτεταμένη καλλιέργεια και το εμπόριο. Η αμπελοκαλλιέργεια στα στενά γεωγραφικά όρια του σημερινού Λιτοχώρου ήταν αρκούντως ανεπτυγμένη σε σχέση με άλλες περιοχές της Μακεδονίας κι αυτό οφεί-

λεται στο κλίμα και το έδαφος. Φαίνεται ότι υπήρχε εκτεταμένη καλλιέργεια, καθώς δεν περιοριζόταν στη μικρή, οικογενειακής φύσεως παραγωγή που κάλυπτε τοπικές ανάγκες. Να επισημάνουμε ότι τα αμπέλια είχαν ανάγκη καλλιέργειας και φροντίδας όλο τον χρόνο. Η εγκατάλειψή τους, έστω και για έναν χρόνο, σήμαινε πολυετή απώλεια παραγωγής.

Οι αμπελώνες της τοποθεσίας «Δραγασιά Πιτσιάβα» βρίσκονταν νότια του Λιτοχώρου, στη λωρίδα γης που ξεκινάει από τον Λάκκο Οξυάς και καταλήγει στην εθνική οδό στην Πλάκα. Η λέξη «δραγασιά» σημαίνει απλή αυτοσχέδια καλύβα, η οποία ήταν σε ψηλό σημείο με θέα, όπου καθόταν ο δραγάτης (αγροφύλακας) και επιτηρούσε τις αγροτικές καλλιέργειες. Κατασκευαζόταν σε κεντρική θέση μέσα στα αμπέλια, ώστε να μπορεί ο δραγάτης να παρατηρεί από ψηλά όλη τη γύρω περιοχή.

Τα πρωτότυπα των πρακτικών «Των αμπελοτόπων Δραγασιάς Πιτσιάβα Λιτοχώρου, δηλώσεως και πληρωμής» τηρούνται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) Κατερίνης, όπου αναγράφονται και αρκετοί λογαριασμοί, πράξεις, εργασίες, υλικά κλπ, για την χρονική περίοδο από το 1910 μέχρι το 1912.

